

Årsbok 2009

Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Målning av F. Granelli föreställande Storgatan i Svedala.

Se vidare sid. 71

Bilder på bokens baksida:

Överst Baras och Svedalas gamla kommunvapen
före sammanslagningen 1977 och därunder
Svedalas nuvarande kommunvapen.

© 2009 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Kjell Bergman, Jan A Johansson, JanAnders Persson och Mats Olsson.

Bildbearbetning och grafisk formgivning: Mats Olsson.

Tryckeri:

Norra Skåne Offset AB, Hässleholm.

ISSN 1653-0454

ISBN 978-91-975638-7-1

INNEHÅLL

Mormor Ingrid i Södiken

av Bo Green 5

Killehuset och Värby källa

av Anders Reisnert19

En pågs minnen från Skabersjö

av Sune Lidén33

En kvinnovärld i 1900-talets Svedala

av Ewa Weiertz och Christer Neleryd41

Livet i Börringe stationsby under 1940-50-talet

av Kerstin Johannesson52

Tre grannar

av Mats Olsson67

Arbetsstrejken vid Svedala sockerfabrik

av Annica Hassgård94

Torup - Föränderlig natur

av Per Blomberg114

I tidningen för 50 år sedan

av Kjell Bergman122

Från Bildarkivet

av Mats Olsson130

FÖRORD

Denna sjätte årsbok från Föreningen Svedala-Barabygden har blivit en aning tjockare än fjolårets, vilket beror på att artikelförfattarna har stått i kö för att få medverka. En hel del har fått vänta med sina bidrag till kommande årsböcker. Detta är ett kärt besvär för redaktionskommittén och något som vi en gång faktiskt hoppades på när vi började med denna årliga bokutgivning. Vår ursprungliga tanke var just att engagera så många som möjligt i artikelskrivandet, för att uppnå större bredd och delaktighet i arbetet med vår årsbok. Det gläder oss att denna målsättning är på väg att bli förverkligad. Skrivklådan sprider sig och därmed kunskaperna om Svedalas lokalhistoria.

Vi har försökt att få en ämnesmässig och geografisk bredd på artiklarna. Bo Green skriver om sina barndomsminnen från Sjödiken och Bökeberg, Sune Lidén om Skabersjö och Kerstin Johansson om Börringe stationsby. Anders Reisenert har skrivit tidigare och återkommer nu med en artikel om Killehuset och källan som givit det dess namn. Även Christer Neleryd återkommer, denna gång tillsammans med Ewa Weiertz, med en artikel om Maria Andersson och Vävnadshandeln. Per Blombergs skildringar av olika naturmiljöer i Svedala kommun har blivit mycket uppskattade, denna gång skriver han om naturen kring Torup. Annica Hassgård är ny bland våra författare och bidrar med en omarbetad version av sitt examensarbete i historia om sockerbruksstrejken i Svedala 1898. Undertecknad ger ett axplock av händelser i Svedala för 50 år sedan och Mats Olsson presenterar ett unikt bild- och arkivmaterial kring tre grannar vid Storgatan under en tid då handelsverksamheten växte fram i tätorten. Mats bidrar också med bilder ”från arkivet” och har, liksom tidigare, satt samman artiklarna och utformat boken för tryckning.

Redaktionskommittén har utgjorts av Kjell Bergman, Mats Olsson, JanAnders Persson och Jan A Johansson.

Vi tackar författarna och hoppas att även denna årsbok ska bjuda på kunskap och nöjsam läsning.

För Föreningen Svedala-Barabygden

Kjell Bergman
ordförande

MORMOR INGRID I SJÖDIKEN

av Bo Green

Morfar emigrerade till Amerika

Ända sen min morfar, Anders Larsson, reste till Amerika 1912 levde min mormor Ingrid ensam i sitt hus tillsammans med sina tre töser Hulda, Ida och Sigrid.

Det var svårt att klara sig många gånger, men Anders skickade pengar tills huset var betalt, och så hade Ingrid sitt arbete i kaffeköket på Bökebergs sommarrestaurang. Hon drygade ut den knappa lönen på två kronor om dagen med arbete hos Ljungbergs på Enskiftegården. Egentligen hade hon sig själv att skylla, för Anders hade skickat biljetter till Amerika och ville ha hela familjen till Iowa, där han hade fått arbete vid järnvägen.

Ingrid hade hela tiden varit emot Anders resa till Amerika, men sen hennes bror betalat resan för honom hade hon gett med sig. Brodern, som förresten också hette Anders, hade rest över redan 1901. Han hade "settlat" sig i en liten stad som hade det svenskklingande namnet Swea City i Iowa. Han hade fått gratis mark där, 80 tunnland, enligt "homstedlagarna" och det gick visst rätt bra för honom.

Morfar Anders emigration gick inte utan problem. Han hade alltid haft svårt att hålla sig ifrån brännvinet, han var vad de kallade en "fyllehung". När Ingrid och ungarna satt och tänkte på honom och hans färd över Atlanten kom Anders traskande längs järnvägen från Svedala. Han hade inga skor på fötterna, ingen överrock, inga pengar och ingen biljett. Han hade träffat några "kamrater" redan i Malmö och lättlurad som han var så försvann både biljett och pengar under några glada dagar. Ingrid måste förnedra sig och åka till Björnstorp, till sin syster Anna som var gift med en bonde där och hade det lite bättre ställt, för att låna pengar till ny biljett. Den kostade 300 kronor och det var mycket pengar. Så kom han äntligen iväg till Amerika och kom aldrig mer tillbaka. Det tog Ingrid många år att betala igen pengarna.

Morfar som ung sjöman

Så levde Ingrid och hennes tre töser i sitt hus i Sjödiken. De fick klara sig ensamma när mor arbetade sena kvällar och nätter i restaurangen. Hulda var 11 år, min mor Ida var åtta år och Sigrid sex. Ingrid förmanade dem varje dag att vara aktsamma med

elden och fotogenlampan och spara på lyset och inte tända lampan förrän Hans-Pers hade tänt sin i sitt köksfönster. Hon var alltid orolig för sina töser när hon arbetade till sent på natten lördagar och söndagar.

Minnen av morfar

Ingrid tänkte ofta på hur det skulle ha varit om hon följt med Anders till Amerika, men så kom hon ihåg hans bravader och galenskaper när han var full. När han var nykter var han den snällaste människa som kunde gå i ett par skor. Särskilt Ida var hans favorit, det berodde kanske på att de var duktiga på att rita båda två.

Familjen före amerikaresan.

En gång kom Anders hem med en griskuling som inte suggan ville kännas vid och som han gav till Ida. Det var en mager liten stackare, som Ida skulle försöka hålla vid liv. Hon försökte med alla medel hålla den lilla grisen levande, men den blev sämre för varje dag, trots att den bäddades ner i en gammal barnvagn och blev matad med nappflaska flera

gångar om dagen. Rätt som det var låg den lilla grisen där livlös och stel när Ida kom från skolan. Ungarna snorade och grät tills Hulda kom på den strålande idén att de skulle hålla begravning. En grop grävdes, som kläddes med granris, och en margarinlåda fick tjänstgöra som kista. Uppe på loftet hittades gamla kläder som Ida och Sigrid klädde ut sig i, Hulda hittade en gammal bonjour som Anders hade köpt på en auktion i fyllan och villan. Med en gammal stärkekrage som vändes bak och fram blev Hulda en präst, som med ett par gamla glasögon blev rätt lik gamle kyrkoherden i Svedala, om än inte så arg-sint och bister. Med Ingrids gamla bibel höll Hulda ett griftetal över grisen som inte många grisar vederfarits. Ida och Sigrid skötte sig perfekt som gråterskor och psalmen ”Din klara sol går åter upp” sjöngs.

När ”Vi gå över daggstänkta berg fallera” höll på att avsluta ceremonin uppenbarade sig Ingrid. ”Vad håller ni på med gräbbor”, skrek hon, ”har ni ingen levandes hut i kroppen”. Töserna fick kvickt av sig högtidskläderna och fick sig en rejäl utskällning. ”Sånt skojar man inte med”, sa Ingrid, men efteråt kunde hon inte låta bli att skratta åt begravningsföljet.

Men Ingrid mindes även de gånger då hon suttit och väntat på Anders och han kommit hem full och galen. Som den gång då Ingrids mor skulle begravas. Anders hade fått fritt från arbetet på eftermiddagen och skulle bara ta hästarna och köra ett ärende på förmiddagen åt patronen på Bramstorp och även hämta kransen till begravningen. Kokerskan på gården hade lovat att passa töserna och Ingrid hade sluppit ifrån middagsmjölkningen. På den tiden mjölkade man tre gånger om dagen. Ingrid klädde sig i sina bästa kläder, som på den tiden för det mesta var svarta, och plockade fram Anders mörka cheviotkostym. Minnena efter Anders senaste resa till Malmö satt fortfarande kvar, men efter behandling med kallt kaffe såg den någorlunda presentabel ut. Hon spottade på strykjärnet för att se om det var varmt och pressade Anders kostym, letade fram en ”fadermördare”, så kallades en krage på den tiden, blankade hans skor och satte sig sen att vänta på honom.

På vägen till Svedala hade emellertid Anders fått syn på Grankvist som också skulle dit. Grankvist, som var en gammal supebroder, hoppade upp på vagnen och de båda kumpanerna kom överens om att de skulle nog hinna besöka bolaget och få sig något värmande inombords. Det kunde behövas när man skulle på begravning och allting.

Anders uträttade patrons ärende, hämtade kransen hos blomsterhandlaren och satte hästarna i Rudolf Götenqvists stall på Långgatan. Efter en bier hos Alms på Grisatorget, nuvarande Marknadstorget, där småbönderna sålde grisar en gång i månaden, ställde de båda kumpanerna kosan till Systembolaget där man på den tiden kunde få sig ett par s.k. ”diskare”. Det var två supar, medan man väntade på att få sina flaskor fyllda med brännvin. Hos slaktare Alm inhandlades knackvurst och festen fortsatte bakom gjuteriet, där Grankvist hade en kamrat som jobbade. Snart glömdes begravning och

andra otrevliga händelser. Anders skröt och braverade om sina år till sjöss i unga år.

Allt var mycket trevligt och gemytligt, när plötsligt gjuteriets visselpipa hördes och Grankvists kompanjon fick bråttom tillbaka till arbetet. Halvfulla gick gubbarna för att hämta hästarna och kom i väg mot Sjödiken under flitigt nyttjande av flaskan. Halvvägs kom Anders att tänka på kransen, som låg kvarglömd i Götenqvists häststall - tillbaka till Svedala och kransen. Han kom gråtande tillbaka med den något tilltufsade kransen, som legat på stallgolvet och bar märken efter hästarnas hovar. ”Nu får du hjälpa mig Grankvist, och få blommorna i någorlunda skick”, sa Anders. Med hjälp av band och diverse grönt fick gubbarna ihop något som man kunde kalla för krans.

Väl hemkommen fann Anders att begravningsståget redan var på väg till kyrkogården. Efter en rejäl avbasning av kokerskan hjälpte hon honom att klä sig och få kragen på plats. Han hade väl nyktrat till något, när han med kransen i näven gav sig i väg springande över alla fält och gården och försökte genskjuta begravningsståget. Det var en syn för Gudar när Ingrid fick se sin lagvigde komma skuttandes med håret på ända och kransen i näven. Aldrig hade väl Ingrid skämts så mycket någon gång i hela sitt liv.

Vad släktingarna i Genarp och Björnstorp tänkte förmåler inte historien, men Ingrid glömde aldrig deras miner när de såg den tilltufsade kransen.

Paket från Amerika

Så gick livet vidare för Ingrid och hennes döttrar, med välkomna avbrott i form av brev och ibland paket från Amerika. Det var högtidsstunder när banvakten Rosvall kom med sin dressin och hade med sig de efterlängtrade och spännande paketen. Rosvall var en banvakt som bodde i banvaktstugan som närmsta granne till Ingrid och brukade alltid hjälpa henne med tyngre varor från Svedala.

Barnen var ensamma hemma när Rosvall en gång kom med en låda från Amerika. ”Nu får ni inte öppna lådan förrän Ingrid kommer hem ungar”, Rosvall visste att ungarna hade svårt att bärga sig tills mor kom hem. När banvakten hade gått satt ungarna som små ljus och stirrade på lådan. Hulda, som var äldst, försökte ofta få den lilla yngsta Sigrid att göra det som hon själv inte ville eller vågade. ”Undrar vad som finns i paketet”, sa Hulda, ”kanske en docka till dig Sigrid? Att du inte försöker öppna lite grann i ena hörnet och se om du kan se något”. Sigrid stirrade längtansfullt på lådan. ”Gör det inte”, pep Ida, ”du vet att mor blir arg på oss och då får vi inte följa med på Skurups marknad”. Källarmästare Malmquist, som ägde Bökebergs sommarrestaurang, brukade sköta restaurationen i Skurup och det var årets begivenhet för ungarna.

Det var bara att vänta tills Ingrid kom hem. Hulda försökte som vanligt hota med att gå och sänka sig i mossen, något som alltid brukade få Sigrid att göra som Hulda ville. Med Idas hjälp lyckades de hålla stånd mot Hulda, och så kom då äntligen mor

Ingrid hem. ”Mor, vi har fått en låda från far i Amerika”, skrek ungarna, ”öppna den”. ”Lugna er, jag får väl komma in om dörren först och sätta mig lite”.

Till sist reste sig Ingrid och hämtade en hammare, bräckte upp lådan och alla var i spänd väntan när hon började plocka upp innehållet. Överst låg två paket kaffebönor, sen russinpaket, risgryn, karameller, tre stycken majscolvar, som Ingrid brukade ge till hönsen, för sånt kunde väl inte folk äta. Vidare låg där vars ett par skor till töserna, klänningstyg till Ingrid, klippedocker föreställande Mary Pickford och en massa färggranna tidningar och magasin som Ingrid sen tapetserade utedasset med, plus en massa annat som var ovanligt och nytt och som Ingrid var lite skeptisk emot.

Det var tre små trötta töser som till slut äntligen somnade, drömmande om far och det stora landet Amerika.

Livet gick vidare

Tiden gick och Ingrid fortsatte att arbeta i Bökebergs restaurang, omväxlande med arbete hos bönderna med betor och dagsverksjobb. Töserna växte upp och min mor Ida hjälpte till med allehanda göromål på slottet och det visade sig att hon hade en viss fallenhet för sömnad och teckning. Hon fick så småningom plats som piga hos en rumänsk professor i Lund och där hon fick nytta av sin talang för teckning. Hon avancerade från piga till barnsköterska, tack vare sin förmåga att roa professorns ungar. När hon ritade troll och häxor fick hon ungarna att jubla.

När professorn skulle resa tillbaka till Rumänien ville han att min mor skulle följa med som barnsköterska, något som min mor i sina vildaste drömmar inte kunde tänka sig. Det gick så långt att professorn skrev ett brev till min mormor att hon skulle resa till Lund och övertala min mor att följa med till Rumänien. Min mor var nere vid järnvägsstationen i Lund och mötte min mormor och fick henne att inte gå med på professorns försök att få henne att följa med till sitt land. Så avstyrdes min mors utlandsresa och hon kom tillbaka till Sjödiken.

Efter en kurs i sömnad och tillskrifning, och med en symaskin på avbetalning, jobbade min mor sen på slottet hos fru Malmqvist och hjälpte till med alla sorts sysslor, mest med sömnad och ändringar av klänningar till frun i huset och hennes tre döttrar.

Hon gifte sig och bosatte sig i Svedala, som hon aldrig lämnade under sin levnad. Hon började så småningom sy kläder till köpingens damer. Det var inte mycket hon fick för en klänning, och de som ville pruta mest var dom som hade bäst råd. Till min stora förtvivlan fick jag som fyraåring tjänstgöra som provdocka när det var dags att prova klänningar som mor hade sytt till småflickorna. Det var ju högst genant för en fyraåring att höra hur söt han var och att jag hade passat som flicka. Vuxna tanter har

inte det minsta förståelse för små pågars stolthet.

Jag fick så småningom flytta ut till mormor i Sjödiken på alla mina skollov. Där trivdes jag och längtade inte alls till Svedala.

Något som etsat sig in i mitt minne var när banvakten Broberg stannade sin dressin utanför mormors hus och kom in med ett stort paket från Amerika. Mormor skickade alltid bud med Broberg när det var ett större paket som skulle hämtas och för det fick han alltid en snaps. Hon hade en liter brännvin i kvartalet, det var på den tiden tilldelningen för änkor och ensamstående fruntimmer. Lintern var reserverad för Broberg, till hennes svärsöners stora sorg.

Mitt hjärta höll på att stanna när paketet öppnades, och visade sig denna gång innehålla en cowboykostym och två indiankostymer. De sistnämnda gick till min kusin Börje och mig och cowboykostymen till min äldre kusin Jean. Gissa vad det lektes när vi var tillsammans alla tre.

När mormor skulle handla fick vi åka med Broberg på dressinen till Svedala. Mormor stod upp och jag satt ner och sen fick vi gå tillbaka längs järnvägen när vi hade handlat hos Lundgrens. På återvägen samlade vi upp stora kolstycken som hade trillat av från tåget.

Utedasset

Jag kommer alltid att minnas min mormors utedass med saknad och även med en smula eftertanke. Mormors dass var något unikt. Det var inrymt i en gammal vedbod, som även tjänstgjorde som höns-
hus och där även mormors hushållsgris bodde. Under mörka höst- och vinterkvällar, när man en aning rädd, och innan man fick tänd stearinljuset, hörde grisen grymta igenkännande har för alltid etsat sig fast i mitt minne. Det tända ljuset, grisens snusande utanför den haspade dörren och hönsens småkacklande fick mig att känna en trygghet som aldrig förr.

Mina kusiner Börje, Jean och jag i våra nya kostymer från Amerika.

Men kylan drev mig snart tillbaka till mormors varma kök, om man nu kan kalla det för kök. Där fanns endast en spis, ingen diskbänk, inget vatten och inget avlopp. I farstun stod en spann med vatten som hämtades hos Rosvalls i banvaksstugan, eftersom ingen brunn fanns.

Tillbaka till dasset - under tidiga sommarmorgnar, innan det blivit för varmt, satt jag och väntade på tåget mellan Lund och Trelleborg. Mormors vedbod låg nämligen endast en och en halv meter från järnvägsspåren. Man satt med en pirring i maggropen och väntade. Hela vedbon skakade, jag höll mig krampaktigt fast när ångloket dundrade förbi, och var det då ett godståg kunde spänningen vara länge. Godstågen hade som regel fler vagnar än persontågen. Tänk om man skulle trilla ner i hålet under dasset. Mormor hade ingen spann under "dassahålet" och det var nära två meter till marken. Det var lika spännande varje gång.

Ibland var tåget försenat och då kunde man få sitta där ganska länge. Men tiden blev aldrig lång. Mormors dass var som ett helt bibliotek. Väggarna var tapetserade med bilder från kungahuset, med Gustav V i spetsen. Där fanns vidare prinsessan Astrids giftermål med Leopold av Belgien, Sven Hedins resor i Asien, bilder från Sveriges match mot Japan i fotboll under Berlinolympiaden och mycket annat. Själv hade jag satt upp en bild av Ken Maynard och hans häst Tarzan, mina stora idoler. Ken Maynard var en cowboyhjärte som man kunde betitta på Casinoteatern i Svedala på söndagsmatinéerna, biljettpris 40 öre. Men det bästa av allt var tidningarna från Amerika! Dom fick inte, i motsats till Folkets Dagblad, användas. En trave magasin i det ena hörnet av dasset var till för besökarens trevnad. Jag visste precis allt om filmstjärnorna i Hollywood, d.v.s. det som jag kunde se på bilderna, för min engelska var inte så bra. Det som var svårast att förstå var att amerikanerna måste dricka en massa "the", ty massor av ord handlade om just "the". Det var "the" på varje rad och det tog några år innan jag förstod vad "the" betydde. Bilder från New York, med alla dom höga husen, Niagarafallen, bufflar och indianer, där fanns allt som kunde sätta en åttaårings fantasi i rörelse. Jag minns särskilt en tidning på svenska, jag kommer inte ihåg namnet, där dom visade fotografier av hur svensk-amerikaner vallade sina gäss på väg till marknaden. Gässen var stora som hästar och jag förstod inte att bilderna var en aning manipulerade. En bild föreställde den ängare med vilken morfar åkte till Amerika. Drömmen om Amerika dröjde kvar i många år, ända tills jag förstod att min morfar inte var den man jag hade drömt om.

Jag lärde mig mycket av att studera väggarna på mormors utedass. Men allt roligt har sitt slut. När jag kom hem till mina föräldrar i Svedala efter några dagar av frihet hos mormor väntade en rejäl avloppning. Mor ställde mig i vasken, skakade mitt lamaliv och kalsonger, och lopporna föll som frukter från ett träd. Hönsaloppor var små ettriga saker som snabbt avlivades av mor. Det var det enda obehagliga med besöken på mormors dass. Jag har

besökt olika toaletter i Europa och Amerika, men aldrig har jag haft sån behållning av ett toalettbesök som på mormors utedass.

Sommarlov

Sista dagen i skolan före sommarlovet - äntligen skulle jag få komma ut till mormor i Sjödiken och leva ett fritt liv, utan alla förhållningsorder. Min mor arbetade på gummi-fabriken i Trelleborg, hon hade ett tvåskiftsarbete och tyckte det var skönt att ha mig i gott förvar hemma hos mormor.

På kvällen gick far och jag längs järnvägen hem till mormor och ett stort fat med plättar väntade på mig. Efter förmaningar från far om att vara snäll och lyda mormor gick far tillbaka till Svedala. Efter en tur ner till ån och ett besök i mossarna var det tid att krypa till kojs.

Jag låg i samma säng som mormor i det som kallades köket. Där fanns, förutom sängen, tre stolar och ett bord med en låda som jag alltid satt och rotade i till mormors stora missnöje. Där fanns också en vedlår och det var mitt jobb, så länge jag var där, att se till att den var full. Om vintern var köket det enda rummet som det eldades i, det andra rummet eldades det bara i när det kom främmad och till jul. I detta rum fanns en hög uppbyggd säng, bord och fyra stolar, en symaskin och en massa fotografier från släkten i Amerika. Där fanns också en gammal trattgrammofon som jag förgäves försökte lära mormors katt att åka karusell på, vilket inte alls uppskattades av katten.

När man kom in genom ytterdörren fanns en farstu med jordgolv och mitt på golvet fanns en stor flat sten. Varför den låg kvar vet jag inte, det var väl för besvärligt att flytta den. Där fanns

Jag och min kusin Börje Olsson tillsammans med mormor på trappan i Sjödiken.

också en spiskammare där mormor förvarade matvaror och all sylt och saft och gurkor som inte var av denna världen, jag har aldrig smakat så goda gurkor varken förr eller senare. Det var mörkt där inne och där lyste en liten fotogenlampa dygnet runt, för det fanns naturligtvis ingen elektricitet hos mormor. Vatten till tvätt och disk hämtade hon i ån.

Att vakna på morgonen till knastret från spisen och doften från granriset som mormor eldade med, och smörgåsar med ost och nyslungad honung från Lisa Björklund, då hade sommarlovet börjat.

Pingsten i Bökeberg

Pingsten var den stora helgen i Bökeberg!

När jag vaknade tidigt på morgonen var mormor redan uppe och doften från kaffe nådde min näsa, det var inte tal om något mera matnyttigt, kaffe och ”smörmada” fick duga. ”Opp ur ridden med dig, vi ska va i tivolit klockan sex”, mormor kallade alltid Bökebergs sommarrestaurang för ”tivolit”, för där fanns allehanda attraktioner som gungor, skjutbanor, lotterier och andra förlustelser. Mormor hade arbetat i kaffeköket där i många år för tre kronor om dagen.

Med min hand i mormors valkiga näve traskade vi till Bökeberg. Gubben Ahlström var redan i färd med att värma vatten för att skälla alla de kycklingar som skulle serveras på kvällen. Just kyckling serverades till Valborg och Pingst i restaurangen. Det var källarmästare Malmqvist berömd för i hela södra Skåne. Alla plockerskorna började samlas runt den stora grytan med kokande vatten, och röken och värmen steg mot skyn. De satt i en lång rad med svetten drypande från sina ansikten och fjädrarna flög runt i luften. Det var ett jobb som de trivdes med, ty allt som hänt i veckan kunde ventileras utan någon större tankeverksamhet. När hotelldrängen blev för ekivok i sina historier fick han en dask av en blöt och varm kyckling i huvudet. Emellanåt kom fru Malmqvist ut på gården för att kontrollera att allt gick som det skulle.

Källarmästarfrun var en barsk dam som höll sina trupper i tukt och förmaning. Men ett hjärta av guld hade hon, många var de godbitar mormor hade med sig hem från restaurangen om kvällarna. Även hennes döttrar hjälpte till på restaurangen - Stina, Margit och Greta - och jag tror inte det gick en dag utan att jag fick middag och glass och godis från särskilt Greta. Aldrig att jag hörde ett ord om att jag sprang i vägen, vilket jag ofta gjorde.

Nu började tågen anlända från Lund och Trelleborg, fullpackade med sommargäster. Pingsten var ju den stora helgen för Bökeberg, sedan tog badstränderna över och gästerna blev då mest de från trakten. Själva campingplatsen fanns på andra sidan järnvägen, där det också fanns plats för böndernas hästar. Bönderna brukade inte anlända förrän

på pingstdagen som var den stora festdagen för familjer. Pingstafton fanns det mest ungdomar på campingplatsen som förberedde sig för kvällens fest. Det var inte bara sockerdricka som dracks och snart var stämningen hög, så hög att många sov över kvällens förlustelser. Spritköken tändes och pumpades upp och det spred sig en doft av sill, kory, öl och kronbrännvin, som blandades med doften från sommargrönskan. Allt var gemytligt och trevligt, med ett och annat slagsmålstillbud som snart ebbade ut. Det var inte tal om sparkar mot huvud och kropp, utan ett rejält slagsmål.

Kökspersonal vid Bökebergs sommarrestaurang.

Nedanför campingplatsen rann en källa med friskt, kallt vatten där man kunde tjäna en femöring på att hämta vatten till matlagning, där var alltid en lång kö för vattnet rann inte så fort. Jag kan än idag känna smaken av det kalla vattnet heta sommardagar.

På vägen tillbaka till restaurangen mötte jag ”Greta källarmästare”, som vi kallade henne, ridande på sin häst. Hon var det grannaste jag hade sett, där hon satt på sin häst som en riktig sagoprinsessa. ”Skynda dig hem till köket och få lite mat”, tyckte hon.

Tiden släpade sig fram och väntan blev lång innan tivolit öppnade, när jag hörde att källarmästaren kallade på mig för att jag skulle följa med till Svedala för några ärenden. Det hörde till saken att krögaren inte hörde till sylfiderna, utan hade ganska svårt att ta sig in och ut ur bilen, så jag fick springa alla ärenden medan han satt kvar i bilen.

För mig var det en upplevelse att åka bil, så jag följde mer än gärna med. Först hamnade vi hos Linne & Nordin, där vi fick några paket, jag vet inte vad som fanns i dem. Sen var vi hos järnhandlare Nilsson, där järnhandlaren själv kom ut med paketet som var beställt, med sig hade han en flaska och slog upp två stadiga supar som svaldes med en rask knyck på nacken. Jag fick även en skymt av järnhandlarens unga dotter, en söt flicka i sexårsåldern som jag beundrade mycket. Detta var på trettioalet, när det inte fanns så många bilar och livet var lite enklare.

Tillbaka till Bökeberg, där allt mer folk började samlas. En pingst kom flera tusen till skogen och restaurangen. Nu öppnades även Röda Paviljongen, en träbyggnad där det

serverades kaffe, men mest öl, och där det mot kvällen kunde gå ganska hett till. Bakom ”bier-shappet”, som paviljongen kallades, fanns arrestlokaler som en stor helg som pingst inte behövde stå tomma. Även torrdass fanns därbakom, till nytta för den enklare publiken.

Själva restaurangen var uppdelad i tre olika avdelningar, först själva restaurangen med vita dukar och med musik och dans för superande gäster, där äldsta dottern Stina var spritkassörska. Ovanpå på restaurangen fanns en öppen terrass där det serverades kaffe, lemonader och även lättgroggar.

I anslutning till restaurangen fanns också en tredje-klassrestaurang, ”trea” kallad, där man kunde få en smörgås eller lättare måltid serverad. Där brukade Greta se till att allt gick rätt till, den Greta som längre fram blev Grevinnan Thott. I spritväg serverades ”två vita och en brun”, d.v.s. två snapsar och en konjak. Många besökte krogen bara för spritens skull, men fick inte sprit utan att äta.

Röda paviljongen en gång hittflyttad från Baltiska utställningen i Malmö 1914.

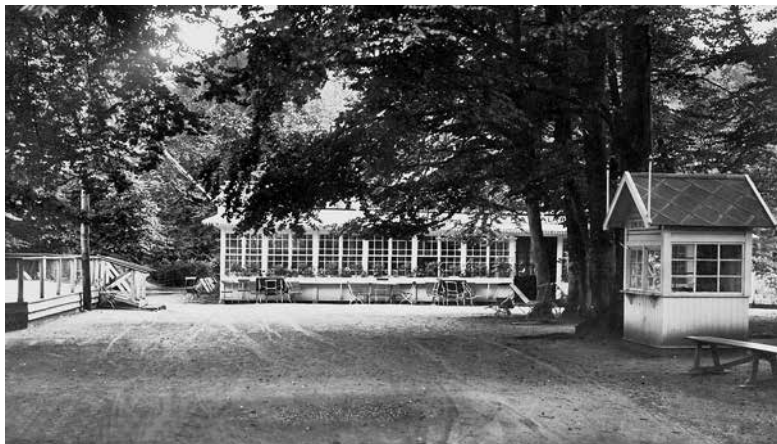
Längre ner huserade min mormor i det s.k. kaffeköket och i disken där två små glödlampor i taket kastade sitt matta sken över diskerskor och kaffekokerskor, ångan låg som en dimma över lokalen.

Dagen släpade sig fram och tjugofemöringen, som jag fått av far, brände i fickan i väntan på att tivolit skulle öppna och jag kunde lägga dom på spelautomaterna där man för en femöring kunde öka förmögenheten eller fick sukta hela kvällen när pengarna var slut.

Det närmade sig kväll och folk började komma cyklande från orterna närmast Bökeberg. Cykelstallet hade öppnat och där kunde man för en tioöring lämna in sin cykel, men de flesta gömde den i skogen och för det mesta fanns den kvar när kvällen var slut, trots att cykellås inte fanns.

Nu kom också orkestern, det var det populära bandet Sandelius från Anderslöv.

Dansbanor, restaurang och biljettkiosken före invasionen av alla nöjeslystna mäniskor.

Det var mest småflickorna som i början invaderade dansbanorna, så länge det var fri dans. Klockan sju öppnade biljettluckan till försäljningen av dansbiljetter à tio öre stycket och snart var dansen i full gång. Det fanns två dansbanor, en öppen och en täckt, och en helg som pingsten var det fullt på bägge.

Nu öppnade även restaurangen och terrassen ovanpå. Musiken strömmade ut från krogen och dansen var i full gång. Även tredje klass öppnade och snart såg man törstiga personer strömma till.

Tivolit var öppnat och båtgungrorna svingade sig mot skyn och med flickorna som passagerare försökte pågarna bevisa hur modiga de var genom att stående i båten gunga så högt som möjligt. Mannen som skötte gungorna skrek ”sitt ner i båten”, vilket ignorerades fullständigt.

Det fanns också en kraftmätare där en gammal man skötte ruljansen. Jag minns

honom som en man med långt skägg, sittande på en stol, med en käpp i den ena handen och med den andra skötte han kraftmätaren.

Dansen har börjat.
Året är 1947.

Båtgungorna med bland andra de bägge ägarna av tivolit under många år, Göte Jönsson och Hervid Persson.

Man skulle med en träslägga slå på en träpåle så det flög upp en järnbit på en mätare som var graderad till hundra. Det var en tävlan mellan pågar och drängar från trakten vem som kunde slå högst, helst skulle man svinga släggan med en hand. Fem öre kostade nöjet för varje slag. Förutom spelautomaterna fanns också chokladhjul, pokerspel och lotterier.

Sommarkvällen sänkte sig över Bökeberg, dansbanorna och arrestlokalerna fylldes med glada människor. Trött men lycklig somnade jag i kaffeköket hos mormor och tillsammans traskade vi hem till hennes lilla hus när hon diskat färdigt.

Skjutbanorna med kraftmätaren till höger.

Klockan sju på morgonen var vi åter i Bökeberg och jag sprang direkt ut på tivoliområdet för att leta pengar. Vid dansbiljettkiosken, ölhallen och andra ställen kunde en del pengar hittas. Jag hade otur att gubben Ahlström såg mig och jag fick en ”lusing”, för det var hans domäner och där hade jag inte att göra. Gråtande sprang jag och berättade för mormor och Greta. Jag fick glass och gubben fick tidernas blåsning av Greta. Detta var pingsten i Bökeberg år 1935.

Min mormor levde tills hon blev 86 år. Hennes hus övertogs av hennes äldsta dotter och blev en samlingsplats för oss alla. Även Greta Thott, som ofta besökte min mormor när hon levde, fortsatte att komma in när hon skulle till Svedala. I sin bok ”Många ansikten” omnämnde hon mormor Ingrid som en av deras trojänare. När min mor hade sin vecka i huset - systrarna brukade ha var sin vecka på sommaren - kom Greta ofta in och pratade gamla minnen – ”Sätt på kaffet Ida så kommer jag in med nya wienerbröd på återvägen”. När även jag var ute i stugan kom hon ihåg när jag sprang som liten på i Bökeberg.

När min grabb Claes var en fyra-fem år satt vi ofta och metade i Grevens mosse och jag tyckte det var lika roligt som Claes. En gång när vi satt nere vid bryggan till Bökebergs slott såg jag Greta komma i full karriär ner mot sjön – ”Här är det förbjudet att fiska, kan ni inte se skylten”. Hon stannade plötsligt och tittade närmare på oss. ”Är det inte Bo?” undrade hon, ”du vet ju att du skall säga ifrån när du vill fiska”. Claes såg en aning rädd ut, men när tanten sa att vi fick meta så mycket vi ville lugnade han ner sig.

Mormors hus blev sedan sålt, men jag har minna bästa minnen därifrån. På 50-talet kom jag i kontakt med min släkt i Amerika. De har besökt oss fyra gånger och vi har varit där tre gånger. Men det är en annan historia...

Mormor Ingrid ca 75 år gammal.

KILLEHUSET OCH VÄRBY KÄLLA

av Anders Reisnert

Bakgrund

Inom Svedala kommun finns i dag flera kulturhistoriskt intressanta byggnader och platser. I den del av kommunen, som oftast betecknas ”den norra kommundelen”, bland annat bestående av Bara socken, finns ett antal sådana. För en bredare publik är självfallet Torups gods med sin vackra bokskog den mest kända. Platsen har en aldrig historia men också en historia som berättar om det moderna samhällets friluftsliv, rekreation och turism. Här finns också, genom Statarmuseets flitiga verksamhet, den vardagliga berättelsen om det hårda arbetet, att bygga vår moderna välfärdsstat.

Om Torupsområdet står för den ”stora berättelsen” av traktens historia så finns även en mindre dito i en närliggande och för lokalbefolkningen lika känd plats, kallad Killehuset.

Killehuset har genom Svedala kommuns satsningar och privata initiativ blivit något av ett kulturellt kännemärke för bygden och villasamhället Bara. Nedanstående artikel handlar om platsens, källans och byggnadernas äldre historia.

Killehuset

Killehuset uppfördes troligen i samband med att Värby by i Bara socken enskiftades 1825. Huset byggdes som en så kallad ”fyrkappa” och har en fyrsidig, nästan kvadratisk planform. Namnet ”fyrkappa” kommer av ett kubiskt spannmålsmått som bönderna använde när de mätte upp säd. Då den skånska längan är den förhärskande lantliga byggnadstypen i Skånes slättbygder, kändes säkert ”fyrkappan” så pass märklig att man ville ge den ett eget namn. Att man använde det välkända spannmålsmåttet som beteckning för den märkliga byggnaden kändes säkert naturligt för den samtida bonden.

Killehuset har ett helvalmat tak (Se fig 1) vilket i dag är i unikt för trakten, men en gång i tiden var detta en väl spridd takkonstruktion i Bara socken. Takmaterial av råghalm eller vass lämpar sig väl för denna typ av branta tak. När man senare gick över till tak av tegel, papp eller ”sticketak” var konstruktionen mindre lyckad och många hus revs eller försågs med andra typer av takstolar.

Fyrkappor med halvvalmat tak (Se fig 2) finns bevarade på flera ställen i socknen. Helenetorp i Bara by är fortfarande kvar medan ett annat torp i byn med samma utformning revs i början av 1970-talet. Det äldsta av husen ner mot Spångholmen, byggt ca 1820 har också denna planform och med halvvalmat tak. På vägen mot Klågerup ligger ett kraftigt moderniserat sådant hus och fler har funnits.

Killehuset med sitt helvalmade tak. Det övre fotot är från 2004 medan fotot nedan är från 1939.

Förklaringen till att denna, för Skånska förhållanden märkliga byggnadstyp har uppförts i Bara har en historisk förklaring. Torup blev, efter den svenska erövringen av Skåne 1658, ett så kallat vederlagsgods. Torup hade kommit i danska kungens ägo efter det att godset beslagtogs sedan dess tidigare ägare, Corfitz Ulfeldt, dömts till döden för landsförräderi. När Bornholmarna 1658 gjorde uppror mot de svenska ockupanterna och lyckades återföra ön till den danska kronan, lämnade den danske monarken sina personliga egendomar som vederlag i Skåne till svenska staten i utbyte mot ön.

Corfitz Ulfeldt som gått i tjänst hos den svenske kungen, hade säkert tänkt sig att få godset åter. Han hade dock otur med kungar och lyckades med konststycket att bli dödsdömd för landsförräderi även i Sverige, men det är en annan historia. Torup var

Helenetorp, en "fyrkappa" med halvvalmat tak i Bara kyrkby.

Foto av Helenetorp från 1939.

en tid under förvaltning av den Skånske Generalguvernören, en föregångare till dagens Landshövding.

Efterlevande släktingar till Corfitz Ulfeldt gjorde flera försök att återfå Torup, men detta lyckades först 1735. Godset tillföll då Joachim eller Jochum Beck-Friis. Joachim Beck hade ärvt gods på södra Jylland och var nära släkt med den jylländska adelssläkten Friis. Han fick därför tillstånd av danske kungen Christian VI att använda båda släktnamnen och att även föra båda släktvapnen. Han var också en efterlevande släkting till Corfitz Ulfeld och det är i denna egenskap han kom i besittning av Torup.

Joachim hade flera kopplingar till det svenska Skåne och kände sig väl hemma här.

Han var trolovad med Brita Ramel på Maltesholm men slog upp trolovningen bara en kort tid före bröllopet. Han hade nämligen förälskat sig i den sömmerska som sydde hans brudgumsskjorta. Även detta är en annan historia.

När Joachim väl hade kommit i besittning av Torup flyttade familjen över till Skåne. De sex år som Joachim hade kvar att leva ägnade han åt att återställa det delvis förfallna slottet och att iordningställa "Mellangården" framför slottet. Han begravdes i all enkelhet i Bara kyrka.

Troligen infördes "fyrkapporna" till Bara socken av denne Joakim Beck-Friis som ägde Torup mellan åren 1735 och fram till sin död 1741 och som var barnafödd i södra Jylland. Här var denna planform och stil för lantbrukets byggnader vanlig, med kvadratisk planform på byggnaderna och hel eller halvvalmade höga tak. I södra Jylland, i de låglänta marskområdena, kan byggnadstypen ha monumentala proportioner där ett helt gårdskomplex ryms under ett väldigt tak. De kallas där Haubarghus.

Att adelsmän lät markera sitt gods med en speciell byggnadskaraktär var inte ovanligt

Det så kallade Haubarghuset från Ejdersted på Frilandsmuseet utanför Köpenhamn. En typisk representant för en Frisisk gård som täcks av ett högt gemensamt tak. Byggnaden är från 1600-talet och inköptes av Frilandsmuseet 1956.

Gösta Perssons hus i Värby 1939. Notera blandningen av helvalmad lada och halvvalmat tak på boningshuset

vid denna tid. I Torups fall skulle man fortsätta att uppföra denna typ av hus ända fram till slutet av 1800-talet.

Namn och funktion

Namnet Killehuset kommer från den intelligande Värby källa. Denna källa har i äldre tider troligen ansetts som helig och till källan var knutet ett ”Heliga lekamens kapell”. Vi återkommer till detta längre fram i texten.

Killehuset byggdes som ett mindre lantbruk, ett så kallat dagsverkstorp. Innehavaren betalade hyran (arrendet) genom att arbeta på Torups gods ett visst antal dagar på året, så kallade dagsverken. För sin och familjens försörjning hade dagsverkstorparen en mindre mängd jord till sitt förfogande.

Killehuset ingick i den 1825 skiftade byn Värby, som i sin helhet tillhörde Torups gods. Det bör därmed ha varit ägaren till Torup som varit beställare av huset. År 1812 hade Torup köpts av hovmarskalken Carl Gustaf Julius Coyet som troligen var byggherre till huset.

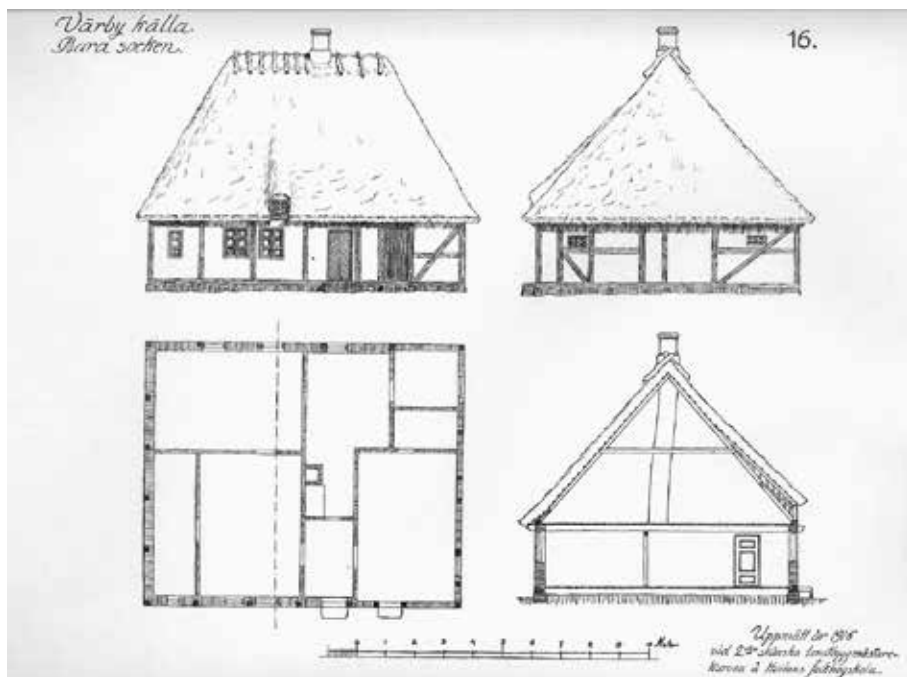
Många av de små gårdarna, som före skiftet legat i byn Värby, var tjänstebostäder till lantarbetare på Torup, men andra hus hyste också olika typer av hantverkare.

Godsen var vid denna tid mycket stora arbetsgivare och en mängd olika yrkeskategorier behövdes för att underhålla ett stort gods som Torup. I mitten av 1600-talet bodde smeder, möbelsnickare, timmermän, skräddare, glasmästare, murare, kalkslagare och målare i Värby. Även i Bara by, som också i sin helhet ägdes av Torup, hade bönderna dagsverksplikt men man betalade även ett kontant landgille eller hyra för gårdarna. I Bara var gårdarna mer än dubbelt så stora som sina motsvarigheter i Värby. Om Bara by var en tämligen vanlig Skånsk by med arrendebönder på gårdarna så utgjorde Värby snarare en serviceort för godsets direkta behov.

Vid en intervju som gjordes med Henning Andersson 1987 framkom att den siste riktige dagsverkstorparen på Killehuset var Karl Larsson. Detta kan ha varit strax före sekelskiftet 1900. Karl hade då ”ett par tunneland jor däroppe på spissen”. Dessutom hade han ko och gris. Enligt Harry Bengtsson, som var med vid renoveringen av torpet, låg stallet i uthuslängan där det fanns bås för två kor och plats för en gris.

Killehusets marker och djurbesättning gav nog en mycket mager inkomst för dess innehavare. Ändå kan man se det lilla torpet som en skånsk lantgård i miniatyr, allt som tillhörde ett lantbruk har fanns där, men i mycket mindre skala.

Någon gång kring förra sekelskiftet blev Killehuset lantarbetarbostad till Värbygården och fungerade som sådan fram till 1940-talet. Strax därefter blev Killehuset sommarbostad, men nyttjades periodvis för fast boende fram till att torpet skänktes till Bara kommun av det byggföretag som uppförde villasamhället Bara.

Uppmåtningsritning utförd 1916 vid landbyggmästarekursen, Hvilans folkhögskola.

Byggnadsskicket

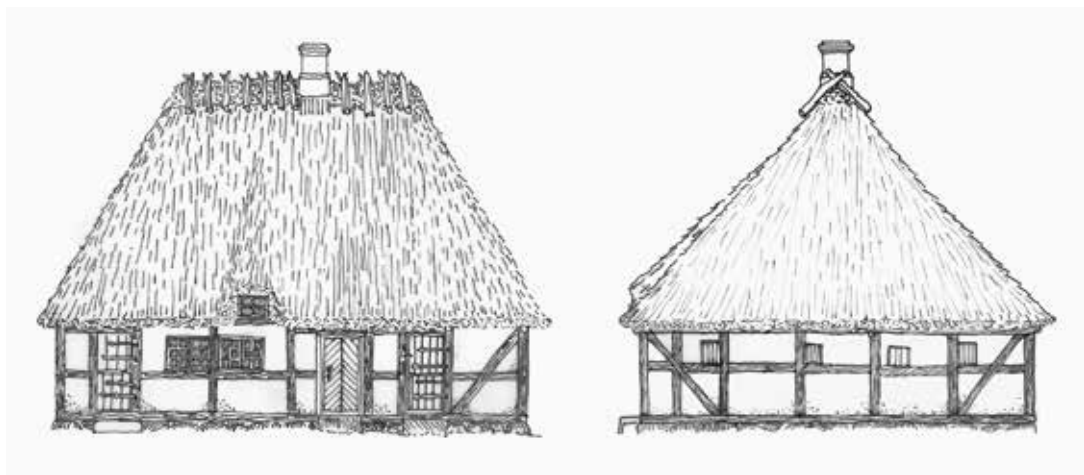
Korsvirke var det traditionella sättet att bygga på landsorten i större delen av Skåne och Danmark, men även i Tyskland, England, Holland och delar av Frankrike. Att bygga i korsvirkesteknik har ofta tolkats som att husen var uppförda i områden med virkesbrist. Detta antagande kan dock ifrågasättas. Det finns nämligen korsvirkeshus i områden som hade rik tillgång på timmer. Troligen har tekniken uppkommit i områden med virkesbrist men sedan, av kulturella orsaker, hade det spritt sig till andra landsdelar. Själva tekniken är urgammal och kan i Sydsandinavien följas tillbaka till äldre bronsålder, det vill säga för minst 3500 år sedan.

En viss oordning råder bland korsvirket på den östra gaveln. Här kan ha funnits en portöppning eller liknande. Dock är det troligaste att uppmätarna inte återgett gaveln korrekt. Se fig

Korsvirket, eller timran, i husets stomme är nästan alltid av ek men även fur kan i undantagsfall förekomma. Timran utgör husets bärande stomme. Tomrummen i stommen, de så kallade "fyllningarna" eller "tavlorna", kunde man fylla med olika material. Oftast nyttjades lera blandat med grus, halm, hästtagel och kohår som "klinades" på stavar som monterats som ett glest gallerverk mellan korsvirket. Obränd tegel, så

kallade lersten, användes också flitigt, i alla fall efter det att den skånska tegelindustrin på allvar började etableras under 1800-talets första hälft. Hade man råd så användes bränd tegel istället, det finaste och bästa materialet. I vissa delar av Skåne har natursten nyttjats som väggmaterial i de nedre fyllningarna. I skiftesverkshuset, eller bålehuset på skånska, har mellanrummet mellan timrans bärande stolpar istället fyllts med liggande plank. Det var inte ovanligt att en gård hade byggnader uppförda i både skiftesverksteknik och korsvirke.

Takstolarna till dessa hus byggdes oftast av bilade furubjälkar men även andra trädslag förekommer. Bilningen gjordes med en bredbladig yxa, kallad bila. Man högg helt enkelt fram en fyrkantig bjälke ur en rund trädstam. Ramsågning användes vid denna tid endast för plank.

Rekonstruktion av Killehusets huvudfasad och östra gavel, som byggnaden kan ha sett ut 1825. Fönstren är betydligt mindre än dagens. Fönsterglas var dels dyrt och dessutom fanns inte tekniken att göra stora rutor på 1820-talet. Till vänster har en dörr ritats in. På stolpen finns nämligen spår efter gångjärn. Ljusöppningarna har troligen varit täckta av enkla träluckor.

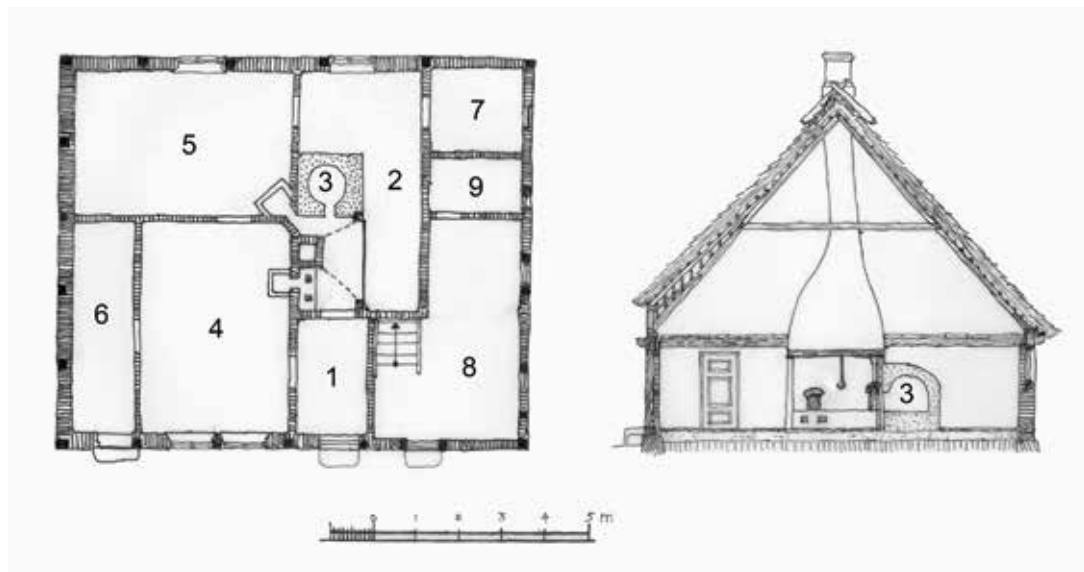
Taket täcktes med råghalm som bands med vidjor av pil eller hassel på öppna läckt. Taknocken tätades med löshalm som hölls på plats av ”ryggaträn” av kluvna ekstammar. Rågen kunde, före stråförkortningens tid, växa sig manshög och stråna blev därmed tillräckligt långa och hårda, vilket var förträffliga egenskaper när tak skulle läggas. I vissa delar av Skåne, vid exempelvis gränsen mot Blekinge nyttjades också vass. Vass eller ”rör” användes också lokalt om god tillgång fanns. Dock tycks man ha föredragit råghalmen. När exempelvis Sege Mölla i mitten av 1700-talet skulle täckas så köptes råghalmen in för dyra pengar samtidigt som man årligen brände ner vass i området.

Interiör

Planlösningen inne i huset har troligen varit enkel från början. I något sammanhang påstås att huset ursprungligen bara haft ett enda stort rum, vilket verkar mindre sannolikt. Under 1800-talet hade man, sedan flera århundraden tillbaka, samma behov av specialiserade rum för olika funktioner i lantushållet. Förstuga, stuga, kammare, kistekammare och kök tillhörde den normala planlösningen, även i mycket enkla hem. Ibland tillkom pigkammare eller drängstuga. Köket hade sin speciella utformning med en stor kupolspis, ”illaren”, där själva matlagningen gjordes. Detta var en sotig, mörk och het plats där hushållets kvinnor arbetade. Skafferiet eller spiskammaren tillhörde också köksfunktionen. Till ”illaren” var bakugn och biläggargugnar anslutna. De senare kunde vara av gjutjärn, så kallade sättugnar, men vanligast var murade och putsade ugnar.

Utifrån ovanstående planeringskoncept kan man se att Killehuset fortfarande har kvar delar av den ursprungliga planlösningen. På grund av husets kvadratiska plan skiljer sig själva placeringen av de olika rummen från den traditionella Skånska längan.

Nedanstående beskrivning av Killehusets interiör bygger på en mycket generaliserad bild av allmogens byggnadskultur i Skåne vid tiden för husets uppförande. Detaljer har troligen varit annorlunda, men själva grundprincipen av rumsindelningen tycks vara så

Rekonstruktionsförslag av Killehusets ursprungliga planlösning. 1: Förstuga. 2: Kök med ”illare”. 3: Bakugn. 4: Sal med sättugn. 5: Kammare med ugn. 6: Kistekammare. 7: Spiskammare. 8: Förråd med trapp till loftet. 9: Vedförråd. Kökets utformning är hypotetisk men kan ha varit utformad som på rekonstruktionen.

pass generellt brukad i trakten att den går att överföra på flertalet av allmogens byggnader som uppfördes kring sekelskiftet 1700 – 1800.

Om vi utgår från ovanstående och uppmättningsritningen som gjordes 1916 av elever vid Hvilans folkhögskola, har jag gjort ett försök att rekonstruera den ursprungliga planlösningen. Det finns svagheter i rekonstruktionen, framförallt vad gäller husets östra del.

I slutet av en förstuga stod den centrala värmekällan ”illaren” som också var husets kök. Till vänster om förstugan låg husets finrum, stugan eller salen. Detta rum värmdes kanske genom en biläggargugn, en sättugn som var kopplad till ”illaren”. Sättugnen var uppbyggd med gjutjärnsplattor med figurframställningar och dessa ugnsplattor samlades enligt en uppgiftslämnare in av Friherrinnan Coyet i slutet av 1800-talet, när kokseldade kaminer kom på modet. Sådana ugnsplattor finns monterade i andra våningen på Torups slott och på en tegelmur i slottets trädgård. Den lilla kammaren med egen ingång var troligen ”kistekammaren” där bland annat hushållets textilier förvarades i kistor.

Till ”illaren” fanns en mindre bakugn. Vanligen var bakugnen placerad så att den stack ut genom den norra fasaden men en sådan placering har inte varit möjlig i Killehuset, varför jag istället valt en centralare lösning. Längst till höger, med ingång från köket, låg troligen skafferiet eller spiskammaren. Till vänster, bakom köket och salen, låg kammaren som också var sovrum. Två rum till höger om förstugan tjänade troligen som förråd, med plats för trappan till loftet, samt vedförråd. Den märkliga lösningen med korsvirkets placering på den östra gaveln antyder att här funnits en portöppning från början. Dock kan förändringar ha gjorts av korsvirket av andra skäl som vi nu inte känner. Rekonstruktionen av den östra gaveln är därmed mer hypotetisk än den av byggnaden i övrigt.

Husdjur som kor, gris, höns och gäss har troligen huserat tillsammans med tyngre redskap i förrådsbyggnaden. Det nämns att när Karl Larsson brukade torpet tillhörde fem tunnland jord och man hade både ko och grisar. En äldre Barabo har meddelat att mycket gamla bås för häst och ko fanns kvar här på 1930-talet, något som konfirmeras av Harry Bengtsson. Killehusets fem tunnland har troligen inte kunnat bära en häst men väl två kor.

Vinden användes som sädesmagasin och höloft. Någon ”sommarkammare” fann man inga spår av vid renoveringen. Det senare var ett oeldat rum på loftet, som endast nyttjades sommartid. (Detta är lite märkligt, då man skulle kunna tänka sig att Killehusets brukare skaffat sig extra inkomster genom att hyra ut rum under den tid då offerkällan brukades. Möjligen har man nöjt sig med uthyrning av mark för uppställning av tält och vagnar).

Bostadsrummen hade oftast trägolv lagda med breda plank av gran, medan kök och

nyttoutrymmen hade golv av kullersten eller tegel. Jordstampade golv var också mycket vanliga. Dessa golv gjordes inte av jord som namnet antyder, utan byggdes upp av lera som blandats med halm och grus. Själva ytskiktet var oftast stärkt med linolja och därmed var dessa golv lättstädade men mycket kalla. Under vintern täcktes därför golven med halm. Väggarna i bostadsrummen var oftast putsade med lera (ibland med inblandning av kogödsel) och därefter kalkade. Möbleringen var sparsam med ett stort bord, fasta sitt- och liggbänkar längs väggarna och ett mindre hörnskåp där brännvinsflaskan och bibeln förvarades tillhörde standardinredningen i salen. Även i ett mindre hushåll som i Killehuset kunde arrendatorfamiljen också ha en enkel lucksäng till sitt förfogande.

Efter 1800-talets andra hälft ändrades husen påtagligt och moderniseringar av planlösningarna gjordes. Mycket av det gamla revs ut och förnyades, varefter moderniseringar genomfördes moderniseringar kontinuerligt. Den planlösning som i dag finns i Killehuset har i sina huvuddrag troligen tillkommit under 1800-talets senare år.

Moderna tider

Under 1960 och 70-talen inleddes utbyggnaden av det moderna Bara. Killehusets lantbruksmarker bebyggdes, men själva huset skänktes till kommunen som lät restaurera byggnaden till sitt nuvarande skick. I dag används Killehuset som en kulturbyggnad med olika kringaktiviteter och utgör en samlande ikon för det moderna Bara.

Värby källa

Offer

Att offra till högre makter för att få hälsa och välgång är ett gammalt bruk och har nyttjats av människan sedan urminnes tider. Ordet offer kommer från latinets ”offero” i betydelsen att bära fram eller erbjuda. Offret kan tjäna som tack för god skörd, god jakt eller andra framgångar i livet men det kan också syfta till att försona sig med eller blidka en gud. De offer som förekommer i exempelvis Gamla testamentet överlämnas i allmänhet på ett altare till Gud. I Nya testamentet frambar Kristus sig själv som ett offer för människornas synder och i dagens kristna kyrka är offret framförallt knutet till nattvarden. Ett av de mera kända vattenoffren inom nordisk mytologi är när krigsguden Oden offrar sitt ena öga i Mimers brunn. I utbyte mot det offrade ögat får Oden dricka ur brunnen och får därmed Mimers samlade visdom.

De flesta kända religiösa föreställningar använder någon form av offer i sin utövning av kulten. Sättet att offra, och till vilken makt offret har riktats, varierar och har ändrats över tid.

Att offra i vattendrag, källor eller kärr har människor i Norden gjort allt sedan äldsta stenålder, med obruten kontinuitet fram till kristendomens införande. Att uppfatta vattengivande källor som bärare av läkande krafter, eller som uppehållsplat för övernaturliga andliga väsen, är nog en tidlös och allmänmänsklig uppfattning. I vad mån senare tiders offerkällor kan föras tillbaka till hednisk tid har diskuterats bland forskare, men då de ligger vid gamla kyrkplatser som S:t Olof, Fru Alstad, Aggarp eller Värby kan ett förhistoriskt traditionssammanhang inte uteslutas.

Att offra eller dricka ur källa var vanligt under trefaldighetsnatten, vilket har tolkats som en reminiscens av förkristen måndyrkan (trefaldighetsnatten har alltid fullmåne).

När kristendomen infördes försökte man få en kristen vinkling på den populära, men hedniska, källkulten. Kors eller kapell restes i källornas närhet och helgonlegender knöts till den aktuella källan. Efter reformationen, i början av 1500-talet, uppfattade man källkulturen som en del av den katolska helgondyrkan. Korsen togs bort och kapellen revs. Ofta överlevde dock tanken om källornas terapeutiska verkan även efter reformationen och källorna ingick fortsättningsvis i en livaktig folktro kring deras undergörande kraft.

Värby källa med Killehuset i bakgrunden

Källan i Värby

Vid Värby källa låg ett kapell, Heliga Lekamens kapell. Detta kapell förvaltades fram till reformationen av benediktinernunnorna på Börtingekloster. Troligen har penningoffren vid källan kommit nunnorna till del.

Prästsonen från Hyby, Jonas Frostensson Swanander berättar 1796 i sin beskrivning över Bara härad:

*att kapellets ruiner då voro försvunna men att källan var ännu flitigt i bruk.
Särskilt vid midsommartiden på S:t Hans afton kommo sjuklingar till Värby.
De drucko av källvattnet, gjorde korstecknet och nedlade offerpenningar.*

I Värby fortsatte källkulten långt efter reformationen men ”Heliga Lekamens kapell” revs. Värby källa har man framförallt besökt under midsommarnatten, något som kan tolkas som en katolsk företeelse. Denna afton kallades i äldre tid S:t Hans eller Johannes afton efter Johannes Döparen som hade döpt Jesus i floden Jordan, varför vattenoffer ansågs extra kraftfulla denna dag. Möjligen har källkulten i Värby varit institutionaliserad och officiellt bejakad av kyrkan under katolsk tid.

Platsen för Värby källa, intill Möllebergavägen, är ett område som i äldre tider var starkt vattenbemängt. Källans sidor var klädda med plankor, med kraftiga stolpar i de fyra hörnen. I början av 1900-talet restaurerades källan på bekostnad av Henriette Coyet, friherrinna till Torup, och försågs med ett stensatt brunnskar. Senare grävdes källan ut och man påträffade mynt av olika valörer. Troligen lämnades dessa mynt in på något museum.

Genom att Värby källa nyttjades på traditionellt sätt ända fram till slutet av 1800-talet har vi goda kunskaper om offerkulten på denna plats.

Ur uppteckningar i Lunds univ. folkminnesarkiv står att läsa:

Det var visst i början på 1850-talet som min mor och hennes syskon börja att gå dit, och där kommo ju också folk från de närliggande byarna Mölleberga, Hyby och Bjereshög och många däromkring för att offra och roa sig.

En annan uppgiftslämnare, mor Göte, född 1837 i Bara socken, berättar:

Till Värby källa kom folk långa vägar ifrån om midsommarafton och lade pengar i källan och drack vatten. Det skulle hjälpa mot sjukdom. Det var dans vid källan också.

Kulten vid Värby

Genom dessa och andra berättelser kan vi göra oss en god bild av vad som skedde vid källan i Värby. Besökaren inledde midsommarfirandet med att offra i källan. Offret, en penningssumma, stod i paritet med vad man önskade, men också vilka ekonomiska resurser man förfogade över. En dräng eller piga offrade en mindre summa än en bonde. Önskan framfördes med låg, viskande röst i samband med offrets nedläggning. Önskemålen gällde säkert skilda ting. Bönderna kunde önska en god skörd eller bra avkastning på kreaturen. Äldre eller sjuka offrade för bättre hälsa, medan yngre kunde önska sig lycka i kärlek. Summorna som offrades fick aldrig vara för stora, då kunde man mistänka att den som offrade hade svåra synder på sitt samvete. Hela offerproceduren hade

en offentlig prägel och genomfördes öppet för alla som ville se. För att offret skulle få full kraft skulle det upprepas tre år i följd.

Källans vatten kunde man nyttja på två sätt. Hade man en utvärtes sjukdom så tvättade man sig i vattnet, men för andra önskningar så drack man ur källan. Många tappade upp vatten på krus eller flaskor och som togs med detta hem för att få en längre verkan på behandlingen.

Under senare hälften av 1800-talet så berättas det att ett lakan hängdes på fyra knoppar, det nedsänktes under vattenytan och här samlades de offrade slantarna. Efter offrets förrättande togs lakanet upp ur källan och pengarna användes för att hjälpa socknens fattiga. Under vissa tider kunde också spelemännen få inkomster från de offrade medlen.

Efter offret restes majstången och man dansade på den intilliggande platsen till lokala spelemäns musik, såsom Ola Grönvall med flera ur ”Fiolasläkten”. Medhavd matsäck delades med övriga deltagare. Därmed var offerhandlingen kopplad till en viktig social samvaro där man träffade gamla bekanta, men där man också kunde knyta nya kontakter. Man kan förmoda att skrönor berättades, skvaller byttes, nyheter förmedlades och ett och annat gifte initierades.

Källan går ur bruk

Detta bruk upphörde i slutet av 1800-talet och i folkminnesarkivet kan vi läsa följande uppteckning:

Men det allra första de gjorde när de kommo dit så skulle de offra som det bette, då kasta de pengar i källan och mumla så något som ingen skulle höra och så trodde de sig ha uppfyllt all rättfärdighet, så enfaldiga voro de på den tiden.

De som offrade hade nu, av en samtid präglad av folkskolans upplysning, börjat betecknas som ”enfaldiga”. Trots skickliga lärares undervisning i logiskt tänkande skulle ändå offrandet i Värby källa få en renässans i början av 1900-talet. Henriette Coyet, friherrinnan på Torup, tog åter upp bruket, men nu handlade det kanske mer om att återupprätta gamla traditioner än om tron på källans lyckogivande krafter. Det berättas även att kusen på Torup tog vagnen till källan för att fylla flaskor med källans vatten när det skulle hållas fest på Torup.

I dag är den forna Värby källa torrlagd. Området dränerades ut under början av 1900-talet och dräneringsarbetena fullföljdes i samband med etablerandet av villastaden.

För den hågade måste därför offret numera göras i en torr källa. Frågan är om dess i äldre tider dokumenterade magiska verkan i så fall fortfarande fungerar? Det kan kanske vara värt ett försök.

Litteratur:

Andersson, Helge: *Midsommarkällor i sydvästra Skåne*.

Skånska dagbladet, 1980-06-19

Andersson, Helge: *Livet i byarna*. Bara kommun. Red. Andersson, Helge. 1980.

Andersson, Helge: *Slott oc herremän*. Bara kommun. Red. Andersson, Helge. 1980.

Bager, Elsebeth: *Sege vattenkvarn*. Elbogen 1998. Lund 1999.

Ingers, Ingmar och Nilsson Albert: *Gamla gårdar och hus i Bara härad I & II*. Bidrag til Bara härads historia nr 7 och 8. Bara Härads Henbygdsförenings Förlag, Lund 1929 och 1930.

Jönsson, Staffan: *Glimtar från en gammal by*. Värby i Bara socken.

Byahornet. Skånsk revy årg.15 nr 4, 1956

Leeb-Lundberg, Karin: *Killehuset, ett torp vid offerkällan i Värby*. 1997

Ljunggren, Gustaf: *Skånska Herregårdar*, Lund 1852-63.

Nationalencyklopedin; Uppslagsord Källkult.

Swanander, Jonas Frostensson: *Bara härad i slutet av 1700-talet*, Bidrag till Bara Härads Beskrivning 15, översättning Helge Andersson, Bara Härads Henbygdsförenings Förlag, Lund 1958.

Tuneld, John: *Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624*, Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, C.W.K. Gleerups förlag Lund 1934.

Bengtsson, Harry: Muntliga uppgifter angående renoveringen av Killehuset.

Torups godsarkiv. Bilder ur fotopärm given av arrendatorerna till Henriette Coyets 1939 på hennes 70-års dag av arrendatorerna vid godset.

Uppteckningar ur Lunds universitets folkminnesarkiv som välvilligt ställts till förfogande av Ann-Margreth Albin.

Wikipedia: Uppslagsord Haubarghuset.

EN PÅGS MINNEN FRÅN SKABERSJÖ

Kåseri av Sune Lidén, son till handlaren C A Lidén

Flygfoto över Skabersjö by från slutet av 1950-talet

Jag är född och uppvuxen som handlareson i Skabersjö på 1930- och 40-talen. På den tiden var Skabersjö en egen kommun och församling men delade kyrkoherde med Törringe. All mark ägdes av godset, som arrenderade ut till bönder, handlare, skomakare och andra. Dock ägde kommunen skolornas mark och Kyrkan sin, där bl a prästarrendatorns gård ingick. Den var en gång testamenterad till prästen av någon slottsfröken, som avslutade sitt testamente med kraftorden: ”Fan tar den, som detta från prästen tager”. I min barndom gällde fortfarande att arrendet från prästgården var ett bra tillskott till prästlönen, men sedermera har några modiga stiftstjänstemän sett till att arrendet går till stiftet.

Affären låg mitt i byn och där samlades alla typer, de flesta trevliga och skötsamma människor, men dem är det ju ingen idé att berätta om, det är originalen som förtjänar sina historier. En av de typer som fanns var en efterbliven man i medelåldern som kom och handlade åt sin mor, han hade sina standardfraser, när man frågade vad han skulle ha, sträckte han fram ett papper och sa: ”Det står visst oppskrevet på en lapp”. Vilket väder det än var och man sa det regnar/ blåser/ snöar/ är kallt idag, svarade han alltid: ”Ja litta”. En kort tid var han dräng på bygården och aldrig vare sig förr eller senare har

Bygårdens hästar gått så sakta genom byn, som när han körde. Jag var själv ofta där och körde häst, så jag vet skillnaden.

För att få lite ordning på den här berättelsen tänker jag försöka ta folket i den ordning som man hade i gamla ständsriksdagen, adel, präster, borgare och bönder. Adeln levde ju sitt eget liv, åtminstone i början av den aktuella tiden,

men man hörde ju åtminstone talas om dem. Gamle greve Tage var känd för att rida omkring på ägora och se till dem; han hade vanligen en hund med sig och varken den eller greven gillade katter, så om en sådan dök upp, jagade hunden upp den i närmaste träd eller ledningsstolpe, så att greven kunde skjuta ner den. Ingen hänsyn togs till om det var i närheten av bostadshus, där katten skulle sörjas eller om man kunde anse katten som strykare. Greve Tage dog barnlös och efterträdades av sin bror Otto, som ganska snart lämnade jordelivet och efterträdades av greve Stig. Dessa täta byten kostade ätten och därmed godset stora arvsskatter, vilket påverkade investeringskraften för godset som stod för utvändiga reparationer på byggnaderna. För vår egen del innebar det att en gammal träveranda på huset for illa, men Mor lyckades få greve Stig att komma in och titta och kunde då visa honom hur en krasse växt genom väggen in på verandan. Han lovade på stående fot att ombyggnad skulle ske och den blev bra. Större delen av sitt liv var han gift med grevinnan Margareta, som hade ganska hög svansföring, men på fyrtioalet skildes de och han gifte om sig med grevinnan Greta som jag träffat några gånger i affären, dit hon kom antingen ridande eller i bil, beroende på vad hon skulle handla. Midsommaren 1942 anordnades för första gången gudstjänst vid amfiteatern i slottsparken. Greve Stig var hemvärnsofficer och hade kontakt med regementsmusiken i Malmö som var där och skötte musiken och de beredskapsförband som var förlagda i trakten, var ditkommenderade. Det var mycket folk. Sedan anordnades kyrkkaffe i slottsträdgården, till förmån för Röda Korset som var stort i Skabersjö på den tiden. Greve Stig var också en god sångare. Han brukade varje julotta sjunga Adams julsång från läktaren. Jag minns att jag som pojke var illa berörd av att greven sjöng: Folk, fall nu ner. Efter hans död upprätthölls traditionen av Lennart Persson på Västraby, en ung lantbrukare. Tyvärr omkom greve Stig vid en flygolycka i London. Grevinnan Greta hade tidigare farit med båt och tagit med bilen för en englandssemester. Efter kremation i England gravsattes

han i Tottska begravningsplatsen i Skabersjö. Alla var i kyrkan, utom affärsbiträdet och jag, som passade affären. Det var ganska många chaufförer, som skulle servas. På varje yta i byn, där det fick plats, stod en bil. Aldrig har jag sett så många där. Plötsligt måste greve Otto ta över ansvaret för ätten och godset. Som väl var hade han god hjälp av förvaltaren

Alfred Åkesson och kamreren Christer Jespersson. Vid den tiden var jag utflugen.

När jag kom till Skabersjö hette prästen Hedqvist, en mycket lärd man, som jag tror fått tjänsten på patronatsrätt (Godsägaren tillsatte enväldigt). Han var dubbeldoktor, teol och fil, och innehade samtidigt en tjänst som lärare vid flickläroverket i Malmö. För att

ta sig till Malmö hade han en bil som kördes av hans son Sten, en mycket fet och infantil man i 40- 50-årsåldern, som dessutom tog hand om frukt- och bärsköörden i den jättelika trädgården som hörde till prästgården. Han var lagd för practikal jokes. En gång, när prosten bjudit in kontraktets präster och kyrkorådet till middag, hade han skaffat 96% sprit (fanns på Bolaget på den tiden) och den serverades som snaps. Värden själv drack ingenting, men en del av prästerna tyckte det var ohygieniskt att "spotta i glaset" och de hade lite svårt med andningen en stund. Prosten Hedqvist dog någon gång omkring 1940. I änkepensionen på den tiden ingick ett s k nådeår då prostinnan bodde kvar och tjänsten uppehölls av en vicepastor Sture Lindblad, en ung och trevlig präst, mycket duktig sångare med vacker och trevlig fru och en liten dotter. När han fick besked om placeringen sade biskopen: Du får det inte lätt i Skabersjö, för bönderna där litat mer på konstgödning än på Vår Herre. Han var mycket populär, själv gick jag konfirmandkurs för honom och det var en trevlig tid. Så småningom tog nådeåret slut och tjänsten utlystes. Efter vederbörlig valprocedur utsågs Arvid Bengtsson till ny herde och installerades med pompa och ståt. Även han var en god sångare, men inte i samma division som Lindblad. Han hade dock två döttrar som bidrog till god sång i kyrkan vid de stora högtiderna. Inför skiftet genomgick prästgården en genomgripande restauration. Hedqvist hade inte haft några sådana anspråk, så den var ganska förfallen, liksom trädgården, som Sten skördat, men inte skött. Före prästbytet hade man byggt en ny skola i byn och enligt gammal god sed hållit rese-gille (taklagsfest) på ett matställe utan rättigheter. Behövliga drycker hade anskaffats av skolnämndens ledamöter, men någon icke inbjuden person hade luskat

reda på detta och anmält festen till myndigheterna. Det blev skandal i den lilla byn. Vid en av de första kyrkostämmorna under Arvid Bengtssons tid lästes räkenskaperna för föregående år upp och där var en post från AB Vin o Sprit. En av deltagarna erinrade sig skolfesten och frågade vad detta gällde. ”Jo”, sade Arvid, ”om Du vore i kyrkan någon

gång skulle Du veta, att vi ibland har nattvardsgång, och till den använder vi vin”. Den frågande fick finna sig i att bli utskrattad. Arvid deltog i församlingens sällskapsliv, gick gärna på jakt på prästgårdens arealer, som ju inte tillhörde godset. Enligt vad jag läst i grevinnan Gretas bok var greve Stig och Arvid sångarbröder från lundatiden och goda vänner.

Borgarna i Skabersjö var väl främst lärarna, handlaren och hantverkarna. Innan jag började skolan hade man en lärare som stolt berättade för sina elever att han gått dubbelt så länge på seminariet som alla andra, och därför var dubbelt så bra. Han efterträddes av Erik Larsson, som kom till byn som ung och ogift. Han hade som mycket liten drabbats av en av den tidens stora gissel: polio. Hans ena ben var bara skinn och ben, ett stadigt bandage av stål och läder höll honom uppe. Han hade en cykel med bara en pedal och gick alltid med käpp. Som skolan saknade gymnastiklokaler, fick vi bara flytta undan bänkarna eller sommartid vara på skolgården, där Erik med liv och lust dömde fotboll. Skolan var en B2 skola, d v s klasserna 3 - 6 i samma rum. De var uppdelade så att 3 o 4 hade gemensam verksamhet, liksom 5 o 6. För mig innebar det, att teckning och välskrivning aldrig fungerade. Historia och geografi var mycket roligare och det hade ju alltid den andra avdelningen. Efter en tid fick han dit sin syster Annalisa som hushållerska, men tyvärr fick hon ganska snart också polio och försvann från orten. Tala om ett grymt öde. Nåväl, ensam kunde han ju inte vara i den stora lärarbostaden utan en hushållerska anställdes, Inga hette hon och ganska snart var hon fru Larsson till glädje för byn. De hade två söta döttrar. Erik var idealistisk och arbetade för folkbildningen och för att hans elever skulle utvecklas. Innan vi sökte in på realskolan i Svedala gav han oss eftermiddagsundervisning, så att proven skulle gå bra. I min klass fanns en begåvad son till en av statarna på godset, Sven, som fick hjälp att gå realskolan. Jag vet inte säkert, men tror att Erik drog i hel del trådar för detta. Sven lyckades mycket bra. Småskolan jag

gick i låg intill det s k karusellhuset nere vid Ljunggården och sköttes av Ester Brets som hade sin mycket gamle far hos sig. Han var en mycket vackert vithårig gammal man, som varit skomakare. Någon gång omkring 1939 byggdes ny skola med gymnastiklokal och med möjlighet för B1 form (aldrig mer än två klasser i samma lokal) och då blev det fler lärare i byn om jag inte minns fel hette han Stenberg.

I byn fanns också en skomakare som hette Norling, han hade sin verkstad ovanför backen mittemot affären. Jag tyckte mycket om att sitta i hans verkstad och titta på hans arbete och lyssna på hans filosofier. Han hade i sin ungdom varit knekt i Ystad och hans arbete bestod nog mest i reparation av dukar till skördemaskiner, s k självbindare. I södra änden hade vi en sadelmakare, Malmgren. Han lagade förmodligen också selar, men jag minns framför allt att han var en duktig möbeltafetserare. I byn fanns också en skräddare, Larsson, av vår familj mest anlitad för lappning och renovering. Pågar slår ofta hål på sina byxknän. Nere vid slottet fanns en smed, som jag inte har mycket minne av, och en gårdssnickare. Där fanns en pensionerad och färgstark man, han hette Ola Lindell och är värd ett eget kapitel. Han berättade gärna skrönor och kallades därför Ola Löngdell. Det fanns ett krav för att få lyssna till honom; man fick inte skratta. Själv har jag inte hört honom berätta, men min far har återgett några av hans skrönor. I sin ungdom var Ola stamanställd vid garnisonssjukhuset i Stockholm och skötte sitt arbete med viss hjälp av läkarna. Under hans tjänstgöring där inträffade det att Kronprinsessan skulle föda ett barn. Posteringen på Skeppsholmen låg i beredskap för att skjuta salut för den nyfödde och alla var nervösa. Då kom bud från slottet: Nu är det snart över! Kanonservisen laddade sina kanoner och väntade.. Alla vet ju att sådant kan ta tid och det gjorde det. Manskabet vid kanonerna byttes ut... Så kom budet: En prins är född! Man laddade och sköt. Inte tålde kanonerna dubbel laddning, de exploderade. Av de tolv man som varit i tjänst fick man ihop bitar som fyllde tio agnakorgar, som kördes i ilfart till sjukhuset, där Ola och läkarna plockade ihop åtta man, som klarade sig bra, "för jag fick kort från en av dem till jul". En gång skulle Ola lägga nytt spåntak på slottet. På den tiden var säkerhetstänkandet inte vad det är idag, utan Ola halkade och föll ner. På vägen ner fick han se greven, som stod och rakade sig. Ola hann få av mössan och säga "Godmorron herr greve". Greven blev paff och skar ett djupt hack i kinden och utbrast till betjänten "För bövelen, jag tror det var Ola Lindell"! När Ola slog i marken bröt han bägge underbenen, men han hade ju hammare och spik med sig och rejäla träbonnastövlar, så han kunde slå en femtumsspik genom vardera benet och stövelskaftet. På så sätt blev han så bra att han kunde gå till doktorn i Svedala (ca 8 km) och få hjälp. Vintern -28 var lång och svår med mycket snö. Vi som var med på 40- talet och nyåret 79, vet hur Skåne kan bli insnöat och så var det också den gången, inga tåg gick och inga mjölkskjutsar. Staboarna i Malmö fick ingen mjölk, så Ola tyckte synd om dem och gick till greven och

erbjöd sig köra in ett lass på en hästkälke. Det blev ju greven glad för, så kälken lastades full med mjölkkanor och Ola gav sig iväg. Inga vägar syntes ju till, så han tog sikte på Petri kyrktorn och det såg bra ut, men när han kom till Oxie backar, gick det inte längre. Hästarna "stod stav", d v s de slet och drog men kom ingenstans. Ola fick ju hoppa ner från kälken och upptäckte att ene källakättingen hade hakat upp sig på en sten. Nåja, han hakade loss den och flyttade undan ekipaget. Då upptäckte han att det rök från stenen. Det var en skorsten, så han gick fram och tittade ner "och jagu stod bonnamoran där och stekte plättar". Den som var gårdssnickare under min tid hette Folke Lidén, samma efternamn som min familj, utan att vi var det minsta släkt. Mitt klaraste minne av honom var när lagret på vinden över affären blivit överlastat och de långa träbjälkarna bågnade, så att taket i affären höll på att rasa ner. Då fick Folke och hans medhjälpare Nisse Hallström tag i några träbjälkar, som fanns i närheten och under det nerhängande taket fick de med fara för eget liv upp några snedstöttor och räddade situationen. Godset stod också för eldistributionen i trakten. Den leddes av en ingenjör Månsson som vid sin sida hade bl a en elektriker (med betoning på iet). Han hette Karl Nilsson och körde omkring i en gammal T-Ford med halvfart, helfart och back i stället för växellåda. I folkmun hette han elektriske Karl i den elektriske bilen. Till borgarna måste man räkna handlaren i byn. Det huset där affären låg var också arrende under godset och i kontraktet var infogat en klausul, enligt vilken fler affärer inte fick etableras på godsets mark. En klurig man lyckades köpa en avstyckad tomt intill skolan och "erbjöd" min far att köpa den, annars skulle han sälja den till Konsum i Svedala. Far var klart medveten om att bygden inte bar två affärer, så han blev sittande med en fruktträdgård som inte utnyttjades. Innehavaren före min far var en som hette Olsson. Enligt vad jag hört hade han en son som blev berömd konstnär. Hans efterträdare hette Pragner och enligt min mors berättelser fanns det vid övertagandet ett hål i affärgolvet där Pragners hund Kitty skulle sitta på pass och ta rättorna som kom upp den vägen. Hon brukade också berätta om en av de första dagarna när hon skulle expediera en kund som ville ha mannagryn. Mor öppnade lådan, fick se ett antal svarta prickar bland gryn, sköt snabbt igen lådan och sa beklagande: "De är slut, men vi får nya nästa vecka". "Aja", sa kunden, "ta fru Lidén allt av dem med musalortarna, dem är vi vana vid här!"

Under godset fanns ett antal arrendegårdar, större och mindre, men till orten Skabersjö hörde också några självägande bönder. Den i särklass mest kände var bondeförbundspolitikern, statsrådet och så småningom landshövdingen Ivar Persson på Tjustorps Nygård. Han var en kunnig man, student med många A i betyget och examinerad agronom. Hans sätt att tala var mycket sävligt, han hade väl lärt sig i talarstolarna att det ger viss tid att tänka. Han satt ju i riksdagen, så hans fru Thea var den som fick sköta gården. En gång, när Ivar var i Stockholm, brann gården ner d v s

Skabersjö byväg som konstnären H.Larsson målade den 1950. Handlare Lidéns affär och magasin till höger.

ekonomibyggnaderna, boningshuset räddades. När släckningsarbetet pågick som bäst fick Thea fram ett samtal till Ivar och sa: "Ivar, Ivar gåren bränner". "Ah det gör den väl aldrig, har du kallat på brandkåren Thea lilla?" Ett typiskt replikskifte för dem båda. En av de större arrendatorerna var Anders Jönsson på Ljunggården. Han hade tyvärr en viss förmåga att uttrycka sig klumpigt, men jag upplevde honom och framför allt hans fru Gerda som mycket snälla. På Kädarp residerade Gunnar Bjernick, som var en mycket drivande kraft inom RLF och hans fru Anna Lisa, som var trädgårdsmästaredotter från helsingborgstrakten och hade gröna fingrar. Jag vet inte hur gammal hon var, men hon brukade säga att hon hade en så gammal man, han var från 1800-talet (född -98). Örnakulla drevs av Lars Linde, änkring med en stor barnaskara. Jag vågar mig inte på att försöka ange antalet, två av dem gick i skolan samtidigt med mig, Sven Erik, som blev frisör i Malmö och Märta, tandtekniker. Örnakulla låg visserligen ganska nära byn, men var inte elektrifierad. Det var kul att vara där på barnkalas. Linde hade en hushållerska som hette Augusta Palm. Om hon eventuellt var släkt med den kände Mäster Palm, som ju hette August och bodde i Fårabäck, vet jag inte. Linde var verksam inom kommunalpolitiken, tillhörde skol- och kyrkoråd tillsammans med min far och var kyrkvård. Inne i södra delen av byn låg bygården, som jag redan vidrört. Brukaren där hette Gustav Andersson och gifte sig småningom med Ketty. Landsvägen gick genom gården, boningslängan på ena sidan och ekonomibyggnaderna på andra. Så småningom byggdes ny boningslänga och den gamla vackra korsvirkesgården blev bostad för ladugårdsskötaren. En frisk fläkt bland lantbrukarna var Folke Flodin. Han var från gävletrakten och hade kommit till Skåne som lantbrukselev och förälskat sig i Hanna, som var dotter till arrendatorn på Vassen som de övertog. Han var mycket sportintresserad, skridskoseglade och spelade

bandy. Så småningom tröttnade Hanna och han på den långa egna vägen ner till Vassen och de flyttade till Assarhög. Far och han var mycket goda vänner. En av de mindre arrendatorerna, som var ganska fackmedveten, kom en dag, när Margarinbolaget varit och gjort en skyltning i affärens fönster, till min far och sa: ”Du skulle tänka på Din kundkrets och skylta för smör och inte margarin!” Far blev inte svaret skyldig utan sa: ”Det gör jag gärna, om Ni bara betalar dem, så att de har råd att köpa smör!” Kundkretsen bestod till större delen av lantarbetare, s k statare. Den s k kohandeln mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet, var inget Far gillade.

Förutom de fyra stånden fanns representanter för framför allt lantarbetare och pensionärer och det var ju mest dem man fick se i affären. Fredagen var avlöningsdag och då kom oftast familjefäderna för att göra veckoinköp och prata med kollegor. Ofta kostade man på sig en öl, som p g a utskänkningslagen inte fick drickas i lokalen, inte ens på samma sida bygatan, så där fick man ju inte några inside informations; dock hade vi en färgstark man, som, när kassan tillät avslutade sina inköp med 2 Broadway och en tändsticka. En gång slog han på riktigt stort och köpte åtta askar Tenor. En av hans kollegor frågade: ”Åtta askar tenor, vad skall Du med åtta askar?” ”Jo, det tycker vi fan ta mej e gott ”(Bör helst höras på den tidens dialekt med långt å, a och e i åtta askar och tenor). Det skulle bli lördagssnaskning i familjen, mor far och 6 barn. En annan, som jag minns väl, hade en mycket kraftig fru, men han köpte gärna något gott till fetknoppen därhemma. Han hade i alla fall ett blomsternamn på henne. En av våra närmaste grannar var möllaren, som vid lämpligt väder körde möllan, men oftast var hemma. Han hade aldrig tid att vänta på sin tur och kom oftast vid stängningsdags. På den tiden förekom det att kommunerna gjorde affärer för att slippa ifrån sociala kostnader för sina invånare. I en av grannkommunerna fanns en ensamstående kvinna med tre pojkar. Man lyckades få tag i en ensamstående man i Skabersjö och mot ersättning gifte han sig med deras medborgare och så blev vår kommun 4 innevånare större. Den mannen var mycket törstig och brukade köpa öl för sina pengar, om det räckte blev det fyra, som han då öppnade, satte en i vardera kavajfickan och en i vardera handen, varefter han drack alla i sträck. Under de snörika vintrarna hände det i vi blev helt insnöade, jag minns en gång, när inga tåg gick på en vecka och på en månad passerade inga andra fordon genom byn än en snöplog, men så snart den tagit sig igenom kom en ny snöstorm. En vår, när allt skulle smälta hade en av mina kamrater och jag kommit underfund med att om man gick uppför backen ovan byn och grävde undan snön, där det var vått, fick man en ganska strid bäck. Och det var ju kul. Tyvärr bröt samtidigt naturen själv en bäck från andra fält, så vattnet stod ganska högt i byn . Som väl var, hade någon förståndig själ öppnat den port som fanns i muren mellan kyrkogården och huset intill. Det var svårt att övertyga de vuxna, att vår bäck inte var orsaken till översvämningen!

EN KVINNOVÄRLD I 1900-TALET SVEDALA

Om Maria Andersson, Nya vävnadshandeln och det italienska palatset på Storgatan 26

av Ewa Weiertz och Christer Neleryd

Introduktion

Nya Vävnadshandeln, på Storgatan 26 i Svedala, var under första hälften av 1900-talet en av köpingens lyxigare butiker. Den var ett slags varuhus för textilprodukter, från gångkläder och gardiner till garn och tråd. Kunderna kom från olika samhällsklasser. Här såldes allt från festklänningar för överklassen till ”bedestrumpor” (tjocka varma strumpor för betplockare).

Bakom kulisserna höll Maria Andersson (f. Persdotter, 1862-1958) i trådarna. Av sina närmaste kallades hon ”Bebbe”. Som många andra var Maria inflyttad i Svedala och hade gjort en målmedveten och tuff klassresa i det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets Skåne och Danmark.

Berättelsen om Maria Andersson, hennes vävnadshandel och det vackra hus där affären var inrymd, är berättelsen om en stark och målmedveten kvinna och om ett Svedala i snabb utveckling.

Tidiga levnadsår

Maria växte upp under enkla förhållanden i trakten av Sövestad, norr om Ystad. Hennes far var skräddare. Hon försörjde sig tidigt genom att ta jobb som piga på olika slott och på en prästgård i Ystadtrakten. Som 20-åring flyttade hon till den lilla staden Skive på Jylland. Maria ville bli företagare och skapa sig en position. Hon bedömde att möjligheterna till detta var bättre i Danmark. Hon startade en stryk- och tvättinrättning, som hon byggde upp med eget arbete och ett minimalt kapital. Här kom erfarenheterna som piga i Skåne väl till pass.

I Skive gifte hon sig med muraren Lauritz Jensen. Familjen flyttade efter några år till Ystad, där

Maria i Ystad, 15 år gammal.

Maria fortsatte med tvätteriverksamheten.

Äktenskapet med Lauritz blev tragiskt. Maria födde fyra barn. Tre av dem dog i späd ålder. Endast dottern Mia (gift Möller) uppnådde vuxen ålder. 1894 lämnade Maria maken efter en längre tids splittring. Året därpå tog hon ut skilsmässa, ett ovanligt beslut för en kvinna vid denna tid. Lauritz dog för övrigt en kort tid därefter.

Entré i Svedala

Maria gjorde sin entré i Svedala 1894, alldeles efter separationen från Lauritz. Hon var fast besluten att själv försörja sig och sin dotter.

Det Svedala som Maria kom till hade genomgått en explosiv utveckling under de sista decennierna på 1800-talet. Samhället hade vuxit upp med utgångspunkt från järnvägsstationen. Linjerna Malmö-Ystad och Lund-Trelleborg hade öppnats på 1870-talet. Tekniska genombrott inom järnhanteringen hade

gett ett uppsving för denna näring. Åbjörn Andersson AB i Svedala var ett exempel på detta. Under några årtionden förändrades livet i Svedalabygden, liksom i Sverige i övrigt, från 1700-talsmässiga förhållanden till 1900-talets moderna samhälle. Från 1867 till 1900 växte Svedala från i princip 0 till 2000 invånare. Människor levde nu inte bara av jordbruk utan också, i växande utsträckning, av industri och servicenäringar.

I detta expansiva Svedala såg Maria stora möjligheter att göra affärer. Här fanns en jämförelsevis hyggligt avlönad arbetarklass, med gjutarna i spetsen. Här fanns fortfarande ett jordbruk som var personalintensivt. Framgångsrika industrier och handel hade skapat en växande medelklass. I Svedalas omland fanns sedan tidigare relativt köpstarka grupper som självälgående bönder och slottsadel. Svedala hade kring förra sekelskiftet utvecklats till ett centrum för handeln i en stor del av sydvästra Skåne.

Marias affärserfarenhet handlade om att driva tvätteri, något hon funderade på att etablera även i Svedala. Men hon såg nu andra möjligheter. Den snabba befolkningstillväxten och den sociala utvecklingen skapade en ökad efterfrågan på varor och tjänster. Det gällde bland annat kläder och tyger. Maria hade en viss erfarenhet av just detta affärsområde, hennes far var ju skräddare. Hon övertog en garnaffär på Storgatan 6. För att klara övertagandet fick hon låna 500 kr av sin far.

Maria i Skive, Danmark. 1880-talet

Men livet skulle ta en annan vändning för Maria. Hon träffade Anders Andersson. Han hade gått en gedigen utbildning till byggmästare i Köpenhamn och var nu på uppåtgående i det expansiva Svedala. Hon gifte sig med honom 1896 och de fick så småningom tre barn, Per, Hugo och Martha. Som vuxna etablerade sig för övrigt Per och Hugo, då med efternamnet Weiertz, som innovativa konstruktörer och uppfinnare inom bilindustrin. Den kompetente och framgångsrike Anders och den driftiga Maria blev ett framgångsrikt par. Familjen byggde upp en god ekonomisk bas och Maria gjorde något av en klassresa.

Med klart bättre ekonomiska förutsättningar ville nu Maria utveckla sig som entreprenör. Hon bestämde sig för att fortsätta att satsa på textilbranschen och startade Nya Vävnadshandeln.

Marias affärsidé var att sälja tyg, sybehör, finkläder, accessoarer och arbetskläder. Hon ville satsa på något som kan beskrivas som ett dåtida textilvaruhus. Ambitionen var att erbjuda något av intresse för alla grupper i samhället. Nya Vävnadshandeln skulle presentera ett sortiment med en bredd och en kvalitet som tidigare inte skådats i Svedala. I första hand vände sig affären till en kvinnlig kundkrets.

Nya Vävnadshandeln, Storgatan 26. Utanför står tobaks- och pappershandlaren JA Lindberg. Till höger om trappan står Maria med dottern Martha. De övriga är troligen affärsbiträden.

Företagaren

För ändamålet byggde makarna Andersson ett helt nytt hus på Storgatan 26. Här inredde de butikslokaler för Nya Vävnadshandeln. För eget bruk inrättade de en lyxig våning med en mycket elegant trädgård på baksidan av huset. I fastigheten fanns också J A Lindbergs affär som sålde pappers- och tobaksvaror, leksaker, artiklar till hemmet m m. 1909 flyttade Lindberg därifrån och lokalerna disponerades sedan av familjen Andersson.

Låt oss göra en rundvandring i Nya Vävnadshandeln som den såg ut under sin storhetstid på 1930- och i början av 1940-talet. Några trappsteg upp från Storgatan kom man in i själva butiken. Bakom en lång disk stod butikens biträden beredda att stå till tjänst. De var noga utvalda och granskade av Maria innan de anställdes. Hyllor i obehandlat trä täckte väggarna. Här låg travar av klädttyger prydligt sorterade, från enkla bomulls- och ylletyger till finare material som Crêpe de Chine, siden och sammet. Hit till själva butiken hade alla tillträde. Men affären var mycket större än så. Bakom butiken fanns ett antal rum, vart och ett med sitt specialsortiment. Hit slussades kunder som efterfrågade en viss vara.

Alldeles till vänster om butikslokalen kom man in i ”knapprummet”. Hit gick alla dom som skulle köpa sybehör, nål, tråd, fingerborgar, knappar etc. Varorna förvarades, snyggt sorterade, i små lådor under butiksdiskens. Lådorna var försedda med glaslock och kunde lyftas upp på disken för att beskådas av kunden. Här såldes garn till strumpor, tröjor och kofter. Liksom tyger var ”knapprummets” varor sådant som omsattes i stor mängd. I många hem sydde och reparerade man på 1940-talet fortfarande sina kläder och för den delen även dukar, gardiner och andra textilier som förekom i ett hem.

I ”gardinrummet” kunde kunderna, under biträdets överinseende, beskåda en mängd tyger. Här fanns dock inga gardinuppsättningar. Att sy upp sådana enbart för visning var alldeles för dyrt, ansåg Maria. I stället kunde tyget rullas ut och hängas upp på en särskild ställning så att kunden skulle kunna göra sig en föreställning om hur tyget kunde se ut som färdig gardin. Gardintygerna fanns alltså här som metervara och det förutsattes att kunden själv sydde sina gardiner. Ytterst få av kunderna hade råd att köpa en sådan tjänst.

I ett särskilt hus på gården fanns ”garnrummet”. Maria köpte in ull från bönder i trakten. Ullen fick sorteras och kardas av butikens personal. I rummet intill gick det också att köpa sängkläder. Sortimentet var brett, från enkla filtar till exklusiva duntäcken.

Längst in i affärslokalerna fanns det mera exklusiva sortimentet. I ett litet rum fanns accessoarerna: bijouterier, handskar, väskor, sjalar och halsdukar. De finare föremålen förvarades i montrar med glaslock. Till detta rum kom oftast den köpstarka kundkretsen, åtminstone när det handlade om de mer lyxiga artiklarna.

Maria tillsammans med sina affärsbiträden i Nya Vävnadshandeln 1914.

Längst in låg ”kapprummet”. Här fanns det som vid denna tid var verkliga sällanköpsprodukter: kappor, klänningar och hattar. Här kunde kunden, i lugn och ro och fortfarande under överinseende av expediten, prova butikens sortiment innan hon bestämde sig för vad hon skulle köpa. Detta var långt innan dagens slit och släng och mera modebetonade klädval. Kappor och hattar var investeringar som skulle användas under många år. Detta gällde speciellt det stora flertalet människor med knappa ekonomiska resurser.

Närmast gården, med dörr ut mot altanen, låg kontoret. På 1940-talet var det sonen Hugo som härifrån administrerade affärens ekonomi.

Maria drev sin vävnadshandel med fast hand. Hon hade en genomtänkt affärsidé och hon hade absolut kontroll av företagets ekonomi. Dessutom insåg hon tidigt att en av nycklarna till framgång var att ha duktig, serviceinriktad och pålitlig personal bakom disken. Maria rekryterade sina medarbetare via kontakter och hon var noga med att ta referenser. För att knyta rätt medarbetare till sig var hon beredd att betala hyggliga löner, detta trots att hon var en ytterst sparsam person. I affären rådde en minutiös ordning. Räckorna med tyg skulle vara prydligt staplade. Biträdena hade att se till att de band som

höll tyget skulle knytas snyggt och exponeras estetiskt tilltalande.

Siv Corneliussen (f. Lindskog) arbetade som biträde i Nya Vävnadshandeln i början av 1940-talet. Liksom andra anställda var hon "head-huntad". Maria hade tagit kontakt med Vita skolans rektor och bett om förslag på lämpliga kandidater att arbeta i hennes affär. Hon hade sedan gjort noggranna intervjuer innan hon bestämde sig för vem hon skulle anställa. Siv berättar att hon fick en lön på 200 kr i månaden. Det var lite mer än vad som erbjöds av andra liknande arbetsgivare.

På 1940-talet var Edith Nilsson föreståndare och Greta Möller och Gulli Molin var några av dem som var anställda i butiken.

Maria stod själv aldrig bakom butiksdiskens. Hon höll en viss distans till de anställda och ingav respekt utan att höja rösten. De enda gånger hon syntes ute i butiken var när någon kund bad att få handla på kredit. Då hade Maria ett ingående samtal med vederbörande innan krediten, eventuellt, beviljades.

Det var trots allt ganska många kunder som handlade "på räkning". För att hålla portokostnaderna nere fick butiksbiträdena åka ut till kunderna, överlämna faktura och inkassera pengarna. Siv Corneliussen erinrar sig långa cykelturer ute på landsbygden i ur och skur och med skällande hundar i bakhasorna. Men pengarna inkasserades i de flesta fall. Siv erinrar sig att dessa turer främst gällde "enkelt folk". Affärerna med de mera välsituerade kunderna skedde på diskretare sätt.

Leverantörskontakterna var viktiga för Maria. Här gällde det att få fram rätt varor och samtidigt hålla kostnaderna nere. När en representant var i antågande klädde hon upp sig, ofta i en fin rock eller klänning och gärna med en rosett eller brosch som pricken över i. På så sätt markerade hon sin pondus, och hon var en stenhård förhandlare. Hon visste precis vilka varor hon ville ha i sitt sortiment och vad kunderna förväntades efterfråga, dessutom vilket inköpspris som krävdes för att hon skulle kunna sälja med vinst - och såg till att få varan för det priset.

Men Maria och Nya Vävnadshandeln var också en god kund för branschens grossister. Affären var ledande i sin bransch i Svedala med omland. Företaget var under årtionden mycket lönsamt.

Förutom Nya Vävnadshandeln ägde Maria och Anders Andersson ytterligare fastigheter, bland annat hyresfastigheten Olivienborg på Hantverkaregatan 6. De byggde också en rad villor, bl a en vacker tegelvilla på Nygatan i Svedala. Dessa fastigheter finns fortfarande kvar.

Maria Andersson hade också ett socialt engagemang. Hon glömde aldrig de fattiga förhållanden hon kom ifrån och bidrog under många år med pengar till stödverksamhet för fattiga ensamstående mödrar. Dessutom skänkte hon kläder till social hjälpverksamhet, var aktivt kristen och stödde Frälsningsarméns sociala verksamhet.

Lägenheten och trädgården

Till det yttre höll Nya Vävnadshandelns hus en ganska låg profil. Med sin strama fasad i ljusgrå puts och med affärslokaler på bottenvåningen, anpassade sig detta tvåvåningshus diskret till den omgivande bebyggelsen på Storgatan.

Men den som gick uppför husets marmortrappa, med ledstänger i mahogny, och in i husets bostadsdel fick se något helt annat. Här hade makarna Andersson inrett en stor, modern och påkostad våning. I butiken försökte Maria anpassa miljön till den breda kundkretsen, som hade det ena benet i det gamla jordbrukssamhället och det andra i det moderna industrisamhället. Det var snyggt och enkelt. I lägenheten handlade det i stället om att skapa en elegans som skulle spegla framgång och god, tidsenlig smak. Våningen andades kontinental stadsmässighet. Här fanns väggar klädda med ekpanel, vävda tapeter och tunga, mörka ekmöbler som var kännetecknande för borgerliga hem under det tidiga 1900-talet. Här fanns också herrummet med skinnmöbler och rökbord av hamrad koppar.

Maria och Anders, med barnen Hugo, Per och lilla Martha vid eftermiddagskaffet 1904.

Maria i sitt, för tiden, moderna kök med elektrisk kokplatta och stort kylskåp.
Foto från 1939-40.

Damerna hänvisades till lilla salongen, som gick helt i gult. En vacker soffgrupp, klädd i gult siden, passade för intagande av kaffet efter maten. Matrummet hade en handmålad bård med frukter och druvor vilka hängde ut över takbården. Väggarna i matrummet var klädda med en vacker lädertapet. Köket hade platsat i dagens heminredningstidningar. Maria hade specialbeställt en azurblå köksinredning med marinblå porslinsknoppar och bänkskiva av carraramarmor. Ett gigantiskt vitt kylskåp hade en strategisk placering i köket och maten lagades på en ljusgul AGA-spis med den tidens alla finesser. Utanför köket fanns en stor altan, på sommaren möblerad med vackra rottingmöbler och som skydd mot solen fanns en randig markis.

Husets trädgård var praktfull och förde tankarna till ett italienskt palats. Den stora altanen omgavs av klassiska kolonner. Här fanns en prunkande och välansad grönska av medelhavskaraktär. Trädgården bestod av olika rum. Här fanns en rosenträdgård med ett solur. Längst ner i trädgården hade man arrangerat ett vackert stenröse med en terrass av ölandssten. En liten sittplats med en vit bänk, var ”inlindad” i en fantastisk blå clematis. Vackra urnor med tropiska kaktusar pryddes sin sida av den pampiga trappan. Mitt i trädgården växte en enorm cypress, som stack upp över hustaken och syntes över hela Svedala. Strax bredvid reste sig en silvergran. Liljekonvaljerna bredde ut sig i rabatterna, liksom kejsarkronor och röda pioner. Vid garaget spred en jasminbuske sin väldoft. Vildvin och murgröna letade sig uppför husets väggar. I trädgården skördades äpplen, päron och krusbär.

Trädgården, på baksidan av Storgatan 26, i maj 1939. Maria sitter tillsammans med sönerna Hugo och Per. Bredvid står Hugos son Stig och på terrassen står hans dotter Ingrid tillsammans med kusinen Gertrud Möller, senare gift Jennby.

Maria och Anders med sina affärsbiträden Siv Lindskog, Gulli Mohlin, Edith Nilsson och Ingrid Mårtensson. (utan ordningsföljd). Foto från 1944-45.

Epilog

Maria sålde Vävnadshandeln 1945. De sista 10 åren av hennes liv fördyrades av effekterna av en i och för sig bagatellartad olyckshändelse. Hon blev vid ett tillfälle stungen av en rosentagg. Det hela utvecklades till en elakartad inflammation och till slut fanns ingen annan utväg än att hennes ena ben fick amputeras. Det var en operation som Maria tappert och utan tvekan accepterade.

Familjen behöll sina fastigheter. Trots minskad rörlighet kunde Maria styra företaget ytterligare ett tag. Om medarbetarna, eller familjemedlemmarna, inte var raska nog manade hon dem att skynda på genom att stöta käppen hårt i golvet.

Men tempot i hennes liv började stanna av. Hon tillbringade mesta tiden i hemmet.

Maria Andersson 1942.

Ofta sågs hon sitta i fönstret och betrakta folklivet på Storgatan, varvid förbipasserande flanörer många gånger gav fru Andersson en hälsning. Kyrkoherden stannade alltid till när han spatserade längs trottoaren och lyfte sin hatt mot Maria i fönstret.

Maria var en märkvärdig kvinna. Vid två tillfällen bröt hon upp för att med egen kraft skapa sig en framtid. Detta förväntades inte av en kvinna vid den här tiden, i synnerhet inte i hennes samhällsklass. Under det tidiga 1900-talet var det också mycket ovanligt med kvinnliga entreprenörer, åtminstone med verksamheter på den här nivån.

Varifrån hade ”Bebbe” fått sitt mod, sitt affärssinne, sin förmåga att se strukturer och sin

idoghet? Hade de svåra åren i början av livet härdat och format henne? Många besökare förundrades över det motsägelsefulla i familjens hus – en enkel saklighet till det yttre och ett luxuöst inre. Kanske speglade detta Marias sätt att vara. Hon hade en vilja av stål, var klok, strategisk och hade en naturlig auktoritet, samtidigt som hon var lågmäld och gärna höll sig i bakgrunden. Maria njöt av vackra saker och hon ville ha ordning och reda omkring sig, utan att vara skrytsam eller framstå som förmer än andra. Hon hade inte behov av att visa upp hemmets prakt för andra än den närmaste familjen.

Nya Vävnadshandeln levde vidare några årtionden i annan regi, men i slutet av 1960-talet lades affären ned. Svedala var nu inte bara en industri- och handelsort utan också en sovstad. Människor handlade kläder och tyger på annat håll, i varuhus och i stadens

butiker. Nya Vävnadshandelns tid var förbi. Det fanns heller inget intresse för att bevara det gamla huset, som fått stå och förfalla några år. 1976 revs det och därmed försvann en vacker miljö och en bit av Svedalas historia.

Ett foto från Storgatan år 1971 med det så kallade Resiahuset och Vävnadshandeln.

Källor:

- Ingrid Weiertz-Lundbergs (1925-2004) samlingar
- Siv Corneliussen (f Lindskog) har bidragit med minnesbilder. Hon var anställd i Nya Vävnadshandeln 1942-45.
- Lilian Neleryd (f Olson) har också förmedlat minnesbilder. Lilian gick som barn i huset hos familjen Andersson på 1950-talet.
- Stig Weiertz har bistått med sakuppgifter
- Mats Svegfors: Andra platser. Essä om kulturell identitet. Norstedts 1995.

Fotnot: Ewa Weiertz är sondotterdotter till Anders och Maria Andersson

Livet i Börringe stationsby under 1940-50-talet

nedtecknat av Kerstin Johannesson

Här följer en beskrivning av livet i Börringe stationsby under senare hälften av 1930-talet, 40-talet och det mesta av 50-talet. Vem bodde här, vilka verksamheter fanns där de boende kunde få sin försörjning och vilka kommunikationer hade Börringe under den här tiden.

Vykort från några årtioner före den aktuella tiden visar att husen i Börringe stationsby varit ganska sig lika under nästan hundra år.

Hus och människor i Börringe stationsby

Mina föräldrar Edvin och Mathilda Hansson, min syster Ingegärd och jag bodde på den bygata som idag har adress Köhlers väg nr 5. Jag är född i mitten av 30-talet och mina tidigaste minnen sträcker sig från slutet av detta årtionde.

Det hus vi bodde i köpte mina föräldrar i början av 30-talet. Min Far, som var utbildad målarmästare, lät här uppföra en vinkelbyggnad till det befintliga huset och i denna inrymdes bl.a. en måleriverkstad. Han hade tre anställda målare som hade kost och logi hos oss. Början av 30-talet var, vad jag har fått berättat för mig, en tid av ekonomiska

och hårda umbäranden. Det var ont om pengar och arbeten som Far och hans målare utförde innebar ofta en lång väntetid på den ekonomiska ersättningen. Mor bidrog till försörjningen med att på beställning väva gardiner, dukar, lakan och handdukar till de mera välbeställda i Börringe. Även här innebar den ekonomiska ersättningen en lång väntan. Med anställda plus familj var behovet av mat och dryck stort. Hur klarade man detta? Till vårt hus hörde en ganska stor trädgård med fruktträd och bärbuskar. Skörden konserverade, syltade och saftade Mor. Dessutom arrenderade Far delar av en tomt som tillhörde den s.k. "Olsagården". Här odlade Far olika sorters grönsaker, här fanns också stora päronträd och allt togs tillvara för senare förbrukning. Far hade ett stort intresse för trädgårdsodling och en del av sina kunskaper på detta område hade han inhämtat hos folkskollärare Landgren i Håkanstorp. Han hade innan sin lärartid genomgått en trädgårdsutbildning i Alnarp. Mina föräldrar hade också höns som "levererade" ägg både för färsk konsumtion och för inläggning i vattenglas (en konserveringsmetod på den tiden) då hönsen hade uppehåll i värpningen samt för kycklinguppfödning. Kycklingarna konserverades på burkar för att sedan konsumeras under vinterhalvåret. En gris som föddes upp varje år hörde också till försörjningen. Den slaktades några veckor före Jul. Då tillagades leverkorv, blodkorv, rökt korv och sylta. Köttbullar och kotletter stektes och konserverades och fläsket saltades ner i ett stort saltkar. Skinkorna saltades och lämnades bort för att rökas och efter denna behandling hade man sedan den äkta "spegeskinkan". Bröd, bullar och kakor bakade Mor själv, det gjorde de flesta på den tiden. Hushållsarbetet var både ansträngande och tidskrävande, man hade inte de moderna hjälpmedel som vi har idag. Elektrisk spis och värmeledning fanns inte, hushållsvatten bars in i hinkar från en brunn på gården, kyl, frys, tvättmaskin och dammsugare fanns inte heller. Kvinnorna hade med andra ord heltidssysselsättning i sina hem, några fritidsaktiviteter fanns det sällan eller aldrig tid för.

Stationsbyn hade många invånare. En del av dessa var egenföretagare på heltid, andra hade yrken som de utövade på den tid då de inte arbetade på någon av de verksamheter som fanns i byn. Vem bodde i husen och vad arbetade de med? Här följer en beskrivning:

Jag börjar med Börringe stationsväg och det första huset på vänster sida efter järnvägsövergången. I halva huset bodde skräddare Alfred Lundgren och hans hustru Olivia. Alfred var skräddare och Olivia hade affär och sålde damhattar, tyger och sybehör. I andra halvan av huset bodde lastbilsåkare Valfrid Lundkvist och hans hustru Olga. Valfrid forslade tegel från Börringe tegelbruk.

I nästa hus bodde sågmästare Fredrik Larsen och hans familj (i slutet av 40-talet bodde sågmästare Artur Eriksson och hans familj där). Fastigheten därefter benämndes Högbo, här fanns två större och två mindre lägenheter. I en av dessa bodde Birger Hansson och hans familj. Birger arbetade på tegelbruket. I den andra bodde Karl och

Elin Johannesson som tidigare haft lantbruk i Håkanstorp.

I nästa hus bodde slaktare Hjalmar Ahlm och hans familj, i huset därefter bodde fiskare Ivan Adolfsson med familj. Nästa fastighet beboddes av två familjer, i den ena halvan bodde Peter och Sigrid Andersson med familj (Sigrid var den ena av byns två sömmerskor). I den andra halvan bodde Emil och Karolina Jönsson.

I den sista fastigheten på vänster sida fanns den ena av byns två speceri- och diverseaffärer, som ägdes av Magnus Mårtensson. På samma plan fanns bostaden för familjen, hustrun Astrid (som tillsammans med maken skötte affären) och döttrarna Ella och Astrid. Ella gifte sig med Arne Malmborg, grundare av Malmborgsaffärerna i Malmö. I källarplanet fanns en cykelverkstad och på vindsplanet fanns två bostäder.

Efter denna fastighet fanns en obebyggd tomt som Far arrenderade under 40-talet där han odlade foderbetor till vår gris och potatis till vår familj. På tomten finns idag ett enfamiljshus.

På Börringe stationsvägs högra sida efter järnvägsövergången bodde i det första huset två familjer. Männen arbetade på järnvägsstationen (huset benämndes allmänt som ”stationskarrahuset”).

I nästa fastighet fanns byns andra speceri- och diverseaffär, som ägdes av Nils Willas-son. Här fanns också bostad för familjen, hustrun Hilma, barnen Inger, Ulla och Nils-Olof.

Därefter ligger en hörnfastighet, (benämnd ”Olsagåren” efter en tidigare ägare), som inrymde 4 lägenheter. I en av dem bodde Tage Olsson som ägde stavfabriken norr om Börringe station. I samma lägenhet fanns före min tid ett kafé och i uthuslängan fanns ett bageri. Far köpte denna fastighet i början av 40-talet av Bothilda Olsson, änka efter snickaren Nils Olsson (därav namnet ”Olsagåren”).

I nästa fastighet bodde Nils och Hilda Åkerlund, han hade varit lärare i Börringe klos-ters folkskola och sysslade efter sin pension med biodling (oj, så många gånger hans bi svärmade i Olsagårens fruktträd). Efter Åkerlunds död 1947 köptes fastigheten av Agne och Majvi Olsson som fortfarande bor kvar när detta skrives.

I nästa fastighet efter Borravallsvägen bodde Nils och Gusta Hansson (Gusta var byns andra sömmerska). I samma hus bodde byns urmakare Ture Prahl.

I fastigheten därefter bodde banvakten Johannes Berlin med hustru. Hans arbetsupp-gift var att per dressin kontrollera en viss del av järnvägssträckorna Malmö-Ystad och Börringe-Östratorp så att inga hinder för tågen fanns på dessa sträckor.

I sista huset på samma sida efter Skyttanäbbsvägen bodde taxiägaren Georg Andersson med familj.

På Skyttanäbbsvägens vänstra sida bor idag en dotter till Malte Nilsson som övertog stavfabriken efter Tage Olsson. På den högra sidan finns endast en fastighet,

Elsa Jönsson och Nils Wilasson i affären.

ett tvåvåningshus i funkisstil. Detta byggdes någon gång under 40-talet och fick namnet Högvalla. Här fanns det under en kort tid ett kafé.

I första huset på Borravallsvägens vänstra sida bodde f. lantbrukaren Karl Danielsson och hans dotter Gulli. I nästa hus på samma sida bodde familjen Otto och Ester Jönsson. Deras dotter Elsa var affärsbiträde i Willassons affär. Fadern arbetade på Börringe tegelbruk. På Borravallsvägens högra sida bodde familjen Edvard Nilsson. Edvard arbetade på tegelbruket och dottern Alva arbetade hos sömmerskan Sigrid Andersson. I sista huset bodde familjen Anton och Viktoria Svensson.

På Tegelmästarvägens vänstra sida bodde Johan och Alma Larsson med dottern Greta. Johan arbetade på tegelbruket men var också politiskt engagerad i Börringe socken (på den här tiden använde man ordet socken, det var först i början av 50-talet som man ersatte socken med kommun).

Familjen Karl Sjögren bodde i den ena halvan av nästa hus. I den andra halvan bodde Karls föräldrar. Karl och hans fader arbetade på tegelbruket. Karl var på sin fritid byns skomakare. Många gånger har jag som barn suttit hos honom och tittat på när

han ”sulade” skor, hur lädret till sulorna först fuktades och därefter skars till för att sedan limmas på skon. Till sist ”pliggades” sulan fast med små korta trästift. Det var ett fint hantverk han utförde och han var en mycket snäll och barnkär person och brukade alltid bjuda på ”Danske kungens bröstkarameller”.

I nästa fastighet bodde familjen Hugo Olsson. Hugo var verksam på stavfabriken. På Tegelmästarvägens högra sida finns inga fastigheter, det är endast tomterna till fastigheterna på Köhlers väg som har sin gräns här.

Mitt hem var i den första fastigheten på Köhlers vägs vänstra sida, i nästa hus på samma sida fanns Börringe telefonstation. I huset fanns två lägenheter, i den ena bodde föreståndaren för telefonstationen och i den andra bodde Emma Hansson och hennes bror August. Emma var pensionerad lärarinna och hade varit verksam i Lemmeströ skola och till sist i Börringe klosters småskola.

Beträffande telefonstationen så vill jag berätta om den tidens telefoni. Eftersom telefonstationen gränsade till mitt hem var det ganska naturligt att man fick se hur verksamheten fungerade. När man skulle ringa till någon vevade man på sin egen telefon, lyfte luren och på telefonstationens växelbord ramlade en liten vit klaff ner framför det nummer som man ringde ifrån. ”Telefonissan” drog då ut en lång sladd med en liten ”propp” i ena änden, stack den i ett hål under den vita klaffen, som markerade att man ringt, och svarade ”Börringe, vilket nummer önskas”. Man talade då om vilket nummer man ville ringa till, en likadan sladd som den förra drogs ut och stacks i hålet till det nummer som man begärt och ”telefonissan” rörde en liten svart spak som markerade signal till det begärda samtalets telefon. Därmed var samtalet kopplat och när samtalet avslutades lade man på sin telefonlur och vevade igen på sin telefon för att visa att samtalet var slut. På växelbordet drogs sladdarna ur och därmed var samtalet avkopplat. Jag har suttit många stunder bredvid ”telefonissan” och sett på när hon skötte sitt jobb och jag hoppas att jag beskrivit det hela något så när rätt!

I nästa fastighet på samma sida bodde först agronom Hakon Köhler med sin familj. Familjen flyttade till Lund i början av 40-talet, jag återkommer om detta längre fram i min berättelse. I huset bodde därefter tegelmästare Alfred Sjögren och hans hustru Alma i den ena halvan och i den andra halvan bodde tegelbruksarbetare Gunnar Andersson med familj.

På höger sida av Köhlers väg fanns endast en stor tomt och ett hus som fabrikör Ove Köhler och hans familj bodde i. Detta berättar jag också om längre fram i min berättelse om Börringe tegelbruk.

I första huset på tegelbruksområdet nedanför Köhlers väg bodde Artur Selander som var kamrer vid Börringe tegelbruk. I andra halvan av samma hus bodde John Dahlgren med familj. John var maskinist vid tegelbruket. I ett annat hus snett emot

inrymdes tegelbrukets kontor och en bostad för tegelmästaren. En liten bit längre bort fanns tegelbrukets smedja med bostad där smeden Ernst Johansson med familj bodde.

Detta var en beskrivning av byn och en del av dess många invånare. Om någon nu anser att den inte stämmer om vem som bodde var, så vill jag påpeka att många familjer under dessa år skiftade bostad. Det jag gärna vill framhålla är hur människorna i byn på olika sätt sörjde för sitt uppehålle under de åren jag var bosatt där. Det var en by fylld av liv och verksamhet.

Böringe tegelbruk

Böringe tegelbruk var en arbetsplats inte bara för stationsbyns invånare. Här arbetade människor som var bosatta i Nötesjö, Håkanstorp och Sturup. Som mest var ett 90-tal personer sysselsatta vid tegelbruket. Det var en stor arbetsplats och mycket betydelsefull för många av Böringes invånare.

Böringe tegelbruk anlades år 1883-84 av greve Corfitz A Beck-Friis. År 1886

Flygbild över tegelbruket med Klosterviken uppe till vänster.

arrenderades det nybyggda tegelbruket ut till F.G. Köhler vars familj var hovbyggmästare i Köpenhamn.

Många betydelsefulla byggnader i Danmark har uppförts av denna familj, t.ex. Tivoli, många av de danska slotten och bostadskvarteren vid Istedgade i Köpenhamn. F.G. Köhler införde under sin arrendetid en del förbättringar vid tegelbruket som bl.a. innebar att man förutom den vanliga röda tegelfärgen också kunde tillverka tegel med andra färger och glaserad tegel. För att möta den ökande efterfrågan på Börringetegel uppfördes år 1893 Yddinge tegelbruk vid Holmeja. Arrendet av Börringe tegelbruk såväl som driften av Yddinge tegelbruk pågick fram till fabrikör Köhlers död år 1894.

Fabrikör Ove Carl Köhler 1866-1894.

Driften av de båda tegelbruken övertogs därefter av hans son ingenjör Ove Köhler som var född år 1866 i Köpenhamn. Ove Köhler införde också en stor del förbättringar och rationaliseringar vid de båda tegelbruken. År 1907 lät han uppföra ännu en byggnad vid Börringe tegelbruk där man tillverkade specialtegel, som t.ex. falstaktegel (en typ av tegelpannor med större täthet), prydnadstegel för utsmyckning av byggnader och glasyrtegel. För den senare typen av tegel byggdes specialugnar. Att efterfrågan av Börringetegel var så stor berodde på att leran som användes var av speciellt god kvalitet vilket resulterade i många prisbelöningar både i vårt land och utomlands. Många berömda byggnader i Sverige är uppförda av Börringetegel. Nämnas kan Hovstallet, Östermalms saluhall, Sofiahemmet, Johannes kyrka m.fl. i Stockholm, Oskar Fredriks kyrka, Saluhallarna,

Masthuggskyrkan, sjukhus och ålderdomshem m.fl. i Göteborg, Malmö museum (nuvarande gamla delen av Stadsbiblioteket), Riksbanken, Malmö yllefabrik, Johanneskyrkan, Slakthuset, Posthuset, Elverket m.fl. i Malmö, Landsarkivet, Lundagård m.fl. i Lund, Sparbanken, Åbjörn Anderssons kontor, Prästgården, Sockerfabriken m.fl. i Svedala.

Arbetet vid tegelbruket var till en del säsongarbete. Uptagning och bearbetning av leran kunde inte ske under vinterhalvåret. Däremot pågick bränningen av teglet i någon av ugnarna även under vintern. Många av tegelbruksarbetarna blev då

arbetslösa och fick därför stora svårigheter att försörja sig. En del av dem var småbrukare, en del hade skogs- och jordbruksarbete hos greve Beck-Friis. Men även denna typ av arbete var beroende av årstiden. Arbetslösheten var stor under början av 1930-talet och man bildade därför en arbetslöshetskommitté med greve Beck-Friis som ordförande. Han var arbetsgivare för många av de boende i Börringe. De arbetslösa uppvaktade honom för att förmå honom att ordna arbete åt dem. Efter flera års uppvaktningar och demonstrationer lyckades man till sist få greven att ordna diknings- och vägarbeten samt stenskrävning.

1904 bildade tegelbruksarbetarna en fackförening för att få sina lönefrågor lösta. 1930 var alla tegelbruksarbetare fackföreningsanslutna. 1914 strejkade man på alla tegelbruk i Skåne för att få igenom sina lönekrav. Strejken varade i 3 månader och slutade med att man fick igenom kraven. 1923 och 1932 utbröt återigen lönekonflikter. Dessa löstes på liknande sätt som tidigare.

1939 avled Ove Köhler. Samma år utbröt andra världskriget. Männen blev inkallade till militärtjänstgöring och efterfrågan på tegel sjönk under den här tiden. Tegelbruket stod utan ledning och arrendet sades upp av greve Beck-Friis i början av 1940-talet. Börringe godsförvaltning övertog därefter driften och dåvarande tegelmästare Alfred Sjögren gick i pension i slutet av 1940-talet. En ny tegelmästare anställdes och senare övertog Veberöds tegelbruk arrendet av Börringe tegelbruk. Efterfrågan på tegel minskade, beroende på att nya byggnadsmaterial som t.ex. betong tillkom. Detta blev en av orsakerna till att Börringe tegelbruk enligt uppgift lades ner i början av 1960-talet. En era som gjort Börringe känt var därmed över.

På Köhlers vägs högra sida finns idag en stor ödetomt. Här fanns en stor villa med park, damm och stor trädgård. I den villan bodde fabrikör Köhler med

Köhlers villa från parken.

Entrésidan av Köhlers villa.

Bilden nedan visar matsalens exklusiva inredning.

sin familj. Här fanns ett flertal anställda såsom betjänt/kusk, trädgårdsmästare, kökspersonal och barnsköterska. I villan fanns många rum: matsal, bibliotek, salong, sovrum, barnkammare, badrum, kök, serveringsrum och en stor inbyggd veranda som var belägen ut mot park och damm. Den danska släkten kom ofta på besök och hämtades då på Börringe järnvägsstation med häst och vagn.

Efter fabrikör Ove Köhlers död 1939 flyttade sonen agronom Hakon Köhler med sin fru Carmen och 6 barn över till villan från deras tidigare bostad på Köhlers vägs vänstra sida. Familjen bodde här bara några år och flyttade i början av 40- talet till Lund. Under den tid de bodde i villan var jag ofta och lekte med en av döttrarna som var i samma ålder som jag. Dessa lekstunder har för alltid etsat sig fast i mitt minne. Här fanns nämligen leksaker som inte fanns hos andra barn. Lekrum, barnmöbler, dockskåp, gunghäst, dockserviser, dockor och andra fina leksaker är något jag aldrig glömmer. På vintrarna åkte vi kälke på en bred gång från terrassen mot dammen nedanför där vi, när isen lagt sig, också åkte skridskor som fästes på våra kängor med läderremmar.

Jag minns också hur vackert allting var i villan vad beträffar möbler och inredning. Så småningom tömdes villan på sina inventarier och greve Beck-Friis jämnade den med marken. Park och trädgård växte igen och av dammen finns inte längre några spår. Vem som en gång byggde denna villa har jag inte kunnat ta reda på.

Familjen Hakon Köhler.

Järnvägen och Börringe station

Av mycket stor betydelse för Börringe var järnvägen som anlades mellan Malmö-Ystad år 1874. Åren 1883-1887 anlades järnvägen mellan Börringe-Östratorp (senare Smygehamn). De båda järnvägarna gjorde Börringe till en knutpunkt för transporter av såväl passagerare som tegel från tegelbruket till olika platser i landet, betor från åkrarna till sockerbruket i Jordberga, fisk från Östratorp och annat gods som på den tiden forslades per järnväg. Passagerartrafiken var stor på de båda järnvägslinjerna. Järnvägsstationen var också poststation. Den var en samlingspunkt för byns invånare — en plats där det hände någonting! När tågen mellan Malmö-Ystad-Malmö och Börringe-Östratorp-Börringe anlände var perrongerna fyllda av människor. Med tåget från Malmö kom bl.a. de skådespelare som medverkade i Ingmar Bergmans film *Sommarnattens leende*. Den spelades in på Jordberga slott och skådespelarna skulle byta till tåg mot Östratorp.

Börringe var ändstation för järnvägen Börringe-Östratorp vilket innebar att loket till tåget skulle vändas vid ankomsten till Börringe. För att detta skulle kunna ske fanns en s.k vändskiva där loket vreds runt för att senare kunna kopplas till vagnarna för återfärd till Östratorp. Det fanns också stickspår till tegelbruket för transport av tegel och våg för vägning av sockerbetorna innan de transporterades till Jordberga sockerbruk. Dessutom fanns kolupplag och anordning för vattenpåfyllning till loken som drevs med ånga. Bangården hade ett flertal järnvägsspår, eftersom de olika transportererna krävde detta. Ett flertal personer hade sitt arbete här med att växla in

tågsätten på de olika spåren, gods skulle lastas av och på, vatten och kol skulle fyllas på loken och vägbommarna skulle fällas ner när tåg skulle anlända eller avgå. På järnvägsstationens expedition sköttes klareringen (dirigeringen) av tågen på de två tåglinjerna. "Stinsen" hade sin bostad i stationsbyggnaden.

Här fanns också postexpedition. Självt hade jag anställning här i nästan 4 år som postexpeditör. Detta arbete innebar sortering av post, paket och tidningar till de som bodde i stationsbyn (de hämtade sin post i postfack på stationen), inbetalning av pengar för olika ändamål och utbetalning av barnbidrag, pensioner, "mjölkpengar" (ersättning till lantbrukarna för levererad mjölk till mejerierna), in och utlämning av värdeförsändelser och paket samt att ta emot och avsända telegram. Det var ett intressant men ansvarsfullt arbete. Kassan skulle stämma varje dag, hade man brist i kassan fick man själv ersätta bristen. I månadslönen ingick en mycket liten ersättning för felräkning. Vid utbetalning av kontanta medel handskades man med stora summor pengar. Det positiva med arbetet var de många personliga kontakterna jag fick, vilket gjorde att jag lärde känna många personer i Börringe. Lantbrevbäraren Nils Ekblad skötte utbärningen av post till de andra invånarna i socknen samt utbetalning av pengar till de som av olika anledningar inte kunde hämta dessa på postexpeditionen.

På de båda järnvägslinjerna ersattes ånglok och vagnar så småningom av rälsbusståg. Persontrafiken på linjen Börringe-Örstratorp lades ner 1957 och 1959 lades järnvägslinjen ner i sin helhet eftersom transporterna av sockerbetor till Jordberga hade upphört. Detta berodde på att betorna forslades direkt från gårdarna till Jordberga

med lastbil eller traktor.

Trafiken på linjen Malmö-Ystad finns kvar men Börringe järnvägsstation blev 1966 bara hållplats, samtidigt drogs postkontoret in och delar av Börringe fick därefter Svedala som postadress. Nu susar tågen bara förbi eftersom Börringe idag inte ens är någon hållplats! Någon bussförbindelse finns inte heller. Det är en tråkig utveckling för de som idag är bosatta i stationsbyn.

Andra verksamheter

På vägen som leder från stationen mot Börringe kloster fanns på den högra sidan en stavfabrik.

Här tillverkades bl.a. smördrittlar, samt under krigsåren gengaskol till bilarna, eftersom bensen var en bristvara under dessa år. Under en av de kalla vintrarna i början av 1940-talet härjades fabriken av en svår brand, den starka kylan gjorde att vattnet frös i slangarna. Fabriken byggdes upp igen och efterhand övergick produktionen till lådtillverkning. Denna tillverkning flyttades till Genarp och stavfabriken lades ner och därmed försvann den enda privatägda verksamheten i Börringe och med den möjligheten för människor till arbeten utanför Börringekloster.

Vid samma sida intill ovannämnda fabrik fanns Börringe brandstation. Verksamheten bemannades av en frivilligkår. Byggnaden finns kvar, men inte brandkåren.

På den vänstra sidan av vägen fanns Börringe sågverk, som tillhörde Börringekloster. Här sågades det virke upp som fällts i godsets skogar. Möjligheten att såga upp virket direkt på den plats där det fällts gjorde att sågverket lades ner och därefter revs.

Min barndom

Vad minns jag av min barndom? Vad sysslade vi som barn med? Lekplatser fanns inte, men vi använde vår fantasi och ägnade oss på sommaren åt bollspel, ”gömme” (kurragömme), ”pjätt” (tafatt) och kulspel. På vintern åkte vi skridskor (lösa sådana som snörades på kängorna) på isen, som lagt sig på de översvämmade ängarna utmed järnvägen eller så blev det spark- och källåkning på vägen ner mot järnvägsövergången — biltrafik fanns inte då. Vid sidan om Södra Börringe gård finns en backe, där kunde vi åka skidor när det fallit tillräckligt med snö.

På sommaren gick vi utmed ”Borravallen” till Börringesjön för att bada. Då passerade vi tegelbruket med viss rädsla, eftersom en del luffare hade sin tillflykt där. De var den tidens hemlösa.

Barnen i Börringe stationsby undervisades i Börringeklosterns små- och folkskola. Min lärarinna i småskolan (klass 1 och 2) hette Berta Andersson. Hon flyttade från Börringe 1947. Hon deltog vid en skolträff 1992 i Börringe smedja och vi fick åter kontakt med varandra. Den kontakten fortsatte med gemensamma utflykter och umgänge i våra hem ända till hösten 2008 då hon avled. Hon hade under våren 2008 fyllt 100 år.

Läraren i folkskolan hette Bengt Wihlborg och undervisade i klasserna 3 t o m 7. Han deltog också i skolträffen och vi uppehöll kontakten med varandra ända tills han avled 2007, 98 år gammal. Skolåren har jag inte glömt. De första åren gick man till skolan i ur och skur, men det fanns också vackra dagar då bofinkarna sjöng i kastanjeallén. Några år senare cyklade man, på den tiden fanns ingen skolskjuts!

Folkskollärare Bengt Wihlborg med sina elever i Börringe klosterns folkskola läsåret 1945-46.
 1 Malle Rentik. 2 Brita Fyhr. 3 John-Axel Persson. 4 Majken Larsson. 5 Britt Åkesson.
 6 Ethel Eriksson. 7 Inger Willasson. 8 Viola Persson. 9 Hans Larsson. 10 Karl-Erik Andersson.
 11 Ingvar Andersson. 12 Rolf Björklund. 13 Stig Jönsson. 14 Irma Hansson. 15 Okänd. 16 Kjell Persson.
 17 Ingvar Svensson. 18 Sten Sandström. 19 Elsie Åhman. 20 Birgitta Johannesson. 21 Kerstin Hansson.
 22 Karl-Erik Sjögren. 23 Malte Johansson. 24 Erik Fyhr. 25 Arne Hansson. 26 Ernst-Erik Jönsson.
 27 Erik Karlsson. 28 Bror Fyhr. 29 Bengt Hansson.

Nöjen

Vilka nöjen kunde man som vuxen delta i? I Börringe fanns en fotbollsförening som utövade sin sport i ängen bredvid sågverket. På sommaren anordnade föreningen fest med dans till orkester på en provisoriskt anlagd dansbana. Här upplevde många ungdomar sina första svärmerier.

På vintern åkte man med tåget till Svedala eller Skurup för att se film på biograferna där.

Två ungdomsföreningar fanns, SSU som höll till i Folkets Hus i Nötesjö och SLU som hade sina sammankomster i Börringe bygdegård. Föreningar för de vuxna fanns också på båda ställena, där man under vinterhalvåret kunde dansa till orkester. I Börringe bygdegård upplevde jag när det sade ”klick” och jag träffade min älskade livskamrat.

Kyrkan

Börringe kyrka väcker särskilda känslor. Marmoreringsmålningar och förgyllningar, som finns på predikstol, altarusmyckning, läktare och på bänkradernas dörrar, har min Far och hans målare utfört någon gång under senare hälften av 1930-talet. När kyrkan renoverades invändigt under 1980-talet fick dessa marmoreringar inte röras enligt beslut av dåvarande landsantikvarie.

När jag var barn deltog jag i Luciatåg i kyrkan med efterföljande julfest i sockenstugan

Jag medverkade också i en modeparad som, om jag inte minns fel, anordnades år 1952 av kyrkliga syföreningen. Här visades tidstrogna kläder, alltifrån Bellmans tid till tidigt 1900-tal, som lånats ut av Stina Beck-Friis på Norra Lindved.

Det vackraste minnet har jag från den dag i november 1957 då min man och jag vigdes i Börringe kyrka.

Börringe kyrkogård är en av de vackraste kyrkogårdarna som jag känner till. Med

Målmästare Edvin Hansson och hans anställda målare i Börringe kyrka.

Deltagarna i modeparaden uppställda på kyrktrappan.

Från Vänster: 1 Vanda Nilsson, kantor Nilssons dotter. 2 Helga Holmgren, Nötesjö. 3 Anna Sandström, Nötesjö. 4 Gulli Eriksson, Håkanstorp. 5 Inga Sandström, Nötesjö. 6 Ingrid Andersson, Odelryd. 7 Vet ej. 8 Margit Hansson, Tellsjö. 9 Ulla Persson, Lemmeströ. 10 Frida Hasselqvist, Nötesjö. 11 Ella Mårtensson, handlare Mårtenssons dotter. 12 Inger Willasson, handlare Willassons dotter. 13 Kerstin Hansson, författaren. 14 Carla Lindelöf, telefonstationens föreståndare. 15 Marianne Larsson, Lemmeströ gård. 16 Margit Lilja, mejeriet.

sina höga träd och sin kuperade mark skänker den varje besökare en stilla och vacker upplevelse. Här vilar mina båda föräldrar och andra anhöriga. Ett besök vid deras gravar väcker många minnen till livs.

Epilog

Jag har här återgett de minnen jag har från den tid jag bodde i Börringe stationsby. I samband med mitt giftermål flyttade jag från Börringe. Men när jag besöker kyrkogården vill jag också göra ett besök i stationsbyn, det är ju där mina rötter finns!

TRE GRANNAR

av Mats Olsson

Storgatan sedd från Långgatan. Ett kolorerat vykort från 1904.

När jag för första gången såg bilden ovan av Storgatan, fotograferad från Långgatan, i boken "Svedala genom tiderna" väcktes min nyfikenhet. Urmakare Lindeberg hade haft urmakeri där uret hängde, det mindes jag, men kunde han ha haft det redan när bilden togs? Vem hade haft affären med bagarkringlan som butiksskylt? På nästa hus kunde jag

Samma vy som ovan men från april 2009.

inte tyda skylten. Vad och vem fanns bakom denna skylt?

Under åren som gått har kunskapen vuxit och efter lite forskning har det framkommit att det var en bagare Granelli som hade haft bageriet och i huset med den otydliga skylten hade jag fått veta att det funnits en järnhandel som innehades av L P Löwegren. Efter att ha fått kontakt med ett barnbarn till den sistnämnde kom mycket nytt material fram. Här följer en presentation av dessa tidiga hantverkare och affärsmän i Svedala.

Urmakare Lindeberg

Redan 1875 fanns det ett hus på Storgatan 46. Enligt gamla köpehandlingar sålde 1880 folkskolläraren Sören Hansson fastigheten till bokbindaren A P Tynell som hade bokbinderi här några år.

1887 startade Lars Lindeberg urmakeri i huset som då ägdes av skollärare Olof Pettersson. Han friköpte huset 1893. Lars Lindeberg började i liten skala men hans yrkesskicklighet gjorde att rörelsen växte och var under många år den mest anlitade i trakten. Hans son Per lärde sig urmakareyrket av sin far. Efter utbildningen gifte han sig med Ester och de bosatte sig i Löberöd. Där drev Per eget urmakeri några år (5-6) innan han övertog faderns urmakeri

Fickur med "Lars Lindeberg Svedala" på urtavlan.

Lars Lindeberg
1863-1942

i slutet av 1937. Då hade familjen vuxit med sonen Gert och dottern Anita.

1953 reparerade man och byggde om fastigheten. En källare grävdes under en del av huset. Alla fönster byttes och huset fick bland annat takkupa inåt gården och i ovanvåningen inreddes flera rum. Huset fick också en ny entré mot gatan.

1977 upphörde urmakeriet efter 90 år i samma hus.

Per Lindeberg
1902-1987

Per Lindeberg i urmakeri-
staden.

En tid efter att urmakeriet
upphört monterades uret ner
från fasaden.

Bagare Frans Granelli

Bagare Frans och Carolina Granelli kom till Svedala från Ystad 1884. Familjen bosatte sig först på Stora Svedala Nr:23, men den första april 1887 köpte de fastigheten på Stora Svedala Nr:18 i kvarteret Gladan, med adress Stationsgatan. Numera är adressen Storgatan 44, på hörnet mot Grönegatan. De köpte fastigheten av hemmasägaren Anders Persson i Aggarp för 5750 kronor. Att det fanns ett hus på platsen redan då är belagt, eftersom det i köpebrevet står skrivet att säljaren har rättighet att bo kvar i lägenheten ytterligare två månader efter tillträdet.

Huset på Storgatan 44 där Familjen Granelli hade sin bostad, brödbutik och modeaffär. Det är troligen Gerda och Anna som står i dörren till vänster. Observera de två barnen i vita kläder som även står på fotot sid. 76. De är troligen så kallade plåtnissar som stod för skrapning och rengöring av bakplåtarna i bageriet. Fotot bedöms vara från ca 1910.

Familjen bestod av Frans Bernhard Granelli född 1848, hans hustru Anna Carolina Granelli född Winstrom 1846, deras tre döttrar Gerda född 1875, Johanna född 1877 och Anna född 1878.

I husets högra del mot Grönegatan fanns brödbutiken, medan bageriet låg i ett

hus inne på gården. I mittdelen hade de sin bostad och i den vänstra delen öppnade dottern Gerda 1905 "Nya modeaffären Gerda Granelli", mest känd för sina hattar. Bageriet upphörde 1925. Brödbutiken övertogs 1926 av John Hansson som hade sin första kemikalieaffär här. Han flyttade dock vidare efter bara något år, varefter hela huset återigen disponerades av familjen Granelli. Hattaffären drevs vidare av de båda systrarna Gerda och Anna fram till åtminstone andra världskriget, men oklart hur länge.

Tavla med samma motiv som bilderna i artikelns inledning. De bedöms vara samtida, möjligen är denna tavla något äldre. Ursprunget är inte klarlagt, men sannolikt är det bagaren själv som avbildat sin bostad och brödbutik då den är signerad F Granelli. Se även bokens framsida. Tavlan som finns i privat ägo har måtten 43x55 cm inkl. ram.

Handelsmannen L P Löwegren

Hösten 2007 fick jag ett telefonsamtal från Grythyttan. Det var Örjan Lindqvist som berättade att han och hans fru hade varit i Svedala under sommaren för att leta upp husen där hans morfar och mormor hade haft sin affärsrörelse. De hade dock inte hittat vad de sökte, trots att de haft gamla fotografier till sin hjälp. Han undrade om jag kände till var L P Löwegren hade haft sin verksamhet. Jag kunde berätta en del och visste var han hade haft sin järnaffär, och blev samtidigt väldigt nyfiken på Örjans bildmaterial. När han berättade att han hade två album med bilder från Svedala och även fotografier på familjen blev jag eld och lågor, och föreslog att de skulle komma till Svedala kommande sommar. Jag skulle då guida dem i Svedala och visa var husen de letat efter fanns. De tyckte det var en bra idé. På sommaren 2008 kom de så och vi hade en trevlig eftermiddag då jag visade dem Svedala och fick ta del av deras bildmaterial. Många av bilderna var gamla vykort som redan fanns i arkiven, men många var unika bilder som jag aldrig hade sett. Kartor, lagfarter och annat material hämtades vid ett besök hemma hos makarna Lindqvist i Grythyttan senare på sommaren. Med hjälp av detta material och ytterligare forskning i arkiv och kyrkböcker vill jag presentera epoken L P Löwegren i Svedala.

Lars Persson Löwegren föddes den 19 november 1861 i Västra Karaby. Han var torparson och född som nummer fem av sju barn. Som 15-åring flyttade han 1876 hemifrån och började som ”handelsbetjänt” hos handlaren Per Kristensson hemma i Västra Karaby. År 1877 flyttade föräldrarna från Västra Karaby till kvarteret Anna i Malmö. Efter två års erfarenhet som handelsbetjänt flyttade Lars till föräldrarna i Malmö. Där var han handelsman i 12 år fram till den 25 november 1891 då han flyttade till Svedala. Han blev kyrkobokförd på ”Stationsgatan”, nuvarande Storgatan, och registrerade även sin firma L P Löwegren i Svedala. Sannolikt köpte han då fastigheten på Storgatan 42, nuvarande Lindri och Svedala skomakeri & nyckelservice, av M A Dahlgren. Denne hade byggt huset i slutet av 1870-talet och hade där haft en lanthandel.

Svaret på varför L P Löwegren, som då var i sina bästa år, valde att flytta till Svedala, dit han inte tidigare har någon koppling, är nog att finna i Svedalas kraftiga expansion under denna tid. Järnvägarnas tillkomst, med Åbjörn Andersons Mekaniska Verkstad och många mindre företags etablering, var troligen orsaken till att L P Löwegren valde Svedala som platsen för att etablera sin affärsrörelse.

Hans blivande hustru, Anna Hansson, var född den 26/3 1863 i Önnarp. Fadern var trädgårdsmästare och familjen flyttade till Jordberga gård och senare till Västra Vemmenhög. Under tiden Anna bodde hemma utbildade hon sig eller praktiserade som fotograf, då hon i kyrkboken står som ”fotografist”. Anna flyttade hemifrån 1890, 27 år gammal, till Landskrona. Där tog hon anställning som biträde hos fotografen Gustaf

Anton Hagman. I april 1892 flyttade hon till sin syster i Helsingborg och den tredje september samma år gifte hon sig med sin systers svåger Lars Persson Löwegren. De två systrarna gifte sig således med två bröder. Efter bröllopet flyttade Anna till Lars i Svedala.

Storgatan 42 bestod då som nu av två affärslokaler. Där Lindri har damkonfektionsaffär idag etablerade Lars en järn- och bosättningsaffär, medan hustrun Anna sålde garn, kappor och klänningstyger i affärslokalen där Svedala skomakeri och nyckelservice finns idag, allt enligt affärsskyltarna som framgår av fotot på nästa sida.

1896 köpte de också fastigheten på Långgatan 30-34 av Nils Carlqvist som då ägde fastigheten och där bedrev handelsfirman Carlqvist och son. Därefter blev fastigheten på

Ett tidigt foto av Storgatan 42. På skylten till höger står "L. P. Löwegren. Garn Kappor Klädningstyger". Observera att taket är klätt med takspån.

Makarna Anna och Lars P. Löwegren något år efter bröllopet.

Storgatan en renodlad järn-, maskin- och redskapsaffär, medan butikerna på Långgatan sålde livsmedel, bosättningsartiklar, lampor, tyg och konfektionsvaror. De sålde med andra ord det mesta, men också de mest konstiga varor. Vad sägs om "Köttextrakt" eller "Lin- Rof- och Bomolja"? Betrakta hela sortimentet i det avslutande reklamhäftet från år 1900.

1920 efter 24 års ägande sålde makarna Löwegren fastigheten på Långgatan till Johan Alfred

Fastigheten på Långgatan 30-34. Sannolikt är det LP Löwegren och hans son Erik som står på den närmsta trappan. Erik har realmössa, vilket daterar fotot till ca 1910. Hustrun sitter i fönstret på andra våningen. I den bortersta ingången står två kvinnor som troligast är två anställda i tyg- och konfektionsaffären.

Johansson för den då svindlande summan 75 000 kronor. På grund av ohälsa överlät Löwegren ansvaret för Jernboden på Storgatan till en trotjänare, samtidigt som han ombildade firman till aktiebolag. Familjen flyttade till Helsingborg där Lars avled den 27 augusti 1924. Anna hade dock firman kvar till 1930, då Järnboden såldes till Johan P Johansson, inte att förväxla med J A Johansson som köpte fastigheten på Långgatan. Epoken L P Löwegren var därmed slut i Svedala, en epok på 39 år som säkert har betytt mycket för ortens affärliv och utveckling.

Makarna Löwegren fick fyra barn. Först dottern Sigrid Maria den 8/8 1893, som dog endast 15 dagar gammal.

Som barn nummer två kom Lars Erik född den 31/12 1894. Han högskoleutbildade sig och tog bland annat en fil. kand.-examen vid Lunds Universitet. Han arbetade därefter bland annat på bibliotek i Stockholm.

Därefter kom dottern Anna-Mari, född den 30/12 1898. Hon gifte sig, liksom sin mor, med en företagsam man, fabrikör Artur Lindqvist från Grythyttan. Artur Lindqvist

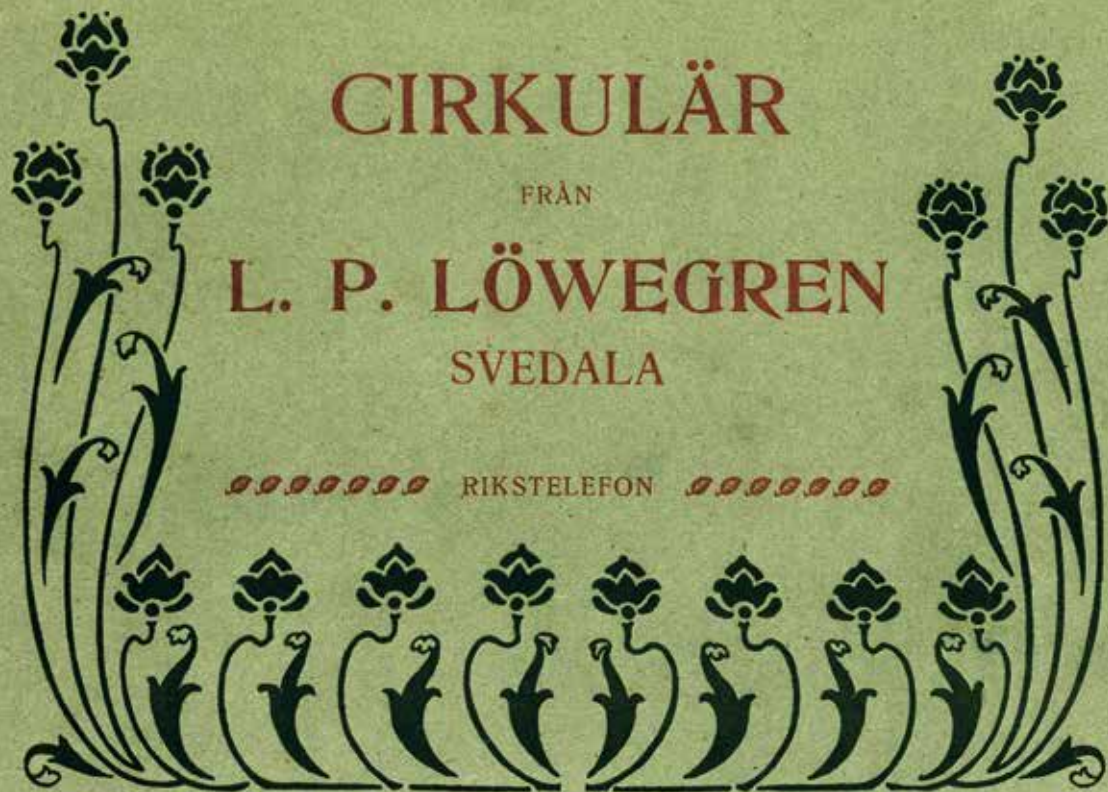
Järnaffären på Storgatan. Fotot bedöms vara samtida med fotot från Långgatan, ca 1910. Här såldes allt från Skördemaskiner av märket "Adriance", enligt skylten på fasaden, till mjölkkanor och spik.

utvecklade och tillverkade den klassiska trädgårdsstolen A2, gjord med stomme av fjäderstål och som gungar så behagligt. Familjeföretaget tillverkar stolen än idag och den har de senaste åren fått en renässans.

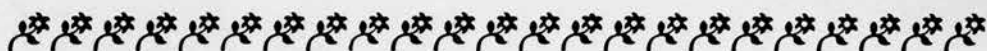
Sist i barnaskaran var dottern Märta Hedvig, född den 20/11 1902. Hon gifte sig med konstnären Johannes Laurin och bosatte sig i Lund.

Makarna Anna och Lars Löwegren med barnen Anna-Mari, Lars-Erik och Märta.

Här följer ett reklamhäfte från 1900. Observera det stora sortimentet som salufördes. En del varor är helt obekanta för oss idag.

Undertecknads affärsverksamhet i Svedala, som nu ingått på sitt tionde år, har, tack vare den köpande publikens välvilliga understöd, under de gångna åren städse kunnat glädja sig åt ett alltjemt ökad förtroende. Särdeles tacksam därför ber jag att få öfverlemna detta häfte, i förhoppning att deri skall finnas något af såväl annonser som interiörer från de olika affärsafdelningarne, hvilket kan vinna Edert intresse.

Rekommenderande affären i Eder välvilliga åtanka, tillåter jag mig påpeka, att utom ett rikhaltigt sortiment, billiga och bestämda priser, rask expedition och ett välvilligt tillmötesgående, alltid kunna påräknas.

Svedala i November 1900.

Högaktningsfullt

L. P. LÖWEGREN.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

EXTERIÖR AF HUFVUDAFFÄREN

L. P. LÖWEGREN, Svedala

oooooooooooooooo LAGER AF: oooooooooooooooooo

Kaffe , såsom	Socket	Hummer
Brun Java	Gryn	Sardiner
Gul Java	Mjöl	Anjovis
Apret. Java	Kryddor	Lax (inlagd)
Blå Java	Russin	Fiskbullar
Liberia	Plommon	Sparris
Porto Rico	Fikon	Gröna Ärter
Porto Rico-art.	Nötter	Syltlök
Guatemala	Kex	Caprès
Rio, Santos	Karameller	Pickles
Kronkaffe	Cigarrer, Tobak	Curry, Biffsås
Intubikaffe	Ljus	Senap
Viktoria kaffe etc.	Eldon	Matolja
Ångrostadt kaffe i väl-	Soda	Köttextrakt
smakande och kraftiga	Såpa	Smör, Ost &
qualitéer.	Ättika m. m.	Margarin m. m.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

INTERIÖR AF HUFVUDAFFÄREN

L. P. LÖWEGREN, Svedala

LAGER AF:

Porslin i rikt urval

Serviser i Cararra, Flora,
Fasan, Svalan, Walmo etc.
Caffe- och Thégoods i så-
väl äkta som oäkta kvalitéer,
Tvättserviser

Ölkrus

Tillbringare

Soppteriner

Bålar

Kakfat & Saladierer

Blomsterställ

Blomkrukor

såväl finare som billigare
och för öfrigt hvad som till
branschen hör.

Hisslampor

Hänglampor

Bordlampor

Nattlampor

Korridorlampor

Kökslampor

Amplar

Lösa Lampdelar

Kak- & Crêmeskålar

Ostkupor

Karaffer och Glas (slipade
och oslipade)

Separatorsflaskor

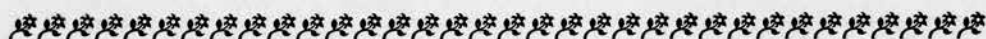
Glasburkar m. m.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

INTERIÖR AF PORSLINS- OCH LAMPBUTIKEN

L. P. LÖWEGREN, Svedala

Platsens absolut största sortiment i

MANUFACTUR

för

HERRGARDEROBEN

uti Ulsters, Paletot och

Öfverrockstyger,

Kläde, Crèpe och Satin, Kamgarn,

Kommiss, Dråp, Granit, Elastik, Diagonal,

Korderoj, Cheviot, Kostym- och Byxstyger

af såväl svensk som utländsk tillverkning,

Band, Cloth, Serges, Ylle- och Bomullsfoder.

Beställningar å Herrkläder emottagas tacksamt och garanteras ett solidt och elegant arbete.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

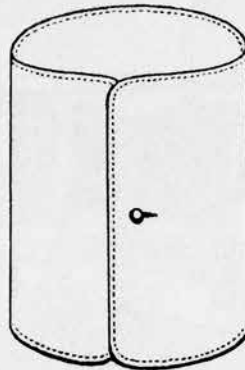

Mollskinn och Tvinntyger, Mollskinns- och Cheviotsbyxor, Skinntröjor och Yllevästar, Blusar och Sportskjortor, Underkläder i Jæger, Ramie och Bomull m. m.

Platsens största sortiment
i
Tapeter och
Bårder.

Takrosetter
i smakfulla mönster.

Vägg-, Tak- och
Förhrydningspapp,

Målarefärger och Penslar.
Lin-, Rof- och
Bomolja,

Tjära, Tran och
Maskinolja,
Stenkolsolja,
Carbolineum,

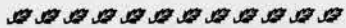
Borstar, Kvastar och Korgar,

Piskor och Promenadkäppar, Bergsalt och Foderbenmjöl samt en mångfald
andra varor som här ej kunna uppräknas.

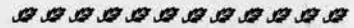
L. P. LÖWEGREN, Svedala

EXTERIÖR AF DAMAFDELNINGEN

LAGER AF:

Klädningsstyger,
svarta och kulörta, släta och
façonerade, äfvensom af

Kappor
och Tyger passande till
Kappor och

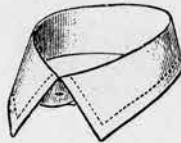
Promenaddrägter

Beställningar emottagas
äfven å alla slags Kappor
och Promenaddrägter och
garanteras ett elegant och
välgjordt arbete.

Fullständig Sybehörsaffär,

Blusar

Bälten och Spännen.

Besättningsartiklar såsom
Siden och Sammet
Garnityr och Gramaner
Spetsar och Broderier

Sidenband

Bårder, hvita och kulörta

Knappar, alla slag

Snörlif

Handskar och Vantar

Paraplyer

Galoscher

Förhäng och Manschetter

Kragar och Rosetter

Förkläden och Ylledukar

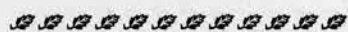
Västar och Koftor m. m.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

LAGER AF:

Möbeltyger, Mattor
Täcktvillser
Bolstervar
Flaneller, Bomullstyger
Sitser och Domestiker
Blekt och oblekt
Domestik
Lakansväf i linne och
bomull
Madapolam, Cambric
Handdukar, Servietter
Dukar och Duktyger
Gardiner
Filtar, Sticktäcken
Filtschalar, Axelschalar
Muffar
Skinnskragar och Skinn

Silkesdukar
Sorgschaletter
Sorgcrèpe
Tricotkläder
Underkläder i ylle och
bomull
Påritade arbeten i filt
och angola
Silke och Brodérgarner
Väf- och Stickgarner
i ylle och bomull, färg-
äktade och bästa fabrikat.
Lingarn
blekt och oblekt
samt
Ull och Täckvadd
m. m., m. m.

L. P. LÖWEGREN, Svedala

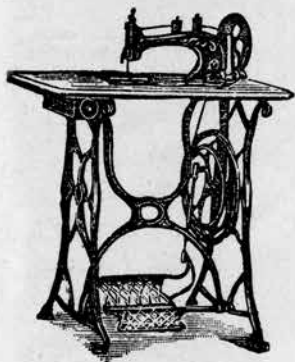

INTERIÖR AF DAMAFDELNINGEN

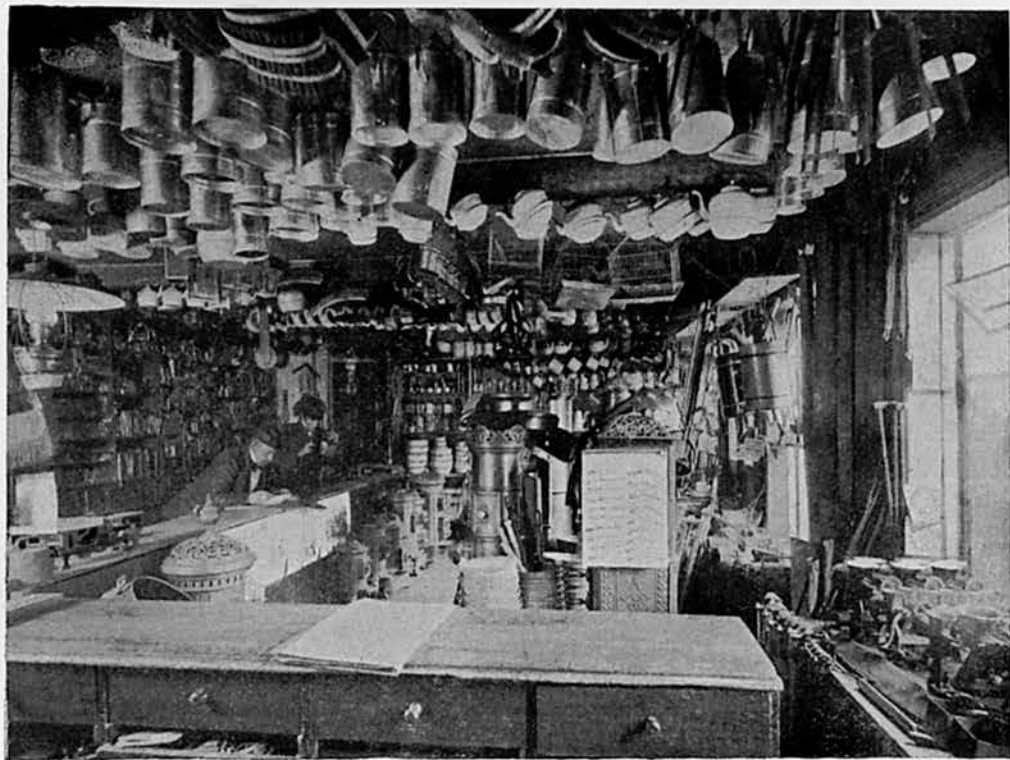
Platsens enda specialaffär i Jernvarubranschen

Lager af: Symaskiner, Velocipeder, Manglar, Hackelseverk, Plogar (Albion, Victoria, Norrahammars etc.) Ploggoods, Fjederharfvar, Decimalvågar med vigter, Assuranssprutor, Slangar, Kokugnar, Spislar, Kaminer, Mitraljöser, Rör och Rörhållare, Ugnsramar, Roster, Ventiler och Pumpar.

Vridmaskiner och Gummivalsar, Jagt- och Salongsgevär, Revolvrar, Hagel, Hylsor och Jagt-väskor, Explosiva varor (andra klassens), Költ-, Krydd- och Kaffeqvarnar, Primus, Beatrice, m. fl. sorters Fotogénkök, Bryggpannor, olika storlekar, Grytor, emaljerade och slipade, Kastruller och Stekpannor, emaljerade och förtenta, Plätt-, Pann- och Munkjern, Mjölkkärl, Spannar och Silar, Press- och Strykjern, Spadar, Grepar, Skyfflar, Brytstänger, Hötjugor, Bethackor, Betknifvar, Betgrepar och Brytskor, Draglinor, Tjuder och Grimmor, Ketting,

L. P. LÖWEGREN, Svedala

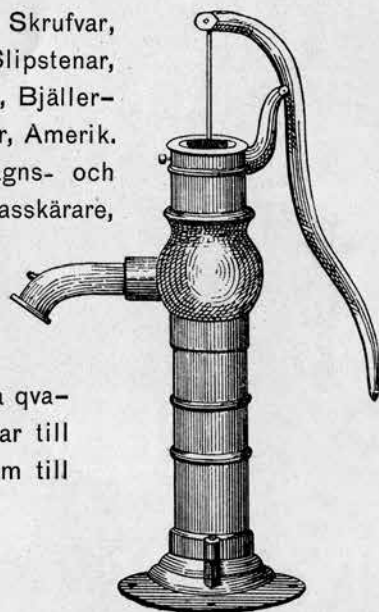

INTERIÖR AF JERNVARUAFFÄREN

L. P. LÖWEGREN, Svedala

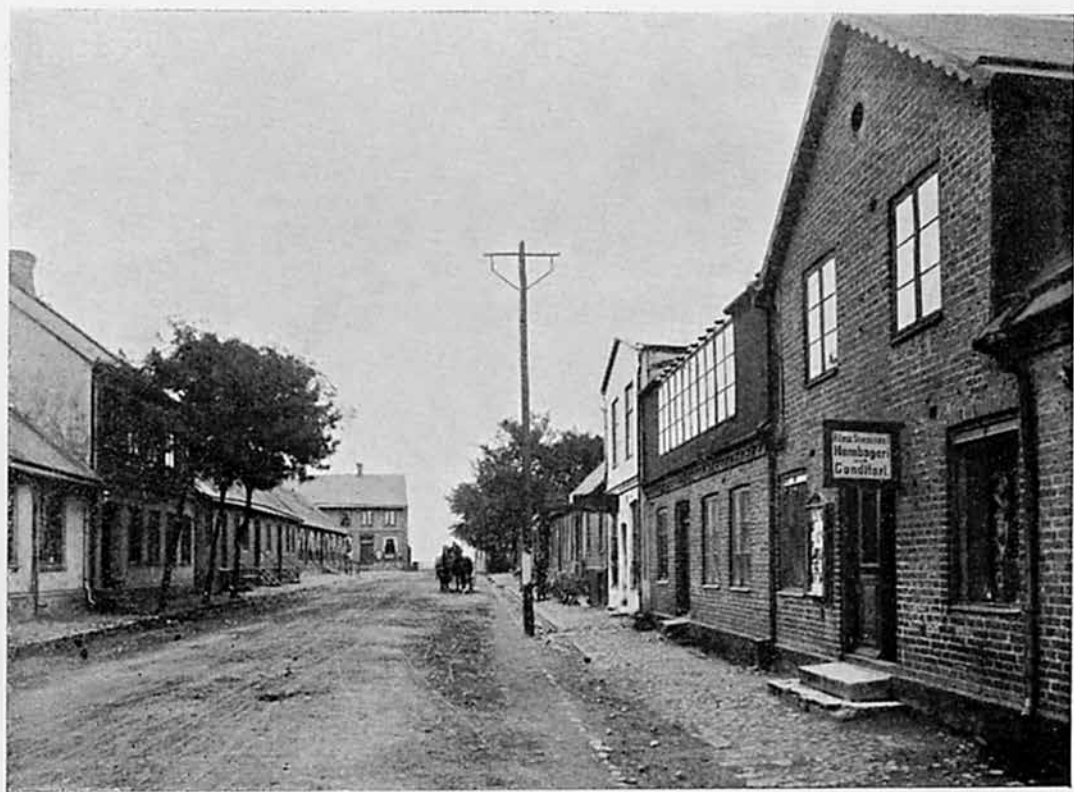

Kobindsel, Handtag, Låsar, Dörrstängare, Spik, Skrufvar, Byggn.-beslag, Tenn, Bly, Glas, Bandjern, Slipstenar, Stängselduk, Bogträn och Seldonsbeslag, Bjällror, Bjällerkransar, Ramlistor i stort urval, Rullgardinstänger, Amerik. Resärer, Fogelburar, Filt- och Tagelkransar, Vagns- och Stallyktor, Ritbestick, Meter- och Tumstockar, Glasskärare, Diamanter, Dolkar, Rak- och Fickknifvar, Brodér-, Skrädderi- och Ullsaxar, Caffé- o. Thébrickor, Ljusstakar i messing och Nickel, Bordställ, Brödkorgar, Caffé- och Théserviser i nickel, Strö-, Sås-, Mat- och Förläggsckedar i åtskilliga kvalitéter, Väckarur, Urställ, Bordknifvar och Gafflar till skilda priser, och i öfrigt en massa varor som till branschen hör.

Wald. Zachrissons Boktryckeri, Göteborg

L. P. LÖWEGREN, Svedala

STORGATAN I SVEDALA

ARBETARSTREJKEN VID SVEDALA SOCKERFABRIK

Parternas agerande och argumenterande under Svedalastrejken 1898

av Annica Hassgård

Redan år 1465 fanns antydningar till det samhälle som sedan kom att utvecklas till att bli Svedala; då hette platsen Sweydalae och det var den gamla kyrkbyn som bar detta namn.¹ Nästan 400 år senare, under mitten av 1800-talet, påbörjades industrialiseringen av Svedala och denna fortsatte fram till sekelskiftet.² Under denna period kom järnvägen till Svedala, detta på initiativ av privatpersoner som för egen vinnings skull önskade att järnvägen skulle förläggas här. Detta resulterade i att järnvägen Ystad – Malmö och Lund – Trelleborg kom att passera här. Dessutom blev Svedala tidigt en viktig del i detta nät av tågförbindelser.³ Järnvägen medförde också att samhällets struktur förändrades. Innan industrialiseringen och järnvägen kom till Svedala var byn placerad med kyrkan som centrum. Efter det att industrialiseringen påbörjats flyttades centrum så att det istället låg nära järnvägsstationen. Svedala blev i och med detta ett stationssamhälle.⁴ Järnvägen medförde också att möjligheterna till arbete förändrades. 1882 startade Åbjörn Anderson Åbjörn Anderson & Co.⁵, senare mer känt som Åbjörn Andersons mekaniska verkstad och idag känt som Sandvik. Denne Åbjörn Anderson kom också att vara en del i uppförandet av Svedala Försökstegelbruk med tillhörande tegelmästarskola, omkring år 1900.⁶ Under 1890-talets mitt påbörjades arbetet med att bygga upp Svedala sockerfabrik.

1800-talets arbetare i Svedala

”I slutet av 1800-talet utgjordes majoriteten av befolkningen i Svedala socken av egendomslösa och obesuttna, dvs. lant- och industriarbetare.”⁷ Svedala var inte ensamt gällande frågan om de egendomslösa, de förekom i hela landet i varierande utsträckning. Under 1800-talet förändrades Sverige på många sätt. En betydelsefull förändring, bortsett från industrialiseringen, var att befolkningen i Sverige ökade. Folkökningen var kraftig och detta fick stora konsekvenser främst för landsbygdens obesuttna, de icke jordägande. Dessa blev i och med denna förändring en egendomslös underklass medan de besuttna, jordägande, bönderna blev landsbygdens överklass.⁸ ”Denna stora tillväxt skedde inom ramen för det förindustriella bondesamhället.”⁹ Med detta menas att uppkomsten av en ny klassindelning medförde förändringar gällande arbetsmöjligheterna, i detta fall i Svedala. De egendomslösa kom genom detta att bli arbetskraft hos de jordägande bönderna och arbetet kretsade kring det något mekaniserade jordbruket.¹⁰ När Svedala i slutet av 1800-talet blev stationssamhälle ökades möjligheterna till arbete ytterligare.

Jordbruken och industrierna blev konkurrenter ifråga om den obesuttna arbetskraften. Konkurrenten tog sin form i uppförandet av Åbjörn Anderson & CO., Svedala Sockerfabriks Aktiebolag och Försökstegelbruket med tegelmästareskola.

Maskinister vid sockerbruket.

Svedala Sockerfabriks Aktiebolag

Svedala sockerfabrik startades på initiativ från Sockerraffinaderiet Öresund i Lund och fabriken var av stor betydelse för denna tids Svedala. 1893 påbörjades arbetet med uppförandet av fabriksbyggnader som stod klara för användning 1894 då fabriken hade sin första kampanj. Fabrikens styrelse bestod då av Wilhelm Westrup, verkställande direktör, från Lund; tillsammans med honom arbetade män med lokal anknytning. Ett sådant exempel är Nils Åkesson från Aggarp Mölla som blev styrelsens förste ordförande. Under 1900-talets början genomfördes i och med uppkomsten av Svenska Sockerfabriksaktiebolaget en del förändringar och efter 1907 kom fabriken att ägas av just detta bolag.¹¹ Att fabriken kom att förläggas till just Svedala beskrivs på ett bra sätt i *Den svenska betsocker industrin I*: "[...] det utomordentligt gynnsamma läget ur kommunikationssynpunkt [...]."¹² Det var Svedalas funktion som järnvägsknutpunkt som orten blev platsen för denna fabrik.

Strejkens bakgrund

Den 16/10 1898 lämnade sockerbruksarbetarna in en skrivelse med begäran om löneökning till fabriksstyrelsen. Skrivelsen verkar ha förbisetts av styrelsen och lönebilden förblev oförändrad. Den 19/10 1898 diskuterade fackföreningen Grov och Fabriks avdelning 56 hur de skulle organisera arbetarna vid Svedala sockerfabrik; arbetarna hade innan uppkomsten av avdelning 56 varit oorganiserade. Fackföreningen sammanställde en lönelista och vidarebefordrade denna till sockerfabrikens disponent och väntade sedan på svar. Skulle svaret innebära en oförändrad lönesituation för arbetarna bestämde fackföreningen att fabriksarbetet skulle avbrytas kvällen den 1/11 samma år. Med anledning av en oförändrad lönesituation startade Svedalastrejken den 1/11 på fackföreningens villkor. Sydsvenska Dagbladet Snällposten (SDS) lyfte den 2/11 fram antalet som kunde tänkas gå i strejk, omkring 250 personer. Den 4/11 hölls ett styrelsemöte med anledning av strejken. Vid detta möte diskuterades underhandlingarna och arbetarnas lönekrav. Trelleborgs Allehanda meddelade den 8/11 att ett antal studenter från Lund kommit till sockerfabriken för att arbeta i fabriksarbetarnas ställe under arbetsinställelsen. Den 5/11 tog tidningen Arbetet ställning till studenternas del i strejken och benämnde dessa som strejkbrytare, en beskrivning som studenterna genom en insändare till tidningen reagerade på. Den 9/11 skickades en prislista till Svedalafabrikens disponent med Hököpings sockerfabriks lönelista som utgångspunkt. Samma datum fortsatte också underhandlingarna mellan fabriksstyrelsen, fackföreningen och arbetarna. Förhoppningen om ett positivt svar levde kvar, men disponenten förkastade listan och den där på följande lönelistan beviljades inte heller. Efter det att studenterna bidragit med arbetskraft vid sockerfabriken tackade konsul Westrup dessa för deras insats. Trelleborgs Allehanda framförde den 10/11 att de arbetande studenternas antal ökade och att de numera möttes av demonstrerande människor i Svedala. SDS framhöll också att studenterna även i Lund möttes av demonstranter. När studenterna anlände med tåg till Lund uppstod oroligheter; vilka kom att benämnas upproren eller kravallerna i Lund. Oroligheterna var av sådan karaktär att polis kallades in. Upproren resulterade enligt tidningen i skadegörelse på Akademiska Föreningen. Den 12/11 meddelade SDS att studenternas arbete vid fabriken var avslutat. Arbetare och fabriksstyrelse kom den 17/11 fram till en lön som godtogs av sockerfabriksarbetarna och samma dag framfördes fabriksstyrelsens tack till Wilhelm Westrup för att ha bidragit till upplösandet av Svedalastrejken.¹³

Aktörspresentation

Arbetarna vid Svedala Sockerfabrik

De män som arbetade vid sockerfabriken hade ofta ingen officiell utbildning utan var antingen självlärda eller blev under arbetets gång upplärda av tidigare generationer av fabriksarbetare. Man kan därför säga att det var fabriksarbetet som formade arbetskraften. Det är också möjligt att arbetarnas yrkesstolthet förmedlades på detta sätt. Efter hand blev arbetarna mer och mer intresserade av att följa med i den politiska debatten och även i den samhälleliga utvecklingen. Arbetarna blev mer medvetna om sina rättigheter, något som resulterade i att de blev fackligt organiserade.

Att arbetarna var stolta över sitt yrke vid sockerfabriken råder det ingen tvekan om. Idag finns det inte mycket kvar som visar att så faktiskt var fallet. En av de få saker som finns kvar är denna pampiga och påkostade gravsten som finns på den äldsta delen av kyrkogården i Svedala. Den är rest över den före detta sockerkokaren Anton Andersson och hans fru Elna Andersson. Texten på gravstenen lyder:

F.D. SOCKERKOKAREN
ANTON ANDERSSON
*7/7 1857 † 15/6 1926
HUSTRUN
ELNA ANDERSSON
*15/4 1865 † 18/11 1946

Fackföreningen Grov och fabriks, avdelning 56, Svedala

Under Svedalastrejken representerades fackföreningen av en person. Denna person tror jag började sin yrkesbana som fabriksanställd för att senare använda sina kunskaper i politiken. I yrket som facklig representant hade denna person med sig yrkeskunskaper,

yrkessgemenskap och yrkesstolthet. Han kunde med hjälp av detta bilda sig en uppfattning om arbetarnas situation och tala för deras sak på ett positivt sätt. Han hade också en förförståelse som var positiv i förhandlingarna med styrelsen. Representanten kunde med hjälp av detta tala för arbetarnas rätt att gå ut i strejk den 1/11 1898.

Lundastudenterna

Precis som fabriksarbetarna hade studenterna förvärvat sina kunskaper, erfarenheter och värderingar från familjen. Starka familjetraditioner som byggde på att göra sig en akademisk karriär förde studenterna in på den akademiska banan. Studenterna spelade också en stor roll för hur känd Svedalastrejken blev i sin samtid. Det var nämligen studenternas inblandning, eftersom de kom från välbärgade familjer, som gjorde att strejken blev ”riksbekant”.¹⁴ Studenterna var väl medvetna om hur deras sociala ställning skulle påverka hur samhället skulle reagera på att de hjälpte fabriksstyrelsen under strejken. Studenterna kom att använda sina kunskaper och erfarenheter på två olika sätt. De visste att deras agerande skulle visa sig både socialt och politiskt. Studenterna representerade en överklass i jämförelse med fabriksarbetarna och när en grupp från de högre samhällsskikten tog ställning i en fråga som denna kunde det få allvarliga konsekvenser.

Sockerfabriksstyrelsen

De personer som satt i fabriksstyrelsen verkar ha varit personer som tillhörde den tidens övre skikt i det industrialiserade Svedala. Titlar som några av medlemmarna tillägnat sig var häradshövding, konsul, förvaltare, ingenjör, doktor med mera.¹⁵ Titlarna talar för att styrelsemedlemmarna hade någon form av skolgång bakom sig. Att så var fallet återges till viss del i de styrelseprotokoll som finns bevarade från sammanträden av olika slag.

Styrelsens förmåga att agera inom olika områden byggde på att personerna i den hade kunskaper och erfarenheter från olika håll. Precis som fabriksarbetarna hade styrelsemedlemmarna fått med sig vissa kunskaper från hemmet. De hade också en viss samhörighet med studenterna från Lund eftersom många styrelsemedlemmar kan antas ha gjort en karriär inom den akademiska världen. Utöver detta så hade fabriksstyrelsen erfarenheter av att agera som en välfungerande instans inom sockerfabriken. Detta på grund av en omfattande inblick i hur fabriken fungerade och hur arbetet sköttes av arbetarna. Kunskapernas omfattning gjorde det möjligt för styrelsen att skapa sig en förståelse för saker och gav dem en förmåga att agera i olika sammanhang. Att styrelsen hade en utvecklad förmåga att lyssna, förstå och förändra var ovärderligt och satte styrelsen i en mycket fördelaktig sits när löneförhandlingarna sattes igång.

Svedalastrejken 1898

Svedala Sockerfabrik

Arbetarnas kunskaper och erfarenheter gjorde dem till en tillgång för fabriksstyrelsen. I fabriken var det fabriksarbetarna som stod högst i rang på grund av de yrkesmässiga kunskaperna som krävdes i fabriken. Arbetarna spelade en stor roll och var viktiga för hur strejken kom att fortlöpa. Arbetarna klarade sig inte hur länge som helst på att inte arbeta samtidigt som fabriksstyrelsen inte klarade sig alltför länge utan kompetent arbetskraft. Studenterna ersatte fabriksarbetarna tillfälligt men det hade inte varit en långvarig lösning utan förr eller senare hade styrelsen varit tvungen att komma till ett beslut som kunde accepteras av fackföreningen och arbetarna. Fackföreningen ägde också tillträde till fabriken, dels därför att de hade yrkeskunskaperna och dels därför att de representerade arbetarna. Detta berodde också på att de hjälpte arbetarna att hävda sig gentemot den bestämmande fabriksstyrelsen.

Svedala sockerfabrik med disponentvillan i förgrunden. Foto från 1894.

Fabriksstyrelsen var väl införstådd med hur arbetet borde genomföras för att sockerfabriken skulle kunna drivas på ett lönsamt sätt. Styrelsen hade också omfattande kunskaper som byggde på de olika styrelsemedlemmarnas kunskapsbredd. Även om

fabriksstyrelsen hade en omfattande uppsättning av kunskaper så betydde det inte att de skulle klara av att driva fabriken på egen hand. De var beroende av arbetarna men var inte medvetna om vikten av arbetskraftens betydelse för att kunna driva fabriken. Man skulle kunna säga att de tog arbetarna för givet och valde att inte lyssna när de presenterade sina krav. Detta resulterade i problem när det gick så långt att fabriksarbetarna gick ut i strejk. Styrelsen försatte sig i en besvärlig sits på egen hand och när arbetarna den 1/11 1898 lämnade arbetet oavslutat var någon tvungen att gå in och slutföra det¹⁶. Den 2/11 1898 skrev *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* att ”Sedan fabriakens tillgänglige tjänstemän inträdd i arbetet för att egna de under behandling varande safterna den allra nödvändigaste behandlingen, upphörde fabriakens gång.”¹⁷ Att styrelsen klarade av att slutföra och rädda det påbörjade fabriksarbetet tyder till viss del på att praktiska fabrikskunskaper faktiskt existerade hos dem. Men det talar inte för att de kunde göra mer än att avsluta det påbörjade arbetet. Arbetarna hade fortfarande makten att tvinga styrelsen att gå in och avsluta fabriksarbetet när arbetarna inte fick gensvar på sina lönekrav.

Lundastudenterna anmälde sig frivilligt till att gå in som alternativ arbetskraft när fabriksarbetarna gick ut i strejk. Styrelsen kallade inte in dem, utan studenterna ansåg sig själva ha tillräckligt med kunskaper för att kunna hålla igång produktionen. Det är möjligt att vissa teoretiska kunskaper har funnits hos de inblandade studenterna, men de hade ingen dokumenterad praktisk erfarenhet. Jag anser trots detta att studenternas kunskaper inom området var bristande och hänvisar till att de inblandade var jurisstuderenter och inte fabriksarbetare.¹⁸ Angående studenternas arbetsinitiativ skrev Emil Sommarin:

Måndagen den 7 november gjorde en kamrat vid midnattstiden inbrott i mitt rum och när jag yrvaken frågade, vad det var frågan om, svarade han: Dina ridstövlar, jag måste få låna dina ridstövlar! Han kom från Grand, där en student strax före stängningsdags i ett upprört tal manat till samling vid första måndagståget till Svedala. Strejk hade iscensatts av arbetarna vid sockerfabriken med så kort varsel, att stora skador hotade uppstå på sockermassa och maskiner. När jag hört förklaringen, avrörde jag bestämt det lättsinniga företaget och vägrade naturligtvis att utelämna mina stövlar. Man borde inte blanda sig i angelägenheter, som inte rörde studenterna. Mind your own business! [---]Det saknades sålunda inte sådana skäl för att tillkalla hjälp, som anförts av talaren på Grand, men av bättre kvalificerade hjälptrupper, än studenterna visade sig vara. Att hjälpaktionen gjordes demonstrativ, torde inte kunna försvaras, så mycket mindre som studenterna överskattat sin förmåga att göra nytta.¹⁹

Det är viktigt att framhålla att en relativt liten grupp representerade Lunds Universitet vid sockerfabriken. Att detta är viktigt beror på att den framställning de aktuella tidningarna erbjöd inte visar att det fanns studenter som faktiskt ställde sig mot detta agerande.

Underhandlingarna och styrelsemötena

Sockerfabriken var inte den enda plats där strejken utspelade sig. Eftersom arbetarna nu var fackligt organiserade kom strejken att utspelas även på andra platser, till exempel vid underhandlingarna och styrelsemötena. I underhandlingarna hade fackföreningen den ledande rollen och därmed hade även arbetarna ett visst inflytande; ett samarbetade som gjorde det möjligt att diskutera den lönebild som vid denna tid gällde för fabriksarbetarna.

Angående den prislista som blef upprätaad på föregående möte, och som blef framlemnad till Disponenten men blef lemnad utan afseinde. Beslöts inlemna en ny prislista som skola överenstemma med den andre, samt den skola godkännas och undertecknas Wägrar Disponenten deta ofvanstående skall arbetet nedläggas Tisdagen den 1 November på kvällen²⁰

Fackföreningen skrev samman en prislista och skickade den till disponenten för att påvisa de krav som fackföreningen hade på lönesättningen och de olika förmåner som fanns inom fabriken. Citatet är hämtat från dagarna innan strejken blev verklighet. Arbetarna ville genom kontakt med disponenten få igång en dialog med fabriksstyrelsen. Disponenten verkade inte vara intresserad av att möta varken fackföreningen eller arbetarna och Svedalastrejken var ett faktum.²¹ Fackföreningens politiska betydelse och det täta samarbete som fanns mellan den och arbetarna var av stor vikt under själva strejken. Föreningen kom till slut i kontakt med disponenten så att löneförhandlingarna kunde påbörjas. ”Angående desa [...] som di kometerade har haft med Disponenten och Direktören, men som ej har kom[...] till något resultat”.²² Fackföreningen utsåg ett antal personer, här omskrivna som de kommitterade, som skulle föra lönediskussionen med disponenten och direktören. Arbetarna var således inte direkt inblandade i förhandlingarna.

Den roll som fabriksstyrelsen spelade i underhandlingarna var näst intill lika central som fackföreningens. Styrelsen agerade utifrån dess önskemål om att hålla fast vid den aktuella lönebilden och argumenterade mot fackföreningens krav på löneförhöjning. Att arbetarna och fackföreningen lyfte fram den lönebild som rådde vid Hököpinge sockerfabrik för att argumentera för en löneförhöjning verkar inte ha haft någon större betydelse för fabriksstyrelsen.²³ I underhandlingarna verkar konsul Wilhelm Westrup

ha varit en form av medlare mellan fabriksstyrelsen, de kommitterade och arbetarna. Trelleborgs *Allehanda* skriver:

Efter anbållan af arbetarnes komiterade afreste verkställande direktören i Svedala sockerfabriksaktiebolag, konsul W. Westrup, i måndags afton till Svedala och hade der ett sammanträde med komiterade i närvaro af samtliga arbetare. Konsul W. meddelade att bolagets styrelse fortfarande stode fast vid de tidigare gjorda erbjudandena samt att löneförhållandena vid Hököpinge sockerfabrik skulle ligga till grund för den blifvande lönelistan i Svedala, hvarvid dock de arbetare vid Svedalafabriken, som haft högre lön, än motsvarande arbetare i Hököpinge, skulle få behålla denna.²⁴

Arbetarna blev så småningom mer och mer inblandade i underhandlingarna, detta i samband med att konsul Westrup blev en mer aktiv deltagare. Att arbetarnas deltagande ökade menar jag berodde på att de tröttnat på att gå i ovisshet gällande när de kunde återgå till arbetet.

Konsul Westrup meddelade att detta var styrelsens längst gående medgifvande och på framställd fråga, huruvida arbetarne gingo in på det samma, svarade de enhälligt ja. Härpå meddelade konsul W., att samtliga arbetare återantoges, och påbörjades i tisd. morse arbetet af hela maskinafdelningen. De öfriga afdelningarne skola inträda i tjenstgöring efter hand.²⁵

”Slutligen ville verkställande direktören tillråda styrelsen att lugnt afbida framtiden, enär det var hans fasta hopp att genom ett fast och med de öfriga Sockerfabrikerna enigt uppträdande man skulle genomföra en lycklig lösning af lönestriden.”²⁶ Av detta citat framgår enligt mig att styrelsen genom en förståelse för hur lönebildningen såg ut vid andra närliggande fabriker ville komma till en lösning gällande den konflikt som uppstått vid Svedalafabriken. Styrelsen agerade också på detta sätt för att undvika att en liknande konflikt skulle uppstå vid andra sockerfabriker.

Den roll som fackföreningens representant och arbetarna spelade inom ramen för styrelsemötena var precis som Lundastudenternas inte av större betydelse. Anledningen till detta var att fackföreningens och arbetarnas vilja att lösa konflikten grundade sig på att få igenom de lönekrav som ställts. Med anledning av detta fick fackföreningen stå utanför styrelsemötena och hålla sig till underhandlingarna där de kan agera på ett sätt som var fördelaktigt för dem. *Arbetet* skrev den 4/11 1898 följande som jag anser påvisar förhållandet ovan:

[...]>I middags inlämnade arbetarne en ny prislista, som med 21 öre pr dag öfverstiger de högsta lönevilkoren vid något på landsbygden befintligt rå sockerbruk. Styrelsen förklarade

sig icke kunna antaga dessa villkor. Arbetarne utfä i afson sina innestående löner, och skall fabriken verksamhet tills vidare afstanna.> Fabrikens styrelse sammanträder i dag å Stadshuset i Lund med anledning af det förefallna. Det kan anmärkas, att minimidaglönen i Svedala varit 9 öre mindre än vid andra sockerbruk, detta enligt uppgift från bolaget.²⁷

Dagen efter ovanstående citat framhöll Trelleborgs Allehanda följande:

Styrelsen för Svedala sockerfabriksbolag har meddelat de strejkande arbetarne, att bolaget är villigt betala samma lönevillkor, som hvarje annan råsockerfabrik på landet. Styrelsen begärde att i torsdags förmiddag erhålla besked, huruvida arbetarne efter denna styrelsens förklaring vilja återgå till arbetet. I annat fall kommer fabriken att stängas tillsvidare.²⁸

Uppenbarligen var arbetarna inte beredda att godta det förslag som styrelsen presenterade för dem. När arbetarna inte godtog styrelsens förslag fortsatte således konflikten. Anledningen till detta var att den lönebild som styrelsen föreslagit skulle påverka vissa av fabriken arbetare negativt med anledning av att Svedalafabriken arbetare var välbetalda i jämförelse med andra fabriker.²⁹

Lunds Universitet och Lundastudenterna

Det som verkar ha varit huvudanledningen till att Svedalastrejken blev känd i övriga Sverige var, som tidigare berättats, att studenterna från Lund valde att gå in som alternativ arbetskraft i fabriken och därigenom vara fabriksstyrelsen till hjälp. I de aktuella protokollen står inget som kan tolkas som att styrelsen önskat hjälp från studenterna; även om de visade sin tacksamhet efter strejkens upplösning. Emil Sommarin var en av dem som beskrev händelseförloppet i Lund. Han skrev om att studenternas initiativ byggde på ett tal som hölls på Grand i Lund. Talaren hade då ”manat till samling vid första måndagståget till Svedala.”³⁰ Antalet personer som var på Grand den kvällen är inte känt men SDS hävdade att strejkbrytarna endast var nio till antalet.³¹ Att studenterna arbetade inom fabriken under strejkperioden var ett agerande som påverkade den allmänna stämningen negativt.

De olika gruppernas agerande och argumenterande

Inom ramen för strejken anser jag att studenter, styrelsemedlemmar, fackföreningens representant och sockerfabriksarbetarna var ytterst medvetna om hur de agerade i strejkfrågan. Sättet på vilket de olika grupperna agerade på blev även omskrivet i tidningarna, dock var det främst arbetarnas agerande som granskades. Mottagandet av strejkgenomförandet varierade: ”Det var för det första dåraktigt af fabriken arbetare

att på det sättet utsätta en stor del af dennas egendom för förstöring.”; ”[...] som de förpliktigätna arbetarna gått ifrån.”; ”Arbetarna klandras [--]. Men arbetarna kunde faktiskt ej gå tillväga på annat sätt.”; ”Arbetarnas uppträdande blir emellertid [...], ganska klandervärdt.[--]”; ”Arbetarne hade ärligt varnat!”; ”Men nej! Från rykande pannor och sjudande safter gingo arbetarne[--].”³²

Att arbetarnas agerande resulterade i strejk tror jag i stor utsträckning berodde på att arbetarna vid Svedalafabriken i samband med strejken var organiserade under en fackförening. Dessutom var att arbetarna var medvetna om den ofördelaktiga lönebildningen som var rådande i jämförelse med andra sockerfabriker. Trots att arbetarnas agerande många gånger beskrevs som negativt anser jag att arbetarna framställdes som lugna strejkförare. Exempel på detta finns i *SDS*: ”Ordningen bland de strejkande har hela tiden varit god.”³³ Demonstrationsliknande handlingar förekom, men inte av det mer våldsamma slaget. Trots detta framhöll *Arbetet* att polis tillkallades för att bibehålla ordningen bland de demonstrerande i Svedala.³⁴ Liknande framställningar förekom i *SDS*, men här lyfte man händelserna i Lund, där arbetarna agerade något våldsammare än i Svedala³⁵, en handling som kom att beskrivas som kravallerna i Lund. Det finns inget i källmaterialet som säger att fabriksarbetarna från Svedala var delaktiga i det som utspelade sig i Lund.

För att jämföra demonstrationerna i Svedala respektive Lund vill jag lyfta fram följande om situationen i Svedala: ”Ett tjugotal personer voro samlade vid stationen för att uppvakta strejkbrytarne.”³⁶ Detta medan *SDS* skrev om situationen i Lund: ”[--] minst ett tusental människor samlade utanför stationsområdet. Å sjelfva perrongen [...] hade deremot endast ett hundratal personer, till större delen studenter, beredt sig tillträde.”³⁷ I Svedala kallades poliser in, men deras uppgift var att övervaka. Det finns inget i materialet som tyder på att de behövde ingripa: ”Det uppdrogs åt ordföranden och verkställande direktören att till Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Malmöhus Län ingifna en ansökan om att förstärkt polismagt måtte vaka öfver ordningens upprätthållande vid fabriken och i densammas grannskap.”³⁸ I jämförelse med tidigare upplagda tidningsartiklar förefaller sockerfabriksstyrelsen ta arbetarnas agerande med ro. Att polisen kallas till platsen verkade enbart göras för att på bästa sätt se till att lugn råder kring Svedalafabriken.

I fackföreningens protokoll från strejkperioden finner jag att arbetarnas agerande byggde på disponentens ovilja att ta arbetarnas önskemål under beaktande. ”Angående den prislista som blev uprätad på föregående möte och som blef framlemnad till Disponenten men blef lemnad utan afseinde.”³⁹ Här framgår tydligt hur arbetarnas önskemål blev bemött. Vidare vill jag framhålla att följande bestämdes från arbetarnas sida i samarbete med fackföreningen: ”Wägrar Disponenten deta ofvanstående skall arbetet nedläggas Tisdagen den 1 November på kvellen”⁴⁰, ett krav som blev verklighet på grund av att disponenten inte skrev på de lönelistor som arbetarna lagt fram. Trelleborgs Allehanda

skrev om denna sak på följande sätt för att visa arbetarnas såväl som styrelsens syn på lönefrågan:

Å ena sidan föreligger det sakförhållandet, att sockerbruket i år nog ej gjort några lysande affärer på grund af betskördens felslagning, som kullslagit alla beräkningar. Å andra sidan är den angifna lönen ej särdeles stor för sockerbruksarbetarens tunga arbete, medan tillika priserna på åtskilliga hufvudsakliga lifsförnödenheter stigit.⁴¹

Av detta citat förefaller lönebildningen i jämförelse med de faktiska utgifterna ha varit argument till varför arbetarna skulle få till en löneökning. Som motpol framhölls att fabriken vinst inte varit av det stora slaget och därför uteblev löneförhöjningen.

Under året 1898 startades fackföreningen Grov och Fabriks avd. 56 Svedala, innan dess hade arbetarna vid Svedalafabriken varit oorganiserade. Med anledning av föreningens mer frekventa förekomst handlade det i oktober månad om hur denna förening skulle ta hand om sina arbetare. Dessutom låg fokus på hur fackföreningen skulle förhålla sig till de arbetare som valde att inte organisera sig under föreningen.⁴² Beträffande fackföreningens agerande i lönefrågan agerade föreningen som ett komplement till arbetarna. Detta därför att det med största sannolikhet var fackföreningen som gjorde arbetarna uppmärksamma på att lönebildningen vid Svedalafabriken såg annorlunda ut än vid det relativt närliggande sockerbruket i Hököpinge. Hököpingearbetarna föreföll nämligen ha varit bättre betalda än många arbetare vid Svedalafabriken.

Konsul W. meddelade att bolagets styrelse fortfarande stode fast vid de tidigare gjorda erbjudandena samt att löneförhållandena vid Hököpinge sockerfabrik skulle ligga till grund för den blifvande lönelistan i Svedala, hvarvid dock de arbetare vid Svedalafabriken, som haft högre lön, än motsvarande arbetare i Hököpinge, skulle få behålla denna.⁴³

Fackföreningen var delaktig i de underhandlingar som bidrog till den nya lönebildningen vid Svedala sockerfabrik. Fackföreningens agerande var förknippat med en mindre grupp personer, de kommitterade och J. Jönsson vilka agerade som representanter för arbetarna. Detta agerande beskrevs på följande sätt i *Trelleborgs Allehanda*: ”I går afton pågingo nya underhandlingar mellan grofärbetareförbundets förtroendeman, hr Jönsson, och konsul Westrup.”⁴⁴ Vidare beskrevs föreningens agerande i och med underhandlingarna:

I tisdags e. m. återupptogs de strejkande sockerbruksarbetarne underhandlingarna och en delegation bestående af grofärbetareförbundets förtroendeman Jönsson från Helsingborg och 3 arbetare infann sig å sockerbrukskontoret hos bolagets verkställande direktör konsul W. Westrup.⁴⁵

Att ha stöd av fackföreningen var gynnsamt för arbetarna. Detta med anledning av att fackföreningen och dess förtroendeman hade större möjlighet att på ett positivt sätt förhandla med den verkställande direktören för Svedalafabriken. Ytterligare en sak som gav styrka åt fackföreningen var att dess representant var aktiv i artikelskrivandet för tidningen *Arbetet*.

I måndags afsändes en skrifvelse till direktör Westrup, hvori från arbetarnes sida framhölls önskvärdheten af ett samtal rörande konflikten. Direktören svarade pr telefon, att han ankom på aftonen till Svedala. Strax före kl. 9 på aftonen anlände direktören till stationen, där komiterade voro honom till mötes och inbjödo till underhandling i arbetareföreningens sal, där alla arbetarne voro samlade. Direktören framhöll att personalen kunde samlas å fabrikskontorsbyggnaden, i en där befintlig sal, men då det visade sig att denna var för liten att rymma personalen, antogs den framställda inbjudningen. Direktören i sällskap med disponenten och kamrern för sockerfabriken jämte undertecknad och de komiterade begåfvo sig sålunda till förutnämnda ställe. Direktören höll där ett kort tal till de samlade arbetarne, hvarefter underhandlingen begynte på basis i hufvudsak af en af direktören upprättad [...], som efter några sammanjämkningar enhälligt af arbetarne antogs. Härmed var underhandlingen afslutad och öfverenskommelse uppnådd i denna twist. Direktören uttalade ett tack till arbetarne för deras lugna uppträdande under strejken. Fabriken kommer snarast möjligt att igångsättas. Maskinafdelningen upptager arbetet den 15 för att så fort sig göra låter få allt klart, så att den öfriga personalen kan intaga sina förut innehafta platser.

J. Jönsson⁴⁶

Studenternas agerande var mycket framträdande, framförallt i tidningsmaterialet där inställningen till dess medverkan i Svedalastrejken kan tolkas som hätsk. Studenterna omnämndes också vid flertalet tillfällen som strejkbrytare.⁴⁷ I protokoll från fabriksstyrelsens och fackföreningens sammanträden diskuterades dessa studenter inte i någon större omfattning, vilket jag anser indikerar att man inte såg särskilt allvarligt på studenternas inblandning. SDS skrev:

Dagarne närmast efter strejktubrottet höllos fabriakens viktigaste afdelningar nödtorfligen i gång genom kontorspersonalen biträdd af kontrollörerna och den 4 på aftonen erbjödo sig nio studenter att frivilligt biträda och deras antal ökades under de följande dagarne. De som först togo steget äro inom kamratkretsen kända för att vara allt annat än brushufvud och när man spefullt framhållit de grefvetitlar som ett par af dem kunde lägga till sina

namn, så kräver det äfven att framhållas att just dessa genom flit och arbetsduglighet i sina studier kunna tjena till mönster för arbetare i hvilket fack som helst.⁴⁸

Att sockerstudenterna hade för avsikt att fortsätta arbeta vid fabriken finns det inga belägg för i källmaterialet. Det verkar som att studenterna endast ville hjälpa fabriksstyrelsen och dess verkställande direktör. SDS skrev om förhållandet mellan Westrup och studenterna:

De studenter som grepo in hade nog en instinktiv känsla af hvar rätten den gången i tvisten låg och de kände allt för väl att fabriakens högste ledare konsul Westrup, från sin egen studenttid varmt afhållen af den tidens studentgeneration, haft för sed att behandla de många arbetarne i de stora under hans ledning stående företagen på ett sätt som minst af allt påminte om storkapitalistens förtryck.⁴⁹

Studenternas agerande var därför främst en handling menad att hjälpa en välrenommerad man inom studentvärlden, sett ur ett Lundaperspektiv. Tidningarna skrev om studenterna som strejkbrytare, men fabriksstyrelsen såg annorlunda på deras korta inhopps:

Till Studentkårens ordförande!

Lund

Sedan arbetsinställelse i Svedala Sockerfabrik den 1 d:s egt rum, lemnades maskiner och råämnen utan vård, hvarigenom en betydande förlust skulle drabbat bolaget, om icke de påbörjade arbetena kunnat föras till slut. Då den tillgängliga tjenstemannapersonalen var otillräcklig för arbetets fortsättande, kunde detta endast ske genom på frivillighetens väg vunna arbetskrafter, och skall bolaget städse stanna i stor förbindelse till de medlemmar af Lunds studentkår, hvilka oväntadt och på ett offervilligt sätt erbjödo sin hjälp. För detta oegennyttiga bistånd, som kraftigt och uthålligt lemnades af medlemmar af den kår, för hvilken Ni, hr ordförande, står i spetsen, ber jag att få uttala styrelsens för Svedala sockerfabriks aktiebolag varma erkänsla, och torde Ni på sätt Ni finner lämpligt framföra denna tack-sambetsbetygelse till ifrågavarande medlemmar af Lunds studentkår.

Lund den 14 nov. 1898.

Wilh. Westrup,

Verkställ. direktör i Svedala Sockerfabr:s AB.⁵⁰

Denna skrivelse skickade Wilhelm Westrup till Lunds studentkårs ordförande för att visa sin och fabriksstyrelsens uppskattning gällande studenternas arbetsinsats under strejken i Svedala. I skrivelsen återfinns endast uppskattning och det ges inga indikationer på att studenterna setts som strejkbrytare. Självklart var det så att styrelsen och Westrup ytterst sannolikt inte delar strejkbrytareuppfattningen med tanke på att studenterna agerade till fördel för fabriksstyrelsen. Jag finner det dock anmärkningsvärt att skrivelsen inte på något sätt omtalar den uppfattning som förekommer och som tydliggörs i vissa tidningar. De aktuella studenterna verkar ha tagit lätt på anklagelsen om att vara strejkbrytare:

>Det arbete, som en del af Lunds studenter utfört vid Svedala sockerbruk, har på vissa håll bedömts på ett sätt, som i vida kretsar väckt en för oss pinsam uppmärksamhet. En hufvudstadstidning, som icke känner förhållandena och framförallt icke de personer, som voro närvarande då det första beslutet fattades, har framkommit med insinuationer om verkan af andra stimulantier än hvad entusiasmen för en god sak ingifver. Följden har icke uteblifvit, i det andra tidningar brutalt följt exemplet. Då våra namn upptagits i pressen, ega vi moralisk rätt att begära bevis för Svenska Dagbladets yttrande. Vi hafva aldrig velat blanda oss i striden mellan kapital och arbete; men en ekonomisk institution har angripits på ett sådant sätt att om det möjligen icke faller inom strafflagen det dock måste för hvarje oförvilladt rättsmedvetande anses obetingadt förkastligt. Vi hafva då sökt att i vår mån genom ärligt arbete rädda hvad som räddas kunnat, och en sådan handling måtte väl vara frie mäns rätt, ehvad de tagit studentexamen eller icke. Det har aldrig varit meningen att genom bearbetningen af nytt material hålla fabrikationen i gång, endast att i afseende på maskinerna jemte det material, som löpte fara att förstöras, uppfylla de pligter, arbetarne åsidosatt. Då man kallat oss strejkbrytare är det således en osanning, men under dessa förhållanden upptaga vi invektivet såsom en hederstitel>.⁵¹

Fabriksstyrelsens agerande var avgörande för strejkens uppkomst och även för dess upplösning. Strejken grundade sig framförallt på disponentens och den verkställande direktörens agerande. I fackföreningsprotokollet från den 19 och den 27 oktober skrev föreningen att denna tillsammans med arbetarna skapat en prislista som framhöll arbetarnas önskan om löneförhöjning. Dessa prislistor lämnades i tur och ordning till disponenten som var ålagd att behandla dessa listor.⁵² Om detta skriver *Arbetet* ”Då första listan inlämnades, anhölls om svar inom en vecka. Disponenten lofvade då, att han skulle höja aflöningen, men istället nedsattes den.”⁵³ Det var med anledning av detta agerande från disponentens sida som fackföreningen och arbetarna beslutade att de den 1/11 1898 skulle lämna arbetsplatsen och inleda den strejk som den 1/11 1898 var ett faktum.⁵⁴

Arbetarnes anhållan upptogs med välvilja, och vid aflöningsdagen den 28 oktober tillkännagaf ett i fabriken uppsatt anslag, att styrelsen gått in på en löneroglering, enligt hvilket det innestående beloppet höjdes till 45 öre pr man och dag. Med undantag för dem som tillhöra maskinafdelningen, skulle den lägsta utbetalningen bli, förutom det innestående beloppet, 1 kr. 65 öre och den högsta 2 kr. 10 öre pr dag eller sammanlagdt lägsta dagslönen för 12 timmars arbetsdag 2 kr. 10 öre och högsta dagslönen för 12 timmar 2 kr. 55 öre. För maskinafdelningen ställer det sig något gynnsammare.⁵⁵

Om arbetarnas tillvägagångssätt skrevs följande:

Intet svar har presterats för detta arbetarnes tillvägagående, som torde ha vid tillfället förbehållits dem af verkställande direktören konsul Westrup, hvilken förklarade sig villig att i största möjliga utsträckning villfara de framställda fordringarna om löneökning samt slutligen, för att meddela sig med styrelsens öfriga medlemmar, utlofvade svar inom tjugu timmar, såvida arbetet återupptogs. Men arbetarne vägrade och gingo ifrån "rykande pannor och sjudande safter".⁵⁶

Svedala sockerfabriks verkställande direktör Wilhelm Westrup. Han föddes 1862 i Lund, där han tjugo år senare tog ut sin studentexamen. Efter ytterligare studier utomlands arbetade han för sin far på firman L. M. Westrup & Son.⁵⁸

Av ovanstående framgå att den verkställande direktören inte var medveten om disponentens tillvägagångssätt. Skulden lades på arbetarna för att ha inlett strejken utan att vilja tänka över Westrups givna alternativ. Arbetarna hade väntat på svar i nästan två veckor innan de slutligen lämnade fabriken. Disponentens agerande var således anledningen till att arbetarna gick ut i strejk. Att styrelsen accepterade studenternas inbrott som arbetskraft under strejken kan också ha varit av vikt för strejklösligheten; det skapade debatt. Styrelsens acceptering av studenternas inblandning kan också ha varit ett medel för att få arbetarna tillbaka. *SDS* skrev: "[---] kon- W. riktade till studenterna några ord om strejkfrågans betydelse samt betonade att fabriken ej önskade något hellre än att snart se konflikten löst."⁵⁷ Det var främst den verkställande direktören Westrup som handlade å styrelsens vägnar under strejkperioden. Hans handlande grundade sig uteslutande i att arbetarnas önskan om förhöjda löner skulle genomföras i bästa möjliga mån. *SDS* skrev:

Styrelsen förklarade sig villig att, för den händelse det kunde påvisas att större löneförmåner än de erbjudna existerade vid de skånska landsbygdsfabrikerna, taga lönefrågan under omprövning. Vidare meddelades att styrelsen vore villig återtaga samtliga arbetare på de erbjudna villkoren.⁵⁹

Denna lönebild, med viss modifikation, blev efter underhandlingar med förtroendemannen Jönsson, de kommitterade och arbetarna verklig. En överenskommelse som därefter resulterade i Svedalastrejkens upphörande.

Avslutning

Att strejken 1898, vid Svedala sockerfabrik, blev känd även utanför Skåne berättar för oss om hur stor händelsen var när den utspelade sig. Tidningsmaterialet som jag ställt till mitt förfogande under materialinsamlingen till min C-uppsats i historia indikerar att en liknande strejk uppstod i Forshaga, Värmland. Det förvånar mig dock att en händelse som Svedalastrejken har passerat förbi relativt obemärkt och att det endast är ett fåtal som känner till dess existens. Även om jag vuxit upp och bott större delen av mitt liv i Svedala tog det mig tjugofyra år att stifta bekantskap med en av de större händelserna i Svedalas historia. Min förhoppning är att denna artikel ska kunna förmedla kunskap om Svedala sockerfabrik och även visa vilken spänning orten och dess invånare fick uppleva i november 1898.

(Endnotes)

- 1 Mats Wahlberg (red.), *Svenskt ortnamnslexikon*, Stockholm, 2003, s. 305.
- 2 Per-Olof Persson, "Tätorten växer fram", *Svedala genom tiderna*, Svedala, 1981, s. 426-427.
- 3 P-O Persson, s. 427.
- 4 P-O Persson, s. 429-430.
- 5 Erland Ripa, "Industrier", *Svedala genom tiderna*, s. 480.
- 6 Ripa, s. 486.
- 7 Mats Lindqvist, "Arbetsliv och levnadsmönster i Svedala", *Svedala genom tiderna*, s. 453.
- 8 Lindqvist, 1981, s. 453.
- 9 Lindqvist, 1981, s. 453.
- 10 Lindqvist, 1981, s. 453-454.
- 11 Thylén, Nils, *Svedala samhälle 1874 – 1918*, okänd, 1918, s. 9.
- 12 *Den svenska betsockerindustrien I – Före Svenska Sockerfabriks Aktiebolagets bildande 1907*, Malmö, 1932, s. 220.
- 13 Svedala Sockerbruk AB 1898 – 1899, äldre register, nr. 2190, Arkivcentrum Syd, Lund, protokoll, 4/11, 1898.
- 14 Johansson, s. 1, 1967.
- 15 Svedala Sockerbruk AB, 4/11, 1898, nr. 2190.
- 16 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, "Strejk vid Svedala sockerbruk", 2/11, 1898, morgonnummer nr. 507, s. 3.
- 17 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, "Strejken vid Svedala sockerfabrik", 2/11, 1898, aftonnummer nr. 508, s. 3.
- 18 *Arbetet*, "Namnen.", 9/11 1898, s. 2.
- 19 Sommarin, Emil, *Studenter och arbetare – Minnen av skånsk arbetarrörelse och lundensisk radikalism*, Lund, 1947, s.58- 60.
- 20 Svedala Sockerbruk AB, 27/10, 1898, K1.
- 21 Svedala Sockerbruk AB, 9/11, 1898, K1.
- 22 Svedala Sockerbruk AB, 9/11, 1898, K1.
- 23 *Trelleborgs Allehanda*, "Svedalastrejken slut.", 17/11, 1898, s. 2.
- 24 *Trelleborgs Allehanda*, "Svedalastrejken slut.", 17/11, 1898, s. 2.
- 25 *Trelleborgs Allehanda*, "Svedalastrejken slut.", 17/11, 1898, s. 2.
- 26 Svedala Sockerbruk AB, 4/11, 1898, nr. 2190.
- 27 *Arbetet*, "Om strejken vid Svedala sockerbruk", 4/11, 1898, s. 2.
- 28 *Trelleborgs Allehanda*, "Strejken i Svedala.", 5/11, 1898, s. 3.
- 29 *Trelleborgs Allehanda*, "Svedalastrejken slut.", 17/11, 1898, s. 2.
- 30 Sommarin, s. 58.
- 31 *Sydsvenska dagbladet Snällposten*, "Strejkens historia. Stämningen i Lund", 10/11, 1898, s. 2, aftonnummer, nr. 522.
- 32 *Trelleborgs Allehanda*, "Svedalastrejken", 15/11, 1898, s. 2; *Arbetet*, "Studenter som strejkbrytare", 7/11, 1898, s. 2; *Arbetet*, "Strejken i Svedala", 9/11, s. 1898, s. 2; *Arbetet*, "En högtidning om studenternas strejkbrytarejänst", 11/11, 1898, s. 2; *Arbetet*, "Svedalastrejken

- och trojanska kriget”, 22/11, 1898, s. 2; *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Strejkens historia. Stämningen i Lund.”, 10/11, 1898, s. 2, aftonnummer nr. 522.
- 33 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken slut”, 15/11, 1898, s. 2, aftonnummer nr. 530.
- 34 *Arbetet*, ”Strejken i Svedala”, 9/11, 1898, s. 2.
- 35 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken Upplopp i Lund.”, 10/11, 1898, s. 2, aftonnummer nr. 522.
- 36 *Arbetet*, ”Strejken i Svedala”, 9/11, 1898, s. 2.
- 37 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken Upplopp i Lund.”, 10/11, 1898, s. 2, aftonnummer nr. 522.
- 38 Svedala Sockerbruk AB, 4/11, 1898, nr. 2190.
- 39 Svedala Sockerbruk AB, 27/10, 1898, K1.
- 40 Svedala Sockerbruk AB, 27/10, 1898, K1.
- 41 *Trelleborgs Allehanda*, ”Svedalastrejken.”, 15/11, 1898, s. 2.
- 42 Svedala Sockerbruk AB, 19/10, 1898, K1.
- 43 *Trelleborgs Allehanda*, ”Svedalastrejken slut.”, 17/11, 1898, s. 2.
- 44 *Trelleborgs Allehanda*, ”Telegram Svedala-strejken”, 10/11, 1898, s. 3.
- 45 *Trelleborgs Allehanda*, ”Svedalastrejken. Underhandlingar och demonstrationer”, 10/11, 1898, s. 3.
- 46 *Arbetet*, ”Svedala-strejken bilagd.”, 15/11, 1898, s. 3.
- 47 Se bland annat *Arbetet*, ”Strejken i Svedala”, 9/11, 1898, s. 2.
- 48 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Strejkens historia. Stämningen i Lund”, 10/11, 1898, s.2, aftonnummer, nr. 522.
- 49 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Strejkens historia. Stämningen i Lund”, 10/11, 1898, s.2, aftonnummer, nr. 522.
- 50 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalabolagets tack till studenterna.”, 15/11, 1898, s. 2, aftonnummer, nr. 530.
- 51 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken”, 15/11, 1898, s. 3, morgonnummer, nr. 529.
- 52 Grov och Fabriks, Avd 56, Svedala, K1, Arbetarrörelsens arkiv, Trelleborg, 19/10, 27/10, 1898..
- 53 *Arbetet*, ”Svedalastrejken”, 9/11, 1898, s. 2.
- 54 Grov och Fabriks, Avd 56, Svedala, 27/10, 1898, K1.
- 55 *Trelleborgs Allehanda*, ”Svedalastrejken”, 15/11, 1898, s. 2.
- 56 *Trelleborgs Allehanda*, ”Svedalastrejken.”, 15/11, 1898, s. 2.
- 57 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken”, 9/11, 1898, s. 2, aftonnummer, nr. 520.
- 58 AB Sockerraffinaderiet Öresunds arkiv, Handlingar av skilda slag, 1883 – 1910, F1:1, Landsarkivet, Lund.
- 59 *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, ”Svedalastrejken”, 9/11, 1898, s. 2, aftonnummer, nr. 520.

Litteraturförteckning

Otryckta källor

Grov och Fabriks, Avd 56, Svedala, K1, Arbetarrörelsens Arkiv, Trelleborg
Johansson, John, *Svedalastrejken 1898*, K13, Arbetarrörelsens Arkiv, Trelleborg, 1967
Svedala Sockerbruk AB 1898 – 1899, äldre register, nr. 2190, Arkivcentrum Syd, Lund

Tryckta källor

Arbetet, 18981024 – 18990516, Centrala Filmarkivet AB 524:21, Universitetsbiblioteket, Lund
Sydsvenska Dagbladet Snällposten, 18981025 – 18990203, Centrala Filmarkivet AB 534:3, Universitetsbiblioteket, Lund
Trelleborgs Allehanda, 18980104 – 18990307, Kungliga Biblioteket, tidningssektionen, 19, Universitetsbiblioteket, Lund
AB Sockerraffinaderiet Öresunds arkiv, Handlingar av skilda slag, 1883 – 1910, F1:1, Landsarkivet, Lund

Litteratur

Den svenska betsockerindustrien I – före Svenska Sockerfabriks Aktiebolagets bildande 1907, Malmö 1932
Karlsson, Kjell; Mårtensson, Eric; Ripa, Erland; Sahlée, Bo (red.), *Svedala genom tiderna*, Svedala, 1981
Lindqvist, Mats, *Klasskamrater – Om industriellt arbete och kulturell formation 1880 – 1920.*, Stockholm, 1994
Sommarin, Emil, *Studenter och arbetare – Minnen av skånsk arbetarrörelse och lundensisk radikalism*, Lund, 1947
Thylén, Nils, *Svedala samhälle 1874 – 1918*, okänd, 1918
Wahlberg, Mats (red.), *Svenskt ortnamnslexikon*, Stockholm, 2003

TORUP - FÖRÄNDERLIG NATUR

av Per Blomberg

Torups slott anlades i en våtmark på 1540-talet. Godsets förvaltning av området under många århundraden har inneburit begränsade förändringar och bevarat stora naturvärden för dagens besökare. Det är främst de senaste 75 åren som igenväxningen av ängs- och hagmarker har inneburit stora förändringar.

Boskogarna kring Torups slott är ett av de mest välbesökta och populära naturområden i landet och har varit så under mycket lång tid. Redan i början av 1900-talet fick stora skaror möjlighet att uppleva den vackra naturen med den nya järnvägen till Genarp som kompletterades med ett stick spår ner till Boskogens hållplats. Många zoologiskt och botaniskt intresserade besökare noterade intressanta upptäckter i området. Senare tiders inventeringar har också visat på en utomordentligt artrik natur med många sällsynta och hotade arter. Detta har lett fram till att området ingår i det Europeiska nätverket med särskilt skyddsvärda naturområden NATURA 2000. Men varför har just Torups omgivning så speciella naturförhållanden?

Myllrande mångfald

Varje art har sina speciella krav på livsmiljön och deras förekomst beror också på hur denna miljö har sett ut i det aktuella området i ett historiskt perspektiv. Många arter

sprider sig långsamt och är därför känsliga för förändringar. Människans omvandling av landskapet under årtusendena har medfört att många tidigare dominerande livsmiljöer blivit sällsynta samtidigt som andra tillkommit. Utan människans påverkan skulle norra Europa domineras av ädellövskogar med många gamla och döda träd, så kallade urskogar. Detta var en mycket artrik miljö som nästan helt försvunnit eller kraftigt utarmats fram till idag. Några få platser har kontinuerligt haft gamla träd och död ved och har därför fortfarande en del av de krävande urskogsarterna kvar. Torup är ett av dessa områden som kontinuerligt haft gamla träd och förekomst av död ved som är så viktig för främst en lång rad insekter och svampar. En annan viktig livsmiljö för många arter är våtmarker och vattensamlingar. Torupsområdet ligger i backlandskapets mer kuperade delar med ett stort antal svackor där kärr och sjöar har utvecklats. Förekomsten av småvatten och kärr är därför exceptionellt stort just i detta område. Den varierade topografin har uppkommit under senaste istidens slutskede då ismassorna transporterade och avsatte olika sammansättningar på sedimenten. Detta har givit upphov till stor variation i jordarternas sammansättning vilket ger förutsättningar för en varierad flora. Ytterligare en mycket viktig faktor för mångfalden i dagens landskap är den långa kulturpåverkan som bete och slätter medfört. Med stor sannolikhet fanns öppna partier i skogarna där vilda gräsätare betade redan innan människan började omvandlingen av landskapet. Människans husdjur fortsatte och intensifierade betespåverkan och under järnålderns klimatförsämring tillkom bruket att slå ängar för vinterfoder åt djuren. Genom människans brukande uppstod en mosaik av livsmiljöer för växter och djur där det både fanns mindre påverkade urskogslika miljöer och intensivt odlade ängs- och åkermarker.

Det stora rikedomerna på gamla träd, döda stammar och högstubbar i skogarna kring Torup skapar förutsättningar för en mycket rik insekts-, svamp- och lavflora.

Föränderlig natur

För många verkar naturen i Torupsområdet vara relativt statisk men landskapet har genomgått mycket stora förändringar de senaste 150 åren och förändras fortfarande relativt snabbt. Under flera år har Jörg Brunet vid institutionen för Sydsvensk skogsvetenskap vid SLU Alnarp studerat Bokskogens vegetationshistoria och olika arters spridningsförmåga. Både Torups gods och grannfastigheten Skabersjö gods har ett mycket välbevarat kartmaterial med beskrivningar av skogen vid olika tidpunkter. Gammal skog har funnits kontinuerligt i många århundraden med lite olika utbredning. För den som är intresserad finns många av de gamla lantmäterikartorna på Lantmäteriets forskningsavdelning i Malmö. Studerar man dessa finner man att för 150 år sedan var betespåverkan som störst och de södra delarna av Bokskogen var överbetade med dålig förnyring och expanderande ljunghed. Nästan hela skogslandskapet användes för bete eller slätter och större delen av de öppna ytorna var ängsmark med små åkermarker. Därefter fick jordbruksreformer och teknikutveckling stort genomslag i jordbrukslandskapet. Ängsbruket flyttade över till vallar på de expanderande åkermarkerna, våtmarker och fuktängar dikades,

Karta över Torups slott med kringliggande marker från 1700-talets mitt. Skogen var på denna tid varierad med många olika trädslag och olika ålder. Man ser också stora ytor markerade med ljusgrönt som var slätterängar. Åkermarken hade liten utbredning vid denna tid.

skogsbetet upphörde och djuren hölls mer koncentrerat i hagmarker. Det moderna skogsbruket utvecklades med grannfastigheten Skabersjö gods som en av de tidiga pionjärerna. Tidigare skedde ett mångbruk av skogsmarken med både bete, vedtäkt och timmerproduktion. I det moderna skogsbruket planerades främst för timmerproduktion med skogen indelade i produktionsenheten med speciella omloppstider. Från de första nedskrivna naturobservationerna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kan vi se att många av ängs- och betesmarkernas arter fortfarande levde kvar trots att de med största sannolikhet gått tillbaka kraftigt. Under 1900-talet har hävden av de naturliga ängs- och betesmarkerna nästan helt upphört och detta har haft en dramatisk påverkan på den flora och fauna som är beroende av denna miljö. För skogsmarkens arter har utvecklingen inte varit lika negativ. Godsets restriktiva avverkningar under de senaste 200 åren har gynnat en exklusiv insektsfauna främst knuten till bok. Även skogsarterna i florán har gynnats likson vedlevande svampar. För lavar är utvecklingen mer komplicerad genom påverkan från luftföroreningar. För det högre djurlivet med främst däggdjur och fåglar har förutsättningarna förbättrats över lag med mindre konkurrens från människan. Idag är dock störning från friluftslivet en faktor som påverkar de större däggdjuren och rovfåglarna.

Vinnare och förlorare

Några av de arter som förlorat på landskapsförändringarna är örter som växer i ängs- och hagmarker. De sällsynta växterna kärrnäva och smörboll fanns fortfarande kvar på 1990-talet i de fuktiga ängsmarkerna 1 km nordöst om magasinet. Utan hävd i form av slåtter är det bara en tidsfråga innan dessa arter är helt försvunna. Det finns också rester av hortokulturella växter som ingick i den stora parkanläggning kring slottet. Brunnävan är en sådan art som naturaliserats och kunnat leva kvar många decennier efter det att parken kring dammarna övergivits och blivit rekreationsområde. Den växte vid den stora boken nordöst om den stora dammen in på 1990-talet. En annan art som försvunnit från området är klockgrodan. Det finns uppgifter från 1800-talet att den sällsynta grodan kunde höras kring slottet och det är oklart om den förts in medvetet som ett exotiskt inslag eller har haft en naturlig förekomst i området. En annan förlorare i landskapsförändringarna är mellanspetten som är beroende av större sammanhängande områden med gamla träd och ekhagar. Den förekom i området fram till början av 1900-talet och ett exemplar som sköts vid Torup finns uppstoppat på Naturhistoriska museet i Malmö. Andra fåglar som missgynnats är vadare och andra våtmarksarter knutna till öppna ängsmarker och grunda vattensamlingar. Många av dessa marker dikades och odlades upp under 1900-talet eller planterades med gran.

Bland de arter som gynnats under det senaste århundradet finns bland annat det större däggdjuren som rådjur, dovhjort och vildsvin. Tidigare jagades dessa arter hårt och hade mycket tynande populationer. Rådjuret var nära utrotning på 1800-talet men räddades av några skånska gods och kunde öka mycket snabbt och sprida sig till nästan hela landet. Dohjorten är införd som jaktvilt och har anpassat sig och är relativt vanlig i backlandskapet kring Bokskogen. Vildsvinet är ett nygammalt inslag i Torupskogarna men redan på medeltiden försvann de sista djuren genom hård jakt. Först på 1970-talet lyckades några djur rymma från hägn och etablera vilda bestånd i Skåne. I början gick det långsamt men från slutet av 1990-talet har ökningen varit lavinartad och nu finns vildsvinen nästan överallt i landskapet. Andra arter som ökat är rovfåglarna som tidigare var förföljda av människan. Glada, ormvråk, korp och duvhök är idag relativt vanliga i skogarna kring Torup.

Blommande vitsippor i Bokskogen i mitten av april.

Upplev mångfalden

År 2000 gjordes en översiktlig inventering av mossor, lavar och vedinsekter i Naturskyddsföreningen i Skånes regi. Lavspecialisten Ulf Arup hittade då nio rödlistade lavar och en mossa (enligt bedömningen år 2000). De rödlistade arterna finns på Naturvårdsverkets lista över hotade och hänsynskrävande arter, en lista som tas fram vart femte år av Artdatabanken. Detta skedde trots att stora delar av området har en kraftigt utarmad lavflora på grund av luftföroreningar. Bokskogen ligger exponerat för vindar från Malmö-Köpenhamn och kontinenten. De sällsynta arterna hittades främst kring dammarna vid Magasinet och paviljongen där ett stort antal gamla askar, almar och ekar växer (1). Vedinsekter inventerades av den duktiga entomologen Lars Huggert och

han hittade hela 51 rödlistade arter (enligt bedömningen år 2000). Bland de mer kända arterna finns bokblombocken (*Anoplodera scutellata*), bokoxe (*Dorcus parallelipipedus*) och bokskogsrödrock (*Ampedus rufipennis*).

Bokblombocken är en mycket vacker långhorning som är beroende av gamla bokskogar med högstubbar (brutna bokstammar). Bokoxen och bokskogsrödrocken är också skalbaggar som är knutna till bokskog och lever som larver i död bokved. Bokoxen liknar den betydligt större ekoxen som också förekommer i Torupsområdet. Ekoxen är Europas största skalbagge och kan bli så stor som 80 millimeter mellan hannarnas stora käkar och bakkroppen. Som namnet antyder lever ekoxen främst på ek där den livnär sig på sav. Men det är bara en mycket kort tid som ekoxen lever som färdigutvecklad skalbagge. De korta sommarveckorna föregås av 5-6 år som larv nere i marken intill gamla stubbar av ek och bok. Under 2004-2006 undersöktes insektsfauna på ett antal högstubbar av entomologen Gunnar Isaksson i ett forskningsprojekt tillsammans med Jörg Brunet

om naturvårdsbiologi i bokskogar. I denna undersökning hittades ytterligare sällsynta vedinsekter i området.

I Torup finns också en rik svampflora som bland annat Bernt Hägg har dokumenterat. Bland de intressanta och sällsynta arterna finns t ex Oxtungsvamp (*Fistulina hepatica*), korallticka (*Grifola frondosa*) och bronssopp (*Boletus appendiculatus*). Många svamparter är beroende av gamla träd och skogsmark med lång kontinuitet utan kalavverkning. För att uppleva den rika

Högstubbar är en livsviktig miljö för många insekter.

Bokoxen eller den lilla ekoxen (*Dorcus parallelipipedus*).

insektsfauna och svampfloran skall man bege sig till de äldre skogsbestånden vid Västerskog (2), Tyska mossen (3), Bokskogen övre (4), Hästhagen (5), Trumpetarängen (6) och centrala delen av bokskogen (7).

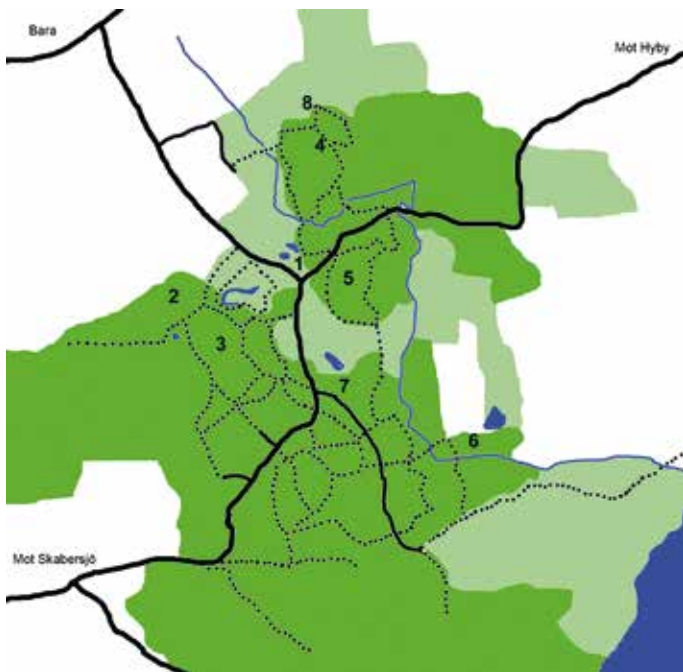
För att uppleva fågellivet är de äldre skogsbestånden bra men även våtmarkerna i norr kring Torupsbäcken. Här ses under våren många vadare som rödbena, svartsnäppa, brushane, enkel-beckasin, tofsvipa och strandskata samt änder som skedand, årta, bläsand, vigg och snatterand.

Ett fågeltorn finns uppsatt vid skogens norra kant längs Dansbanestigen. (8).

Annars är det nog främst den vackra vårfloran som lockar flest besökare. Under april och början av maj täcks marken av vitsippor, gulsippor, gulplister, svalört och skogsbingel. Med lite tur kan man även hitta blåsippa, vätteros, tibast och nästrot.

Framtiden

Sedan 1972 ägs Torupsslott med tillhörande marker av Malmö stad för att tillgodose malmöbornas behov av rekreation och friluftsliv. Motionsspår och strövstigar har iordningställts för att öka tillgängligheten i området. Efter utpekandet av Torups bokskogar som NATURA 2000 område (Europeiskt nätverk av särskilt skyddsvärda naturområden) har diskussioner inletts om hur områdets naturvärden långsiktigt skall säkerställas. Troligen blir det i form av naturreservat inom de närmaste åren. Det vore önskvärt att även

Porslinsskivling som växer på kull-fallen bokstam.

de hävdberoende miljöerna restaurerades för att bevara många av de växter och djur som lever i slätterängar och naturbetesmarker. Dessa miljöer är levande kulturminnen minst lika gamla som borgruinerna på Askebacken. Dessutom vore det önskvärt att våtmarkerna i norr på de öppna betesmarkerna utformades mer optimalt för fågellivet. Naturskolan i Torup har bedrivit verksamhet i 15 år har en mycket viktig uppgift att ge den yngre generationen kunskap om naturen och en känsla för naturen. För att skolans personal skall kunna ge en bra undervisning krävs varierade omgivningar med en rik fauna och flora.

Referenser:

Huggert, Arup & Hägg Rödlistade arter i Sydskånska lövmiljöer.. Naturskyddsföreningen i Skåne år 2000. <http://server6.serverdrift.com/~snfskane/wp-content/uploads/rodlistade.pdf>

Brunett & Isaksson. Högstubbbar ger fristad åt hotade insekter i bokskogen. Fakta Skog 1/2008. SLU publikationstjänst, Uppsala. http://pub-epsilon.slu.se/571/01/FaktaSkog_01_2008.pdf

Brunet Jörg & Isacsson Gunnar. Högstubbbar och vedskalbaggar i Torups bokskog : effekter av högstubbars egenskaper på artsammansättningen och rekommendationer för naturhänsyn i brukad ädellövskog / Alnarp : Institutionen för sydsvensk skogsvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet, 2008 54 s. : ill. (Arbetsrapport / Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för sydsvensk skogsvetenskap ; 36)

Floragruppen i Svedala. Floran i Skåne. Vegetation och utflyktsmål. Lunds Botaniska Förening 2003.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN - 1959

av Kjell Bergman

År 1959 gick ett decennium mot sitt slut, som präglats av framsteg och framtidsoptimism, efter 1930-talets dåliga år och 1940-talets världskrig. 1950-talet beskrivs ibland som en ”skördetid” där allt bara blev bättre och bättre på vår väg mot det ”moderna”, välmående och välordnade samhället. Det talades om att mänskligheten var på väg in i en ny tidsålder – ”atomåldern”.

Svenska folket hade fått det allt bättre med pensionsreformer och utökade semesterar. Industrin gick för högtryck och ingen talade om lågkonjunktur. Allt fler skaffade sig bil och eget hus, samtidigt som landet urbaniserades. Vid 1950-talets slut var landets stadsbefolkning för första gången större än landsortsbefolkningen. I Svedala tätort såg man liknande tecken, vilket påverkade planeringen inför framtiden. Byskolorna hade försvunnit en efter en och skolundervisningen hade med Centralskolan blivit centraliserad till tätorten. Även Svedala planerade för framtiden.

Det skulle bli fred i världen och alla fäste sitt hopp vid FN. En svensk hade blivit känd i hela världen, FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld. Svenska FN-soldater tjänstgjorde i Gaza och en känd svedalabo, pastor Helmer Hansson, tjänstgjorde 1959 som bataljonspastor vid den svenska bataljonen.

Amerika var det stora framtidslandet, därifrån kom allt nytt. I Kalle Karlbergs radioaffär på Storgatan kunde man köpa skivor av Elvis och andra idoler från ”ungdomskulturens” förlovade land.

Som en påminnelse om tidens gång gick en av de stora gestalterna i Svedalas historia ur tiden detta år – Nils Fredriksson.

Ingo, Floyd och Svedala-Calle

Så hände det! En svensk, Ingemar Johansson, slog sig in i Amerika och blev världsberömd. År 1959 var året då Ingo knockade Floyd och blev världsmästare i tungviktsboxning. Hela Sverige höll på att pysa över av stolthet, men stoltast var kanske ändå svedalaborna, eftersom den ende svenske boxare som någonsin hade besegrat den nye världsmästaren var en svedalapåg - Calle Nilsson. Då Ingo var 17 år blev han på Amiralen i Malmö besegrad på poäng av Carl Nilsson från Svedala.

Calle Nilsson på sin bröllopsdag.

Calle blev svensk juniormästare och fick namnet Svedala-Calle. Han blev känd som en mycket duktig tungviktsboxare och senare också som ringdomare.

Svedala-Calle utbildade sig till polis och tjänstgjorde som sådan i Svedala. Han hade bevisat att han hade en del i rockärmarna och man kan förmoda, på goda grunder, att ingen vågade sätta sig upp mot honom i hans tjänsteutövning.

Stig Hardborn

Svedala arbetarkommun 60 år

Svedala arbetarkommun firade år 1959 sitt 60-årsjubileum, och firar således i år sitt 110-årsjubileum. Allt sedan rösträttsreformen 1918 hade socialdemokraterna haft en dominerande plats i Svedalas kommunpolitik, så även under 1950-talet. Sedan 1953 hade Stig Hardborn varit ordförande i arbetarkommunen. Han har blivit den socialdemokratiska politiker som vi mest förknippar med kommunpolitiken i Svedala under 1950-talet, så även under nästföljande decennium.

Svedalascouterernas 20-årsjubileum

I början av september firade Svedala Scoutkår sitt 20-årsjubileum med stort lägerbål för alla sina 96 medlemmar, föräldrar och vänner vid sin scoutstuga vid Yddingen som hade stått färdig 1957. Redan vid denna tid var scouterna en av Svedalas mest aktiva ungdomsorganisationer och det underströks att medlemmarna inte var några ”pappersmedlemmar”, att alla var på något sätt verksamma inom kåren. Byggandet av scoutstugan framhölls som ett av många bevis på detta. Kåren höll just detta år på att inreda sina nya lokaler i den nybyggda Centralskolans källarvåning.

Ingenjören Ernst Berling hade varit kårchef sedan 1945 och var för många svedalabor något av en symbol och galjonsfigur för scoutkåren. Många föräldrar stannade upp honom på gatan för att fråga när och hur deras barn kunde bli scouter, så även min mor.

Under året hade en stor del av kåren deltagit i det stora, internationella Ivölägrat, som en av de stora scoutkåren. Svedala scoutkår växte ständigt och längre fram var kåren under en tid Sveriges näst största scoutkår.

Vid läsningen av 50 år gamla tidningsartiklar ser man de senare sambanden mellan till synes helt disparata nyheter 1959. I en tidningsartikel berättas att Svedala andelsmejeriförening nedlade sin verksamhet den 1:a november 1959, för att uppgå

Vice kårchefen Gert "Pinnen" Lindström visar knopslagning på jubiléet vid Scoutstugan.

De övriga är från vänster: Göran Persson, Mårten Eriksson, Roland Hansson, Jan Perlman, Göran Persson, Bengt Lövegren, Björn Christoffersson och Bengt Göran Lundberg.

i Malmö nya mejeriförening. Den angränsande, och kraftigt expanderande, Svedala Lokalförening hade köpt mejerilokalerna med tillhörande tomt för 145 000 kronor. Planerna var att "i sinom tid" riva mejeribyggnaderna för att ge plats åt ett nytt och större distributionsmagasin där det också skulle bli frö- och spannmålsrenserier samt gödnings- och foderlager.

Planerna blev aldrig förverkligade, och det är här som den växande scoutkåren kommer in i bilden. Scouternas seniorverksamhet behövde större lokaler och fick under ett antal år hyra mejeriets kontors- och bostadsbyggnad, vars lokaler fräschades upp för det nya ändamålet.

Idag finns inga spår kvar efter Lokalföreningen och Andelsmejeriet, ej heller gatan de låg vid - Södra Järnväggsgatan.

Svedala Sparbank 80 år

Denna institution var utan tvivel äldst bland 1959 års jubilarer. Även sparbanken såg den nya tiden an med stor optimism. Med ökat bostadsbyggande och nya konsumtionsvanor krävdes ett starkt bankväsende och Svedala Sparbank var i allra högsta grad väletablerad på orten. Den var till och med tre år äldre än "gjuteriet" och en gång i tiden hade den unge, nyetablerade Åbjörn Anderson säkert varit en av dess tidiga kunder.

Sparbanken hade startats 1879 av häradshövdingen Nils Åkesson på Aggarpsmölle. Till en början höll den öppet en gång i månaden, på hotellet, som var dess "kontor", där folk samlades för att sätta in sina besparingar eller för att söka lån för husbyggen och

annat. Verksamheten var uppenbarligen lönsam och ett nytt bankhus, som fortfarande står kvar, byggdes i hörnet av Stortorget 1897. Den tilltagna salen på andra våningen blev en av ortens stora samlingslokaler.

Bankens 80-årsjubileum sammanföll med att den samma år fick en ny och ung kamrer, Lennart Hallenberg. Han efterträdde kamreren B. Th. Paulson som avgick efter 21 års tjänst. På sin första tjänstgöringsdag hälsades Hallenberg välkommen av styrelsens ordförande, agronom Ernst Ohlsson.

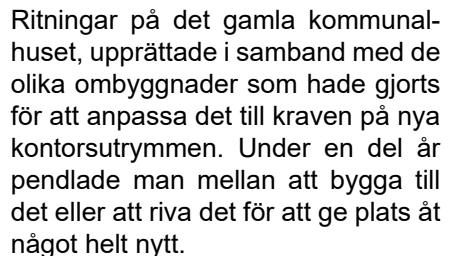
Nordöstra hörnet av Stortorget runt 1940, till vänster det gamla kommunalhuset. Det ståtliga tvåvåningshuset i bildens mitt är Sparbankens hus som ännu står kvar.

Det nya kommunalhuset

Den ovannämnde kamreren Paulson kunde räkna sin tid i Svedala från 1930, då han blev den dåvarande köpingens förste kommunalkamrer. Som sådan fick han rusta upp och organisera kommunalkontoret och centralisera köpingens förvaltning som hittills hade skötts av de förtroendevalda i deras bostäder. Han hade skött sina uppgifter så bra att han värvades av Sparbanken.

Under åren som gått, och framför allt under 1950-talet, hade den kommunala förvaltningen vuxit så till den grad att den krävde mycket större lokaler än på Paulsons

Sedan slutet av 1940-talet hade ett kommunalhus stått på köpingens önskelista, men hade fått stå tillbaka för projekt som ansågs vara mer angelägna. Under en tioårsperiod hade köpingen byggt reningsverk, vattenverk, elverk och en ny, förstklassig centralskola. Räkningarna skulle betalas och Svedala köping hade nu den högsta kommunalskatten

126

Därmed hade kommunalhusbygget fått vänta. Kommunen hade fått dra sig fram med nergångna och otidsenliga arrestlokaler och Folk tandvården hade fått det väl trångt i sina lokaler på Bökebergsgatan. Under tiden som gått hade en byggnadskommitté fått utreda frågan och kommit fram till att det nya kommunalhuset skulle ligga på tomten utmed Stortorgets ena sida, där det gamla låg.

Som ett utslag av ekonomisk försiktighet hade kommittén föreslagit att det nya kommunalhuset skulle byggas i etapper, varav den första skulle bli dess flygel mot Kyrkogatan.

I denna första etapp skulle inrymmas lokaler för det mest brådskande, och listan blev lång. Här skulle bli lokaler för en distriktstandpoliklinik för tre tandläkare, folkbibliotek, sjukkassexpedition, arbetsförmedling, landsfiskalskontor, poliskontor med arrestlokaler, mottagningslokaler för barnmorska och distriktssköterska, vaktmästarbostad, arkiv, värmecentral, fritidslokaler, skyddsrum och – eventuellt garage.

På hösten 1956 hade en arkitekttävling utlysts som avgjordes på våren 1957. Vinnaren var en ”svedalapåg”, bosatt i Stockholm, arkitekt SAR Adrian Langendahl. Trots allt som skulle inrymmas i denna första byggnad blev arkitekten anmodad att banta ner sitt förslag då kubikinnehållet blev för stort. Ärendet fördröjdes ytterligare av att Langendahl förutom ritningarna till denna första etapp också skulle utarbeta ritningar till den andra som skulle inrymma kommunala förvaltningslokaler. Uppförandet av den första etappen var planerad att igångsättas 1960.

I slutet av 1959 hade Svedalas kommunalhus vuxit på ritbordet och det hade fått den utformning som det har idag. Enligt arkitektens förslag skulle kommunalhuset ha två våningar, plus inredningsbar vind, med fullt utgrävd källare under hela byggnaden. De olika institutionernas lokaler var inplanerade i tre byggnader i hästskoform, med en huvudentré mot Stortorget som ledde in på kommunalhusets innergård där sedan ingångarna till de olika institutionerna fanns. Det ”eventuella” garaget fanns inte med på ritningarna. Efter 10-12 års planering och ekonomisk tvehägsenhet var så allt färdigt 1959 för att börja bygga. Inför detta stora steg utökades byggnadskommittén för kommunalhuset från fem till sju ledamöter. De två nyinvalda var rektor Sune Göransson och lantbrukare Hugo Persson.

Med ett ståtligt och representativt kommunalhus föddes också tanken på ett kommunalt vapen för Svedala, nästan alla köpingar i Skåne hade skaffat sig

Den första vapenskölden för Svedala kommun.

ett sådant. Vid kommunalfullmäktiges sammanträde i september beslöts att tillskriva riksarkivets heraldiska avdelning för utarbetandet av ett förslag till kommunalt vapen för Svedala.

Svedalas ungdom

Svedala byggde för framtiden och därmed också för ungdomen, det uppväxande släktet av svedalabor. Ungdomen på 1950-talet hade fått det allt bättre och man hade börjat tala om ”ungdomskultur” och ”tonåringar” som en specifik åldersgrupp med sina egna vanor och behov. Deras klädvanor och musik hade förändrats märkbart i slutet av 1950-talet. I dessa förändringar bland ungdomarna hade man också märkt en tilltagande upproriskhet och ett ifrågasättande av föräldragenerationens värderingar.

Skolläkaren i Svedala, John Erik Palmquist, uttalade sig i september i en tidningsartikel om att han såg oroväckande tendenser som smög sig allt längre ner i åldersgrupperna. Tobaksrökningen bland eleverna vid Svedalas skolor hade tilltagit och några elever hade visat dålig viktökning, blodbrist och ”allmän svaghet”. Enligt doktor Palmquists mening borde föräldrarna hjälpa till för att stävja detta missbruk under sina barns uppväxtår. Bland eleverna på högstadiet hade tendensen till ”sen utevistelse” ökat under det senaste läsåret, vilket medförde ”konsekvenser av rent mentalhygienisk karaktär”, enligt doktor Palmquist. Han föreslog att en ”överenskommelse med målsmännen om generell utgångsförbud efter förslagsvis kl. 22.00 vore önskvärt och att rekommendera”.

Bus, vandalisering och brottslighet

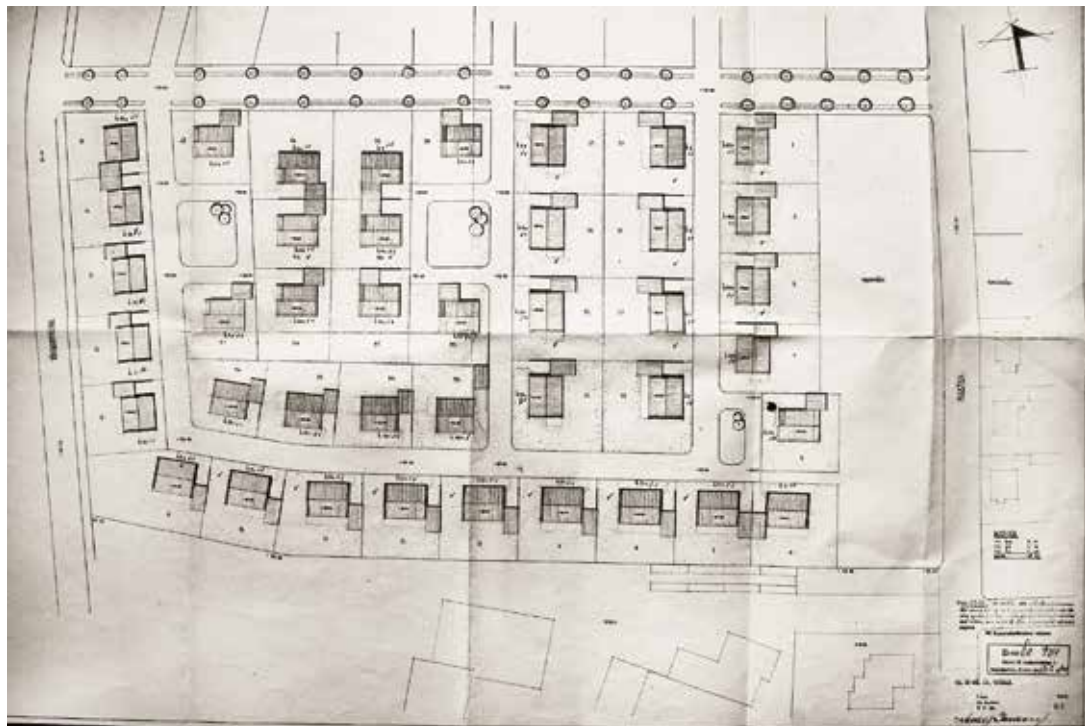
Kanske än mer alarmerande, och som ett varsel om vår egen tids problem, var de domar som i februari 1959 avkunnades i Oxie-Skytts häradsrätt, då inte mindre än nio svedalapojkar i åldern 15-18 år stått tilltalade för en hel rad förseelser ”av sådant slag att det utan vidare kan betecknas som busfasoner”. Gänget, som ursprungligen också hade bestått av en del minderåriga, hade vandaliserat skolor och sommarstugor.

De minderåriga i gänget fick åtalseftergift, medan den mest ”meriterade” fick 120 dagsböter à fem kronor för bland annat åverkan, egenmäktigt förfarande, olovlig körning och andra förseelser. Fem övriga i gänget fick mellan 30 och 50 dagsböter på olika belopp. Gänget hade med stenkastning krossat rutor i Sjödikens skola och i samrealskolan i Svedala. En del takpannor på samrealskolans tak hade också blivit sönderslagna. Några hus i Bökeberg hade dessutom fått påhållningar av några av gängets medlemmar som där hade vandaliserat i största allmänhet. De hade också tagit sig in i Sjödikens skola där de dragit ner en svart tavla för att använda den som spelbord. En i gänget hade dessutom gjort sig skyldig till misshandel av en sådan grad att offret hade måst söka sjukhusvård.

Gruppbebyggelse

Svedalaborna behövde också fler, större och bättre bostäder, för alla, till ett överkomligt pris. Under 1950-talet blev därför "serieproducerade" gruppbebyggelser och radhusområden den nya tidens ekonomiskt överkomliga boendeform. För den som tyckte att hyreslägenheten blivit för trång blev denna bostadstyp ett helt genomförbart alternativ. Dessutom ägde man sitt hus, med förmånlig lånebild.

År 1959 blev det därför ett stort intresse i Svedala för den gruppbebyggelse som planerades på det obebyggda området omedelbart norr om den nybyggda Centralskolan. Ordförande i kommittén för denna bebyggelse, Stig Hardborn, hade i juli kallat till diskussionsafton för allmänheten kring det framlagda förslaget för den första etappen på området. Ett 80-tal personer hade infunnit sig och efter diskussion med frågestund hade 14 personer antecknat sitt intresse för någon av de 23 tomterna. Kommunalingenjören Ove Jönsson

Ritningar för gruppbebyggelse på "4C-området", omedelbart norr om Centralskolan.

redogjorde för kommunens åtagande som byggherre och för hur förhållandet mellan denne och blivande egnahemsägare skulle regleras.

Svedala köping skulle bli större och få ett nytt utseende...

FRÅN BILDARKIVET

av Mats Olsson

Här följer bilder som föreningen fått från Svedalabor som givmilt har lånat ut sina foton, album, tavlor m.m. Bilderna har skannats och finns i vårt digitala arkiv. Min förhoppning är att de i framtiden skall komma svedalas kommuninevånare och andra intresserade till nytta när de vill veta mer om Svedalas historia. Det är också min förhoppning att ni som läser detta tittar efter i era och äldre släktingars skokartonger, fotoalbum och dylikt om det finns foton som kan vara av intresse för oss. Äldre skolfoton, helst med namn på lärare och elever är också av stort värde. Har ni några så kontakta mig så kommer jag och lånar bilderna och skannar in dem varefter ni får originalen tillbaka.

På 1950-talet var cykelsporten stor i Svedala. Svedala CK anordnade årligen en cykeltävling som gick under namnet "Bökebergsrundan" med många tävlande från klubbar runt om i Skåne. "Bökebergsrundan" hade start och mål på Långgatan vid Marknadstorget. De cyklade via Sjödiken, Bökeberg, Norrskog, Östra Svenstorp och tillbaka till Marknadstorget, en runda på 1 mil.

Svedala Frisksportklubb hade många medlemmar under 1940- och 50-talet. Bilden är hämtad från frisksportens dag som alltid firades på Kristi himmelfärdsdagen. Året är 1947 då de hade uppvisning vid deras träningsplats vid Byttan intill Yddingesjön (Strax sydväst om Bökebergsslätt). Där fanns fasta träningsredskap såsom bom, trapets och ringar m fl.

Från vänster: Fanbärare Bertil Persson, Arne Jönsson på banjo, Erik "Blyger" Olsson på dragspel, oidentifierad fanbärare, Alot Pålsson står på Kjell Ask, Ingemar Andersson och Anders Åbjörnsson tittar på.

Kjell Ask gör uppvisning i ringarna.

Svedala kyrka som byggdes under åren 1851 och 1852. Den gamla medeltida kyrkan på samma plats revs och jämnades med marken. Många inventarier, altare predikstol m.m. skattades åt förgängelsen. En del såldes på auktion för en ringa summa och de flesta föremålens öde är okänt. Något är dock bevarat, som t.ex. ett dopfat och nattvardskalk från 1600-talet, väggljusplåtar och malmljusstakar för altaret från 1700-talet. Byggmästare var Magnus Cederholm från Hunneberga. Entreprenadsumman var 11500 Rdr Banco. Därtill skulle greve Thott på grund av att han hade patronåtsrätt till Svedala kyrka kostnadsfritt leverera till platsen 5000 lass gråsten, 60000 murtegel, 15000 takpannor, all mursand och 200 läster osläckt kalk. Kyrkan invigdes den 17 oktober 1852. Hitom kyrkan ligger Rasmus Johnssons gamla kringbyggda gård som brann ner till grunden vid en anlagd brand 1923.

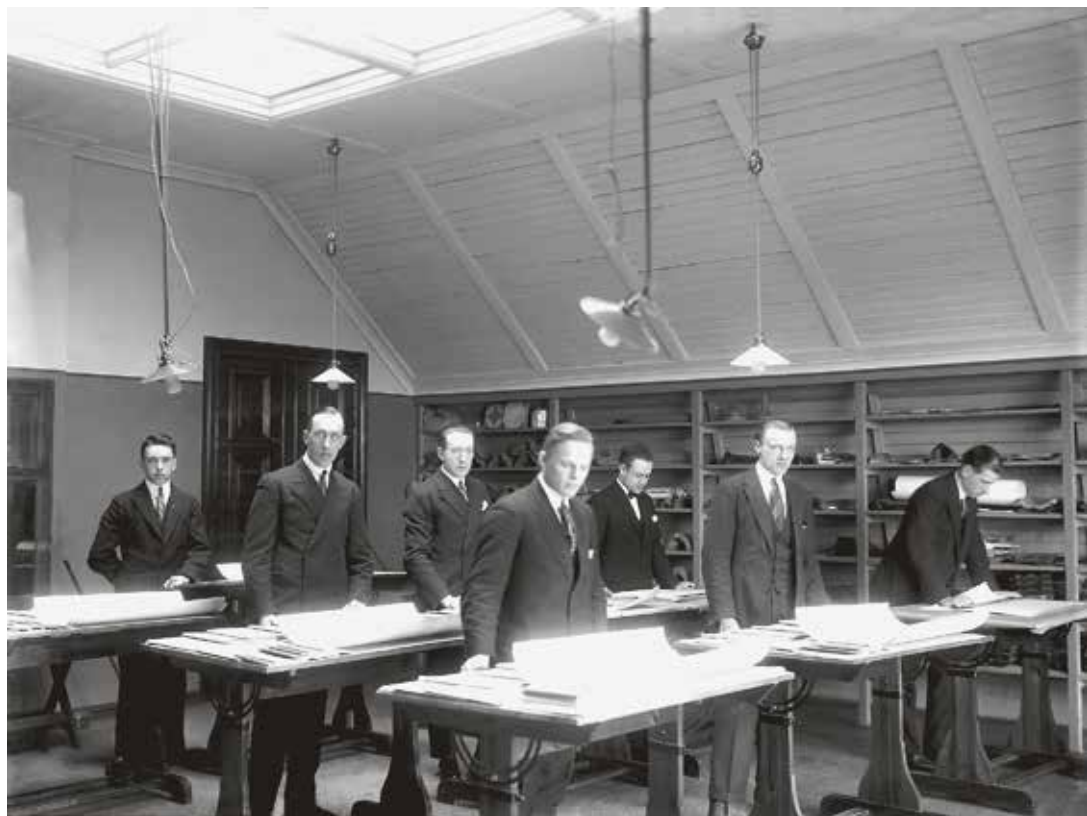
Bilden på nästa sida:

I slutet av 1800-talet befann sig Svedala kyrka i dåligt skick. Därför fattade kyrkostämman i oktober 1898 beslut att bygga om kyrkan enl. arkitekterna Lindvall och Boklunds förslag. Tornet skulle byggas om, ny takstol skulle sättas upp, nya takvalv uppföras, nya fönster sätts in och en ny sakristia uppföras, allt till en kostnad av 50700 kr.

Grundstenen till den nya tornbyggnaden lades under högtidliga former den 16/9 1900 då även ett dokumentskrin inmurades. Byggmästare var den så kallade "Kyrkepittor", P. Pettersson, från Mellangrevie och hans son Anders Pettersson.

Under året 1901 beslöt kyrkostämman också att inköpa ett tornur med tre tavlor. Fotot bör vara tagit under året 1901, före kyrkans fulländande.

Elever vid tegelmästareskolan i stora ritsalen på andra våningen i disponentvillan. Huset var ritat av Gustaf Bern och han hade försett salen med ett horisontellt takfönster för att få bra ljus på elevernas ritbord. Den propra klädseln med kavaj och vit skorta med slips visar att utbildningen hade hög status.

Tegelmästareutbildning inrättades redan vid försökstegelbrukets tillkomst 1905, men disponentvillan uppfördes inte förrän 1913-14. Förutom disponentbostad inrättades där lektionssalar och kemiskt- och tegeltekniskt laboratorium.

I Svedala har folkbildningen varit av stor betydelse och detta kan vi till stor del tacka Nils Fredriksson för. Han ivrade för all sorts utbildning och hade ett finger med överallt i samhället. Här i ritsalen på tegelmästareskolan är det någon form av handarbete som skall läras. I hörnet står två döttrar till Åbjörn Andersson. Till vänster Alma Härstedt och till höger Gerda Bern. Om de är elever, lärare eller bara på besök har jag inte kunnat klargöra. Sittande mitt för

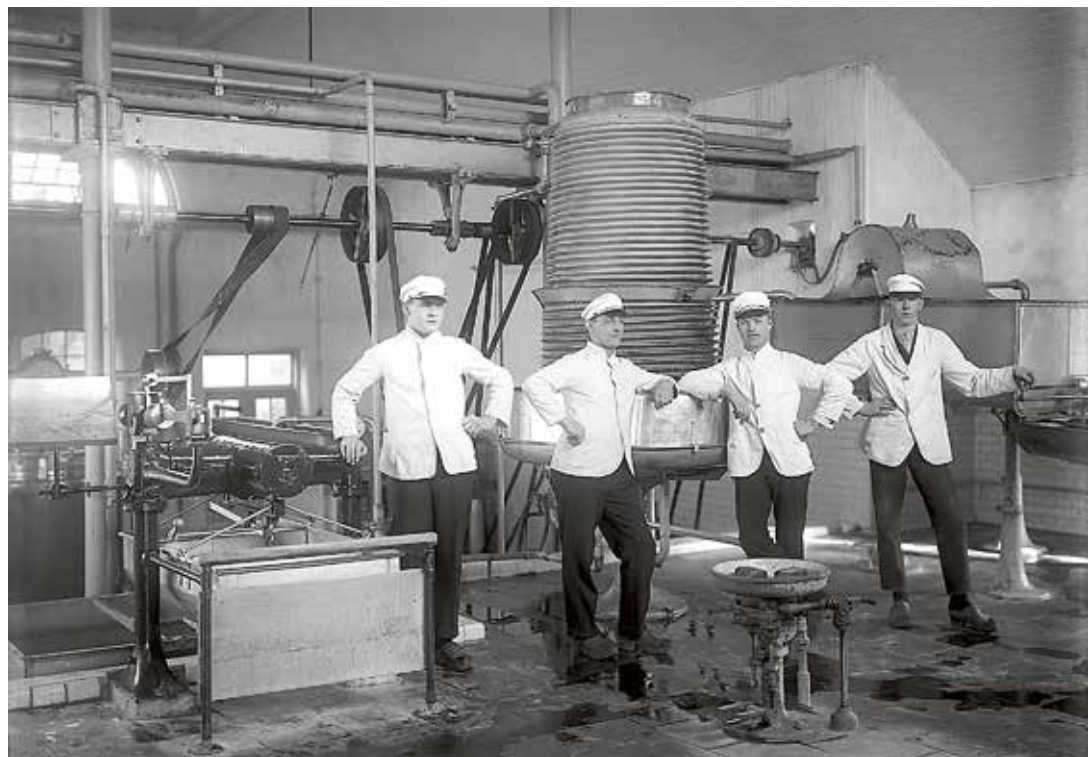
dörren är Märtha Åbjörnsson, gift med Herman Åbjörnsson. De övrigas identitet är okänd. Fotot beräknas vara från omkring 1920.

Även språkkurser anordnades. Här en studiecirkel i Esperanto.

Sittande fr.v: 1 Henning Bengtsson, 2 okänd, 3 Svensson, 4 Österberg, 5 Agda Jönsson och 6 Agnes Hallgren.

Stående: Marta Pålsson.

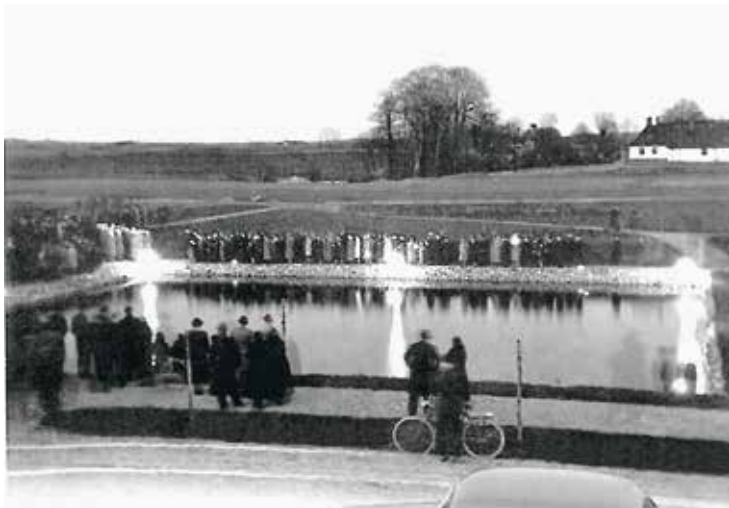
Fyra mejerister anställda vid Svedala andelsmejeri står uppställda för fotografering. Bilden är från Sture Falheds donation och är gissningsvis från 1920-talet. Andelsmejeriet bildades 1895 och tillverkade grädde, smör och senare även ost. En del gick tillbaka till mjölkleverantörerna, som troligtvis också var andelsägare, men det mesta såldes i deras egen affär på Storgatan i Svedala. Verksamheten upphörde 1959.

Svedala andelsmejeri fanns strax söder om järnvägen ungefär där tunneln finns idag. Bilden visar bara en del av byggnaderna. Det fanns fler byggnader bakom och åt höger.

Arbetare som grävde stadsparksdammen har ställt upp sig för fotografering. Året är som där står på stenen 1933. Några är identifierade. I bakre raden från vänster står först Edvard Lindell, därefter Victor Olsson. Nr 4 hette Vind. Framför dessa som tvåa från höger står Jöns Andersson som sedermera jobbade i stadsparken. Den lille grabben är Bo Green och vid sidan om honom hans far Gösta Green.

En bild med dålig kvalitet, men ändå ett värdefullt dokument från invigningen av fågeldammen och stadsparken, valborgsmässoafton 1939. Det tog alltså från 1933 till 1939 att färdigställa stadsparken.

Stolt poserar en familj framför sitt hus på Södergatan 13 i Svedala. Fotot bedöms vara från början av 1920-talet. Huset byggdes av Byggmästare Anders Svensson 1919 åt en järnvägs-tjänsteman Smith. Året därpå köptes huset av skräddare Ekström (han hade sitt skrädderi och affär på Storgatan 34). Hans svärfar Bryggare Sandström byggde till huset 1932 med ytterliggare ett hus och flyttade in i detta. Vem personerna är har jag inte lyckats klargöra. Men vem är det om inte det är ovanstående med familj?

Södergatan 13 år 2009. Observera att de vackra fönstren är bevarade från det att huset byggdes 1919.

Sjödikens tidigare skola. Den var skola till 1913 då de nya skolhusen var byggda längre åt väster, vid den nuvarande Bjeretsvägen. Skolan såldes då till Svedala Handels och Bageri AB för 3400:-. Under takfoten kan man också vid förstoring läsa skylten "Svedala Handels & Bageri AB". Affären fanns här till 1941 då den nya Konsumbutiken byggdes mitt emot vid nuvarande Sjödikenvägen.

Numera har huset förvandlats till en modern familjebostad.

Boris Azernikow drev restaurangen Barcelona i Köpenhamn där hans kvintett spelade varje kväll. På grund av sin judiska härkomst flydde hans familj över sundet till Malmö under andra världskriget. De fick kontakt med familjen Perlman som med hjälp av Boris Azernikows fru Bella och hennes bror Henning Silberman startade mösstillverkning på Långgatan 34 i Svedala. Boris själv engagerades av Kalle Karlberg till hans orkester "The Hot Boys" som hade många spelningar i södra Skåne bl. a spelade de ofta i Bökeberg. Boris blev också självskriven konsertmästare i Svedala Musiksällskap som under ledning av Allan Hedgärde arrangerade symfonikonsserter bl.a. i den nu rivna gymmnastiksalen vid Vita skolan. Han startade också, i ABF:s regi, en musikkurs för unga lovande musiker. Efter freden 1945 skulle familjen återvända till Köpenhamn och då ville Boris bli fotograferad tillsammans med sina lärjungar. Väl hemkommen till Köpenhamn skrev han till alla eleverna med följande påskrift på kortet: Till vänlig erindring Boris Azernikow Köbenhavn 1945.

Sittande fr.v.: Gert Lindeberg, Hans Malmberg, Olle Olsson/Berlin och Inge Nilsson.
Stående fr.v.: Knut Hallberg, Claes Forsberg, Boris Azernikow, Lars Göran Forslund och Agne Sonesson.

Främre raden fr.v.: 1 Emil Svensson, 2 Gunnar Hansson, 3 ?, 4 Gunborg Jönsson/Wiberg, 5 Ulla Claesson/Nilsson, 6 ? och 7 Lars Hansson.

Mellanraden fr.v.: 1 Kalle Karlberg, 2 Rolf Johnsson, 3 Ulla Åkerlund/Hassgård, 4 Kerstin Persson, 5 ?, 6 ?, 7 Kerstin Gustafsson, 8 Ingrid Jeppsson/Åkesson, 9 Arne Ekblad, 10 Torsten Nordström och 11 Stig Lentz.

Bakre raden fr.v.: 1 Bengt Olsson, 2 Jonny Andersson, 3 Marianne Andersson, 4 Birgitta Lassesson, 5 Leif Hansson, 6 Göran Pettersson, 7 Gunvor Bröddén, 8 ?, 9 Ronny Green och 10 Bengt Mårtensson.

Kalle Karlberg hade även dragspelskurser på Folkets hus i Nötesjö, Börringe. Här är det 1954 års dragspelskurs som har blivit fotograferad.

Sittande fr.v: 1 Gunvor Gren, 2 Diana Nilsson, 3 Elsie Åkesson, 4 Irene Olsson, 5 Alf Johansson och Gert Fyhr.

Stående fr.v: 1 Erna Ekblad, 2 Margareta Andersson, 3 Gullan Persson, 4 Anita Christensson, 5 Aina Danielsson, 6 Leif Nilsson, 7 Henry Larsson och 8 Kalle Karlberg.

Nils-Åke Åkesson och Stefan Bauer sätter upp segel.

Lennart Olsson jobbar med ett segel uppe på vingen.

Söndagen den 20 september 2009 var en stor dag vid Aggaps kvarn. Då var kvarnen åter rustad för att snurra med vindens hjälp.

Föreningens mölleansvarige Nils-Åke Åkesson hade redan dagen före med hjälp av Ingemar Nilsson, ansvarig för Oxie härads Hembygdsförenings kvarn i Bröddarp, och några av de övriga i arbetsgruppen för Aggaps kvarn sett till att alla fästanordningar till seglen kom på plats och därefter satt upp seglen. De rullades dock längs vingarna så som man gjorde förr när man inte körde med kvarnen.

Det var många intresserade som kom till Aggarp för att uppleva när vingarna åter skulle snurra. Det var lite trögt till en början men när vinden tilltog en aning så snurade de så majestätiskt vackert.

Nedanstående personer eller institutioner har bidragit med bilder eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden eller motsvarande och har medgivit publicering av densamma. I övriga fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv
Svedala Kommuns byggnadsarkiv
Föreningen Svedala-Barabygdens bildarkiv
Sture Falheds donation

Anna Andréasson
Per Blomberg
Bengt Collovin
Arne Dahlström
Gert Fyhr
Stig Gjörrrel
Bo Green
Rut Hallberg
Roland Hansson
Ella Hardborn
Annica Hassgård
Ulla Hassgård
Kerstin Johannesson
Ann-Christin Jönsson
Arne Jönsson

Kjell Karlsson
Gunnvor Kleander
Karl-Ove Köhler
Ewy Lindeberg
Håkan Lidén
Örjan Lindqvist
Gudrun Mårtensson
Bengt Nilsson
Mats Olsson
Anders Reisnert
Torups godsarkiv
Ewa Weiertz
Wikipedia fria bilder